



*до 80-річчя від дня народження
Блаженнішого Митрополита Володимира*

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: християнський вимір

Випуск 5

Хмельницький, 2016

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ХМЕЛЬНИЦЬКА СПАРХІЯ
Української Православної Церкви
ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ
ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК «МЕЖИБІЖ»

ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: ХРИСТІЯНСЬКИЙ ВИМІР

*(до 80-річчя від дня народження Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України)*

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 5

Хмельницький
2016

УДК 281.9.44

ББК 86.372.44

3 41

З 41 Історія, культура та освіта: християнський вимір (до 80-річчя від дня народження Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України): зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2016. – Вип. 5. – 224 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті IX Всеукраїнської науково-практичної конференції “Історія, культура та освіта: християнський вимір (до 80-річчя від дня народження Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України)”. Авторами статей розкрито такі питання: Блаженніший Митрополит Київський і всієї України Володимир – вчитель, пастир, патріот; Хмельницька єпархія: історія та сучасність; першоджерела в дослідженні історії Поділля; просвітителі та сповідники Подільської землі; патріотизм і національна самобутність: духовні витоки; педагогіка духовності.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП.

Члени редакційної колегії:

Митрополит Хмельницький і Старокостянтинівський **Антоній**, кандидат богослов'я, керуючий Хмельницької єпархії УПЦ; **Авсієвич А.В.**, доктор філософії в галузі права; **Байдич В.Г.**, кандидат історичних наук, директор Державного архіву Хмельницької області; **Погорілець О.Г.**, директор Державного історико-культурного заповідника «Межибіж»; **Брицький П.П.**, доктор історичних наук, професор; **Гуменюк А.Ф.**, кандидат економічних наук, доцент; **Гундерук Л.М.**, кандидат психологічних наук, доцент; **Дацюк О.А.**, кандидат богослов'я; **Ковальчук Т.В.**, кандидат історичних наук; **Коцюк В.Д.**, кандидат історичних наук; **Олійник В.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Трембіцький А.М.**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник; **Парандій В.О.**, кандидат історичних наук (відповідальна за випуск).

Рецензенти:

Земський Ю.С., доктор історичних наук, професор (м. Біла Церква).

Іваневич Л.А., кандидат історичних наук (м. Хмельницький).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 1 від 28 січня 2016 р.)

© Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом, 2016

ЗВЕРНЕННЯ

Митрополита Хмельницького і Старокостянтинівського АНТОНІЯ
до організаторів та учасників

ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції

**“ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА: ХРИСТІЯНСЬКИЙ ВИМІР”,
присвяченої 80-річчю від дня народження спочилого у Господі
Митрополита Київського і всієї України Володимира**

Шановні організатори та учасники конференції!

Цього року ми вдруге збираємося на наукову конференцію у стінах Хмельницького інституту МАУП імені спочилого у Господі Предстоятеля нашої Церкви Митрополита Київського і всієї України Володимира, вшановуючи 80-річчя від дня народження покійного. Як відомо, Митрополит Володимир відійшов до Господа 5 липня 2014 року, на 79 році життя, після тривалої і виснажливої хвороби. А народився Блаженніший Владика 23 листопада 1935 року у мальовничому селі Марківці Летичівського району Хмельницької області в селянській родині. Цей зв'язок з простим українським народом він не втрачав ніколи. У всіх ситуаціях він залишався людиною з великим, люблячим та вірним серцем, завжди близьким до кожного. Батьки Митрополита – Феодосія Іванівна та Маркіян Арсенович були людьми глибоко віруючими, у вірі й благочесті виховали своїх чотирьох синів, з яких Віктор був наймолодшим.

Особливу роль у духовному зростанні майбутнього Першосвятителя відігравала мати, з якою маленький Віктор був особливо близький. Як молодший, він допомагав виконувати хатню роботу: мив посуд, прибирав, підбілював піч. Мати була для нього найдорожчою людиною. З дитинства майбутній Першосвяtitель пов'язав своє життя з Церквою, прислужуючи у храмі рідного села. Після закінчення школи, де Віктор Сабодан був відмінником, він вступив до Одеської духовної семінарії, а далі – продовжив здобувати богословську освіту в Ленінградській духовній академії, яку закінчив

у 1962 році зі ступенем кандидата богослов'я за наукову працю “Христос Спаситель – Начальник світу”. Роки навчання в ЛДА припали на нелегкий час “хрущовської відлиги”, яка призвела до нової хвилі гонінь на Церкву. Після закінчення Академії майбутній Митрополит був направлений в Одеську єпархію, де висвячений у сан диякона, ієрея та пострижений у чернецтво з нареченням імені на честь святого рівноапостольного великого князя Володимира. Після закінчення аспірантури при МДА, згідно з резолюцією Святійшого Патріарха Олексія I, архимандрит Володимир був призначений на посаду ректора Одеської духовної семінарії. Можна тільки уявити собі, наскільки важко в ті роки було нести послух ректора єдиної тоді в Україні духовної школи... Дотепер з любов'ю згадують одесити тодішнього ректора семінарії як невтомного трудівника, глибокого богослова, блискучого проповідника і талановитого адміністратора. Здібності та активна церковна діяльність архимандрита Володимира на посаді ректора ОДС привернули до нього увагу священноначалія і згодом від був висвячений у сан єпископа. Як відомо, у єпископському сані Митрополит Володимир став видатним ієрархом, якого добре знали і цінували у всьому православному світі. Він був заступником начальника Духовної місії в Єрусалимі (1966 р.), представником Руської Православної Церкви у Всесвітній Раді Церков (1966–1968 рр.), ректором Московської Духовної Академії (1973–1982 рр.), де захистив магістерську дисертацію на тему: “Екклезіологія у вітчизняному богослов'ї”, Патріаршим екзархом Західної Європи (1984–1987 рр.), Керуючим справами Московської Патріархії (1987–1992 рр.).

Авторитет Митрополита Володимира був великим і за кордоном – він працював у ЮНЕСКО, на Конференціях Європейських Церков, був академіком та почесним доктором престижних міжнародних інститутів, академіком Академії інформації при ООН, Міжнародної кадрової академії Ради Європи ЮНЕСКО. Але головним послухом його життя стало Першосвятительське служіння Українській Православній Церкві з 1992-го по 2014 роки, коли, завдячуючи його духовній мудрості, українське Православ'я досягло

могутнього злету, ставши провідною силою у суспільстві. Завдяки старанням Митрополита Володимира, в Україні більше ніж удвічі зросла кількість церковних громад, були відкриті нові храми та монастирі; Церква через свої благодійні програми та акції почала активно впливати на суспільство, сприяти гуманізації його пріоритетів, оптимізації соціального клімату. Не дивлячись на важке становище, в якому опинилася Українська Православна Церква в 1992 році, Митрополит Володимир зумів вивести її з ізоляції у відносинах з Державою та налагодити конструктивний діалог у справі пастирської опіки усіх верств населення та Державних інституцій, а також встановити партнерські стосунки з діячами освіти, науки і культури, громадськими організаціями.

Митрополит Володимир був людиною високої культури, багатогранних духовних обдаровань і разом з тим – євангельської простоти та смирення. Владика мав світську юридичну освіту, володів французькою мовою, писав вірші, був автором багатьох наукових богословських праць. Спочилив у Господі Митрополит Володимир явив своїм життям нам приклад патріотизму і високої, європейської культури. Вболіваючи душею за майбутнє України, Митрополит Володимир бачив майбутнє нашої Держави лише у Євросоюзі та наголошував, що в умовах політичної нестабільності “євроінтеграція для нашої країни є очевидним благом”. Будучи чутливим до суспільних процесів, Митрополит Володимир водночас робив усе можливе, щоб Церква була однаково прийнятною для людей з різними політичними поглядами та ідеологічними вподобаннями. Таким чином, по слову Апостола, він був “усім для всіх” (1 Кор. 9:22).

Визнання авторитету Блаженнішого у православному світі промовисто засвідчують найвищі нагороди Помісних Православних Церков. Видатні заслуги були відзначені також і численними високими державними нагородами, серед яких орден Дружби Народів (СРСР), орден великого князя Ярослава Мудрого усіх ступенів (Україна). Найвищим визнанням Предстоятеля з боку Української держави стало нагородження Митрополита Володимира орденом Держави та званням “Героя України” у 2011 році. Блаженніший Владика був і залишиться для чисельних нащадків обличчям

Української Православної Церкви, адже за роки його Предстоятельства виросло нове покоління, яке не пам'ятає своєї Церкви без нього. Живим словом, сповненим духовною мудрістю та художніми образами, він мав дар торкатися самої душі людини, спонукаючи її переглянути своє життя та намагатися йти у слід за Христом. Золотим правилом Його Блаженства були слова: “Нічого для себе не просити і ні від чого не відмовлятися”. Це справжня вершина християнського смирення і послуху – задовольнятися тим, що маєш. І тому сьогодні ці слова звучать як заповіт всім вірним Української Православної Церкви. Споглядаючи життєвий шлях нашого Блаженнішого Господина і Отця, будемо, за словами апостола Павла, “наслідувати його вірі” (Свр. 13:7). Ми віримо, що разом з блаженною кончиною Митрополита Володимира боголюбивий український народ отримав того, хто невпинно молитиметься за Україну і за всіх нас, стоячи перед престолом Божим. Тож, молитвами спочилого Предстоятеля, нехай Господь допоможе нашій Українській Державі вийти із важкої політичної ситуації, у якій ми усі опинилися в останні роки, а нам дає сили долати все гріховне і бути гідними дітьми Святої Православної Церкви, нашої Вітчизни та спадкоємцями вічного життя!

Бажаю усім учасникам конференції плідної роботи, успіхів і натхнення!

З повагою

Керуючий Хмельницької єпархії УПЦ

**+АНТОНІЙ, МИТРОПОЛИТ ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ І
СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКИЙ**

Л. Г. Білий,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Хмельницького інституту
імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України
Міжрегіональної Академії управління персоналом*

ВСТУПНЕ СЛОВО

5 липня 2014 року відійшов у вічність Предстоятель Української Православної Церкви, Митрополит Київський і всієї України Блаженніший Володимир.

З його смертю Україна втратила і мир, і любов, яку ніс та проповідував Блаженніший. Є щось глибоке і символічне в його служінні. Згадуючи особисті зустрічі з Митрополитом Володимиром, у спогадах цих не знаходжу чогось буденного і звичайного, що притаманне людським стосункам, це завжди була подія для мене особисто і для колективу Інституту. Його ім'я надихнуло колектив та студентство на духовне спрямування у навчально-виховній та науковій діяльності Інституту.

Повертаючись до особистих вражень, хочу зауважити, що зустрічі з Блаженнішим мали духовне забарвлення. Виникало почуття Святості і піднесеності, бо сама аура Києво-Печерської Лаври, чи Храму с. Марківці, де найчастіше відбувались ці зустрічі, підсилювалась особистістю Митрополита Володимира.

Згадуючи про явище Богоявлення під час освячення в 2005 році Каплиці Святого Рівноапостольного Князя Володимира при Хмельницькому інституті Міжрегіональної Академії управління персоналом, мене вразило спокійне і Боговдохновенне обличчя Блаженнішого, який не проявив, на відміну від пастви, зовнішніх емоцій (в цей час над Каплицею стояла веселка у вигляді кільця). Він і пізніше на емоційне піднесення присутніх реагував без чуттєвого захоплення. Для мене це був приклад Віри і перебування у Вірі.

Україна втратила гідного Пастиря, при якому питання єдиної помісної Церкви, єдиної Держави і єдиної Віри перебували в русі надії. Ми не втратили надії, бо перебуваємо у Вірі Святих Апостолів, Святих мучеників, сподвижників Православ'я, серед яких й ім'я нашого славного земляка митрополита Володимира.

УДК 2-726.1:929-051 митрополит Володимир (477)(045)

Ю. І. Блажевич,
*кандидат історичних наук, доцент,
(м. Хмельницький)*

**МАЛА БАТЬКІВЩИНА В ЖИТТЄВОМУ І ДУХОВНОМУ
КОНТЕКСТІ МИТРОПОЛИТА ВОЛОДИМИРА (САБОДАНА)**

В статті на основі документальних та публікацій періодичних видань висвітлено відвідання Блаженнішим Володимиром (Сабоданом), Митрополитом Київським і всієї України, Предстоятелем Української Православної Церкви своєї малої батьківщини – с. Марківці Летичівського району Хмельницької області, а також православних парафій нашого краю, монастирів та храмів за період свого перебування на Київській кафедрі УПЦ.

Ключові слова: *Митрополит Володимир, Хмельниччина, земляк, святкові богослужіння, освячення храмів та пам'ятних знаків, зустрічі з вірянами і духовенством.*

Актуальність теми та стан її дослідження. Протягом двадцяти двох років (1992 – 2014) Українську Православну Церкву очолював Блаженніший митрополит Володимир, наш видатний земляк і великий український патріот. За цей час держава і Церква зазнали багатьох змін. На превеликий жаль, змін не тільки позитивних, але й негативних: в політиці, економіці, соціальній та гуманітарній сферах, в духовно-релігійному житті тощо. До цього додалася путінська агресія і анексія Криму, намагання кремлівських правителів розчленити і знищити незалежну Українську державу, розпаливши неоголошену війну на Сході України та здійснюючи терористичні акти в південних областях нашої батьківщини. Тому, розуміючи місію Православ'я в Україні і світі, владика Володимир прикладав чимало зусиль для підтримки авторитету та вагомого впливу Української Православної Церкви на позитивний розвиток нашого суспільства. Прагнення об'єднати громадян України

на основі загальних християнських цінностей, гнучкість дипломатії в стосунках між Церквою і державними установами та громадськими організаціями і формуваннями, проведення заходів щодо толерантизації діалогу з іншими релігійними конфесіями, соціальна та добродійна діяльність та багато іншого – все це сприяло визнанню Предстоятеля Української Православної Церкви видатним діячем, релігійним та громадським лідером, мудрим політиком і турботливим архіпастирем. В складних умовах різноманітних політичних протистоянь та релігійних розколів, завдяки невтомній діяльності свого Предстоятеля, Українська Православна Церква набула авторитету, популярності та гідності визнання не тільки в українському суспільстві, але й в середовищі світової громадськості. Навіть той факт, що митрополит Володимир був почесним головою Оргкомітету ООН щодо відзначення 2000-ліття Різдва Хрестового, за свою церковну, громадську і миротворчу місію був нагороджений найвищими церковними відзнаками багатьох патріархій Вселенського Православ'я, став Героєм України, а Міжнародним біографічним центром “Кембрідж Англія” був визнаний видатною людиною XX століття за великий вклад у справі служіння високим християнським ідеалам – все це безперечно свідчить про його праведне служіння Господу Богу і Людям. Завдяки його старанням Українська Православна Церква нині складається із 53-ьох єпархій, кількість єпископату – 85 осіб, з них єпархіальних – 53, вікарних – 25, а кількість парафій зросла із 5,5 тисяч (на 1 січня 1992 р.) до 11908 (станом на 1 січня 2015 р.), священнослужителів – 11970 осіб, монастирів – 228, 14 місій, 35 братств, 20 навчальних духовних закладів (4115 студентів), 4232 недільних школи, більше 300 духовних бібліотек, 109 періодичних видань [1].

Життєвий і духовний шлях Блаженнішого Володимира завжди цікавив і цікавить науковців, релігіє знавців, богословів, церковних діячів, краєзнавців, журналістів. Його діяння досліджували та описували такі вчені, богослови та краєзнавці, як В. Бондаренко, О. Саган, митрополит Антоній (Фіалко), архімандрит Євлогій (Гутченко), митрополит Агафангел, митрополит Олександр (Драбинко), О. Дацюк, В. Кацаба, Г. Коваленко,

А. Колодний, В. Косовський, Т. Івановська, Л. Білий, архімандрит Платон (Ігумнов), Д. Гостинна, І. Олійник, В. Мілюков, автор цієї статті та багатьох інших. Деколи в їхніх дослідженнях звучали й полярні думки щодо багатогранної діяльності митрополита Володимира, однак всі відзначали його глибокий розум, широчінь думок, велику людяність, чуйність і милосердя до ближніх і далеких співвітчизників, толерантність у ставленні до інших релігійних конфесій і течій, його великий авторитет в церковних і світських кругах всього світу.

Виклад основного матеріалу. Як бачимо, багатогранні духовні та праведні труди Архіпастира ще раз засвідчують талант, людяність, чуйність і милосердя знаменитого земляка. Однак щоденні клопоти і турботи ніколи не перешкоджали його стремлінням побувати на своїй малій батьківщині у селі Марківці Летичівського району Хмельницької області, де проживали його батьки Маркіян Арсенович та Феодосія Іванівна Сабодани та ще три його старші брати. У рідних Марківцях й розпочалося його служіння Богу, церкві і людям. Батько певний час був церковним старостою і малий Віктор десь у четвертому класі почав паламарити в Свято-Михайлівському храмі рідного села. Мудрий, освічений старенький священник Сильвестр і його матушка навчили хлопчика читати по-церковнослов'янськи, зацікавили поезією, художньою літературою, давали читати книги зі своєї великої бібліотеки. Інтерес і любов до церкви прививали і в родині, де шанували молитву, піст, батько ж часто читав вголос Євангеліє, а у свята та вихідні сім'єю відвідували храм Божий. Окрім цього Віктор з матір'ю часто відвідували сусідній Головчинецький монастир, де його, до речі, таємно охрестили при народженні, а також неодноразово з матір'ю бували у Чернігівському монастирі, зустрічалися з відомим старцем Лаврентієм Чернігівським, який згодом був приєднаний до лику святих, і який благословив Віктора на служіння Всевишньому і людям. Як бачимо, ще з дитинства майбутній православний архієрей обрав свій духовний шлях, отримав ґрунтовну богословську освіту (Одеська духовна семінарія, Ленінградська духовна академія, аспірантура Московської духовної академії, захистив кандидатську і магістерську дисертації,

отримав докторську наукову ступінь, пішов у велике церковне служіння).

І де б він не був, чи то в Москві, чи в Нью-Йорку, чи в Одесі, чи в Європі, чи в Ростові святим обов'язком вважав відвідати своїх батьків, рідних, побувати у місцевому храмі тощо. А після того, як очолив Київську кафедру, часто бував не тільки в Марківцях, але й в парафіях Хмельницької єпархії, якою керував владика Антоній і яка за кількістю православних релігійних громад впевнено лідирувала в Україні і у Вселенському Православ'ї.

Перший офіційний приїзд Предстоятеля у Хмельницьку єпархію відбувся 6-7 серпня 1993 р. Після урочистого Богослужіння у Свято-Покровському кафедральному соборі, яке зібрало велику кількість вірян, Блаженніший Володимир провів низку зустрічей з духовенством єпархії і керівництвом області, на яких піднімалися питання відродження православного життя в краї, повернення Церкви приміщень культових споруд і монастирів тощо [2, с. 5].

Пам'ятним став візит митрополита Володимира 27-28 травня 1995 р. В ході цієї поїздки він очолив урочистості з відзначення 200-річчя Подільської єпархії, відправивши Божественну Літургію у Свято-Покровському кафедральному соборі обласного центру та заклавши перший камінь у фундамент будівництва майбутнього Свято-Миколаївського храму на площі Героїв Сталінграду у м. Хмельницькому. На ювілейній науково-практичній конференції, яка відбулась в театрі імені Г. Петровського, православний Архіпастир України не тільки охарактеризував 200-літній шлях Подільської єпархії, а й накреслив перспективи релігійного відродження в Україні й на Хмельниччині, закликав виконавчі структури області, міст і районів продовжити вирішення питань з поверненням колишніх культових споруд, сприяти налагодженню нормальних державно-церковних відносин на теренах краю, розв'язанню міжконфесійних конфліктів, наданні практичної допомоги у реставрації і будівництві нових храмів та інших культових споруд [2, с.5].

В середині 90-х років XX ст. у Хмельницькій єпархії розгорнулось широке будівництво православних храмів, кошти для

цього збиралися не тільки релігійними громадами, а й тоді ще діючими сільськогосподарськими підприємствами, а також спонсорами і меценатами. Знакова подія відбулась 30 травня 2001 р. у с. Дятилівка Славутського району, де митрополит Володимир очолив урочисте закладання першого каменя у фундамент нового храму на малій батьківщині тодішнього міністра оборони України О.Кузьмука, який особисто був присутнім на цій події і який сприяв матеріально і фінансово у спорудженні цієї культової споруди. До речі, через 2 роки, 7 червня 2003 р. Предстоятель Української Православної Церкви урочисто освятив цей новий Свято-Параскевинський храм. В цьому заході взяли участь міністр оборони О.Кузьмук, народні депутати України, представники обласних і районних владних структур, засобів масової інформації, віряни. Після урочистого Богослужіння митрополит Володимир подякував усім, хто потрудився над спорудженням нового храму, а також вручив високі церковні нагороди організаторам та активістам будівництва [3, с. 5].

9 серпня 2001 року Предстоятель УПЦ відвідав Деражню, де очолив Божественну Літургію у Свято-Михайлівському храмі і освятив пам'ятний знак споруджений на честь 2000-річчя Різдва Христового; 10 серпня цього ж року він побував у Головчинецькому жіночому монастирі, провів Божественну Літургію та спільно з владикою Антонієм і ігуменею чернечої обителі обговорили план подальшого відродження цього монастиря; 11 серпня Блаженніший очолив Божественну Літургію у Свято-Михайлівському храмі рідних Марківцеь, після якої звернувся з вітальним словом до земляків і присутнього на цьому заході духовенства [2, с. 5].

На початку ХХІ ст. Блаженніший Владика відвідав Кам'янець-Подільську єпархію УПЦ, очолив Божественну Літургію в кафедральному Свято-Георгієвському соборі, зустрівся з керівництвом області і міста, духовенством і вірянами, з представниками засобів масової інформації.

У травні 2002 р. наш земляк побував в рідному Летичівському районі і освятив Свято-Миколаївський храм у с. Голосків цього ж району, ознайомився з ситуацією навколо повернення колишніх монастирських приміщень у м. Старокостянтиніві, освятив перший в

Україні новозбудований “тюремний” храм на території Ізяславської виправної колонії № 31, де був присутній тодішній голова Державного Департаменту України з питань виконання покарань В. Львовчкін. Пам’ятною ця подія стала й для автора цієї статті, який в той час очолював обласне управління у справах національностей, міграції та релігії, брав участь у відкритті храму і був нагороджений церковним орденом Нестора Літописця [2, с. 5].

В серпні 2003 р. Блаженніший Володимир освятив новий престол у домовій церкві Свято-Преображенського жіночого монастиря в с. Головчинці, а також новий Свято-Покровський храм у с. Вербка Летичівського району. 7 травня 2003 р. він освятив новий пам’ятник загиблим воїнам на кладовищі с. Марківці, споруджений на кошти митрополита, а 9 травня очолив Божественну Літургію в Головчинському жіночому монастирі [2, с. 5].

Під час перебування на батьківській вотчині у квітні 2004 р. архіпастир очолив Божественну Літургію у храмі рідного села, після якої відправив панахиду на могилах батьків, які покоються на місцевому цвинтарі. У цей день він також відвідав жіночий монастир с. Головчинці, де зустрівся з керівництвом області і обговорив процес подальшої передачі усіх приміщень у власність обителі. 24 квітня цього ж року Володимир освятив новий храм, споруджений на честь святителя Василя Великого у с. Гречинці Летичівського району, а 22 червня 2004 р. на цвинтарі с. Марківці відправив панахиду по воїнам, які загинули у роки Великої Вітчизняної війни. В день пам’яті преподобного Онуфрія Великого 25 червня 2004 р. Блаженніший митрополит очолив Божественну Літургію у Свято-Преображенському жіночому монастирі і освятив воду в цілющому джерелі неподалік чернечої обителі. 7 серпня цього ж року він освятив новий храм в с. Суслівці Летичівського району і заклад перший камінь під будівництво нового храму у с. Чапля цього ж району [2, с. 5].

17 травня 2005 р. Предстоятель УПЦ освятив нову каплицю, споруджену на честь Святого Рівноапостольного Великого князя Київського Володимира на території Хмельницького інституту МАУП, який носить ім’я Блаженнішого Володимира. Варто зазначити, що з 2001 р. з його благословення розпочалася

довготривала та плідна співпраця інституту з Хмельницькою єпархією УПЦ. У 2005 р. в інституті було відкрито та освячено кафедру українського православ'я та теології, яка забезпечує викладання дисциплін – основи християнської моралі та історія християнської церкви та зусиллями якої протягом останніх десяти років було проведено низку міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових зібрань, присвячених насущним проблемам освіти, науки, культури, педагогіки духовності, волонтерського руху, слов'янській писемності, християнській етиці, загальнолюдським духовним і моральним цінностям в їх християнських вимірах. До речі, на території вузу, біля центрального входу, на постаменті височить погруддя Блаженнішого Володимира, встановлене у 2003 р. У березні 2010 р. митрополит подарував колективу інституту вічну Книгу мудрості – факсимільне видання Пересопницького Євангелія, а в 2011 р. біля стін інституту було відкрито Алею української духовності: нині тут височать пам'ятники Богдану Хмельницькому, Григорію Сковороді, Тарасу Шевченку, Лесі Українці, Святителю Петру Могили [4, с. 6].

2–4 листопада 2005 р. Блаженніший Митрополит Володимир взяв участь і очолив президію Міжнародної науково-практичної конференції “Церква і Держава у служінні народові”, що проходила в м. Хмельницькому у музикально-драматичному театрі ім. Г. Петровського і була присвячена 70-літньому ювілею Предстоятеля Української Православної Церкви. В конференції взяли участь представники зарубіжних православних церков, видатні богослови та науковці сучасності, очільники владних структур області, міст і районів краю, духовенство та віряни, журналісти, громадські діячі. За матеріалами конференції було видано науковий збірник “Церква і Держава у служінні народові” [5].

У 2006 р. митрополит Володимир п'ять разів відвідував рідний край: 17 травня побував в рідному селі і очолив урочисту Божественну Літургію у храмі Головчинецького монастиря, 23 липня – у Свято-Покровському кафедральному соборі обласного центру, привітавши з Днем Ангела високо преосвященного Антонія, а 3 жовтня 2006 р. очолив Божественну Літургію в цьому ж кафедральному соборі та

привітав владика Антонія з 60-річчям від дня народження, нагородивши ювіляра церковним орденом Преподобного Агапіта Печерського I ступеня [6, с. 5-7]. 4 жовтня 2006 р. митрополит Володимир освятив новий храм в честь Покрова Пресвятої Богородиці в с. Печеськи Красилівського району, а 21 листопада цього ж року очолив святкове богослужіння з нагоди престольного свята у Свято-Михайлівському храмі на своїй малій батьківщині в с. Марківці [2, с. 5].

В серпні 2007 р. він очолив святкове богослужіння у Свято-Преображенському жіночому монастирі в с. Головчинці, де здійснив освячення нового сестринського корпусу, а в травні 2008 р. освятив нові дзвони в храмі цього ж монастиря. 14 травня 2008 р. наш знаменитий земляк очолив святкове Богослужіння в храмі свого рідного села, після якого була відправлена панахида за убієнними в роки Великої Вітчизняної війни і освячено новий пам'ятник жертвам голодомору в рідному селі, який став подарунком сільській громаді від Блаженнішого Володимира [7, с. 9]. Під час перебування у рідному селі митрополит сказав такі душевно-сердечні слова: “Особливі переживання у мене і тут, на кладовищі, де поховані мої батьки, два старших брати, батьки моїх батьків, багато родичів... Тут дорога могила і тих 208 солдатів, чиї тіла виловлював у річці разом з односельцями мій батько й привозив у братську могилу... Особливі відчуття і біля пам'ятного знака жертвам Голодомору...” [8, с. 1].

12 травня 2009 р. він побував у Летичеві, освятив Свято-Михайлівський храм і нагородив церковними орденами активних учасників реставрації та відбудови цієї православної святині міста. 25 червня 2009 р. митрополит Київський і всієї України очолив урочисте Богослужіння на джерелі преподобного Онуфрія Великого, що розташоване поруч з Головчинецьким жіночим монастирем. У жовтні 2009 р. Шепетівську єпархію УПЦ з дводенним пастирським візитом уперше відвідав Предстоятель УПЦ. У Свято-Михайлівському соборі м. Шепетівки митрополит Володимир відправив молебень, звернувся з натхненною проповіддю до всіх присутніх – представників владних кабінетів, вірян, духовенства, молоді, очільників громадських формувань. В цей день Блаженніший відвідав

Славути, провів церковну панахиду на міжнародному збірному кладовищі “Поле пам’яті”, де поховані останки солдатів країн-учасниць другої світової війни. Після цього очолив святкове богослужіння у Свято-Різдво-Богородичному соборі м. Славути, відвідав Різдво-Богородичний чоловічий монастир у селищі Городище Шепетівського району. А наступного дня митрополит Володимир освятив новозбудований Свято-Миколаївський храм у с. Чижівка Ізяславського району. Цей дерев’яний храм було зведено всього за півроку з ініціативи і коштом уродженки села Наталії Панько на місці зруйнованого в роки радянського атеїзму храму. На згадку про освячення храму архіпастир подарував церковній громаді образ святителя Спиридона та ковчег із частинками мощей преподобних угодників Києво-Печерських. Окрім того благодійники та будівельники храму були відзначені церковними орденами [9, с. 1].

В 2010 р. Предстоятель УПЦ в серпні та жовтні відправив панахиду по спочилих батьках його Блаженства Маркіянові Арсеновичу і Феодосії Іванівні на цвинтарі с. Марківці та очолив Божественну Літургію в храмі рідного села, а 6 серпня освятив Свято-Покровський храм, споруджений у с. Івониці Летичівського району. До речі, в цьому селі Віктор Сабодан навчався до 8 класу. 2 листопада 2010 р. Блаженніший Митрополит Володимир здійснив чин православного похорону над тілом спочилого брата Степана Маркіяновича, відправивши Божественну Літургію у храмі с. Новокосянтинів Летичівського району. В травні 2011 р. він знову побував у Марківцях і Головчинцях і відправив там Божественні Літургії. 15-16 травня 2011 р. архіпастир, перебуваючи на батьківській вотчині, відправив Божественні Літургії у Свято-Михайлівському храмі рідних Марківців і в Головчинецькому Свято-Преображенському жіночому монастирі [2, с. 5].

1912 – 1913 роки у долі нашого земляка були нелегкими, загострились хвороби, все менше часу вистачало на відвідування рідних місць, однак і в цей період він знаходив нагоду, щоб приїхати на день-два до батьківської оселі, а в січні 2013 р. Священний Синод УПЦ, виконуючи волю митрополита Володимира, ухвалив рішення про передачу вотчини разом із будинком і землею Головчинецькому

жіночому монастирю, де було створено Свято-Михайлівський жіночий скит [10, с. 2].

25 травня 2013 р. Предстоятель УПЦ знову побував у Хмельницькій єпархії. Він звершив Божественну Літургію у храмі Миколая Чудотворця, що в селищі Меджибіж Летичівського району. Йому співслужили два митрополити, 2 архієпископи і 4 єпископи та місцеве духовенство. Після Богослужіння Архіпастир звернувся до парафіян з словами подяки за молитви в цьому храмі, адже коли він навчався у середній школі в Меджибожі, то також заходив помолитися в цей храм. Потім Блаженніший Владика відвідав Головчинецький монастир, де він прийняв Святе Хрещення і саме тут, за словами Його Блаженства, почалося його духовне формування. В головному храмі обителі був відслужений подячний молебень, після якого Митрополит Володимир вклонився іконі з частинкою мощів преподобного Онуфрія Великого і поспілкувався з черницями обителі. Також у рамках візиту він відвідав рідне село, відслужив молебень у місцевому храмі, а також, за незмінною традицією відвідав кладовище, де звершив заупокійну літію за спочилими батьками, братами і родичами, в пам'ять про односельчан, що померли від Голодомору 1932 – 1933 років, а також про воїнів, що поклали своє життя під час оборони і звільнення рідного краю та про новопредставлених православних християн. [11, с. 5]. Як бачимо, навіть у найважчі часи митрополит Володимир не забував про свою маленьку батьківщину, про батьківську хату, про рідне село і односельчан, тягнувся туди душею і серцем. Однак наприкінці свого життєвого шляху, коли хвороби розпочали свою руйнівну діяльність, знайшлися проросійські сили у найвищих владних кабінетах і у його найближчому оточенні, які намагалися зламати його волю, змушували відректися від свого сану Предстоятеля церкви, відмовляли навіть у кваліфікованому лікуванні. І все це за те, що на його беззаперечному авторитеті тримався відносний церковний мир в Україні, домінували проукраїнські настрої і впливи. Це й, на нашу думку, прискорило трагічну кончину Великого Українця, нашого славетного Земляка. 5 липня 2014 р. рано-вранці закінчився земний шлях цієї Людини. Поховали його біля дзвіниці храму, поруч з корпусом, у якому він жив

тривалий час. Не дивлячись на путінську агресію в Криму і на Сході України, вся православна спільнота України і світу, зокрема й представницька делегація з Хмельницького, провели свого Великого Друга, Однотумця, Богослова, Педагога і Патріота в останню путь якраз в день великого церковного свята Різдва Івана Хрестителя.

Висновки. Життєвий і духовний шлях Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України, Предстоятеля Української Православної Церкви є для нас незрівнянним взірцем і дороговказом Любові, Доброти, Милосердя, Мудрості, Щирої Самовіддачі благородній справі служіння Всевишньому, Церкві і Людям, великої Сили Волі, уміння знайти єдино правильний шлях у вирішенні найскладніших проблем.

Матеріали статті можна використати в курсах історії України, релігієзнавства, історії української і світової культури, краєзнавства, народознавства, у виховних заходах, дослідженнях і нарисах.

Список використаних джерел та літератури

1. Українська Православна Церква [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://mitropolia.kiev.ua/zvit-kerujuchogo-spravami-upc-za-2014-rik/>. – Назва з екрану.
2. Дацюк О. Під Святительським омофором / О. Дацюк // Благівіст Хмельниччини. – 2012. – № 5-6 (квіт.-черв.).
3. Благолепіє у Дятилівці // Благівіст Хмельниччини. – 2003. – № 5-6 (черв.).
4. Парандій В. З іменем Митрополита... / В. Парандій // Благівіст Хмельниччини. – 2012. – № 4-6 (квіт.-черв.).
5. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Церква і Держава у служінні народам” (2-4 листопада 2005 р.). – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2005. – 460 с.
6. Знаковський В. Цвітуть осінні тихі небеса / В. Знаковський // Благівіст Хмельниччини. – 2006. – № 7-8 (жовт.).
7. Предстоятель УПЦ перебував на Хмельниччині // Благівіст Хмельниччини. – 2008. – № 5-6 (лип.).
8. Гостинна Д. Блаженніший Володимир, предстоятель УПЦ: Мрію ще якусь користь принести Церкві, особливо в Україні,

наскільки Господь мені відміряє років / Д. Гостинна // Подільські вісті. – 2010 р. – № 173 (16 листоп.).

9. Балема Р. Дух Благодаті з собою приніс.../ Р. Балема // Подільські вісті. – 2009. – № 143 (13 жовт.).

10. Олійник І. Особливий дарунок: в батьківській хаті Митрополита Володимира буде... монастир / І. Олійник // Поділля. – 2013. – № 92 (8 лют.).

11. Візит Предстоятеля УПЦ у Хмельницьку єпархію // Благовіст Хмельниччини. – 2013. – № 7-8 (лип.-серп.).

УДК 271.2:070.48(477.43/44)(09)(045)

В. Р. Адамський,
старший викладач
(м. Хмельницький)

ПРОБЛЕМА ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА ШПАЛЬТАХ ГАЗЕТИ “ЖИТТЯ ПОДІЛЛЯ”

У статті розглядається низка проблемних питань, пов'язаних із відродженням Української Православної Церкви доби Директорії УНР, що знайшли своє відображення на сторінках газети Подільського товариства “Просвіта” “Життя Поділля”.

Ключові слова: Українська Православна Церква, газета “Життя Поділля”, відродження, Кирило-Мефодіївське братство, українська парафія.

Прихід до влади у листопаді 1918 р. Директорії УНР був позначений значною активізацією національного культурно-освітнього чинника, що проявлявся у багатьох сферах державотворчої практики. Це стосувалося, зокрема, видавничої діяльності. На відміну від гетьманського режиму стрімко зростає кількість україномовних газет та журналів, засновниками й видавцями яких виступали як органи державної влади, місцевого самоврядування, так і політичні

партії та громадські організації.

15 грудня 1918 р. з дозволу військової цензури вийшло з друку перше число газети “Життя Поділля”, видавцем якої виступило Подільське українське товариство “Просвіта”. В інформаційному повідомленні, розміщеному на першій сторінці часопису, наголошувалося, що нове видання репрезентуватиме незалежну та демократичну думку й активно залучатиме до співпраці представників професорсько-викладацької корпорації Кам’янець-Подільського державного українського університету та відомих українських діячів. Підтвердженням цієї стратегії стало запрошення редактором газети приват-доцента вищого навчального закладу на Поділлі Л. Білецького, котрий наразі координував й діяльність редакційного комітету.

Крім того, у першому номері повідомлялося про щоденний вихід часопису у світ об’ємом у чотири сторінки. Однак через технічні перешкоди редакція змушена була застерегти, що деякий час випускатиме газету в скороченому варіанті. Втім, регулярний вихід видання був налагоджений досить оперативно, про що широким читачьким колам повідомили 25 грудня 1918 року [1].

Щодо змісту та структури рубрик, то їх редакція означила так: “1. Провідні статті; 2. Статті, фельстони, вірші; 3. Накази центральної та місцевої влади; 4. З преси; 5. Телеграми з-за кордону та України; 6. Місцева хроніка; 7. По Україні (звістки зо всієї України); 8. По Поділля (відомости з цілого Поділля); 9. З життя народніх самоврядувань (Земств); 10. З життя “Просвіт”; 11. Театр та музика; 12. Повідомлення”. Окремо наголошувалося на особливій увазі до інформаційних матеріалів, що мали ілюструвати політичне, економічне, соціальне та культурно-освітнє життя українців Галичини [2].

У 1918 р. вийшло тринадцять номерів газети, у 1919 р. – сто. Останнє число датоване 10 травням 1919 р. До 23 лютого 1919 р. (№№ 1–55) видання виходило за редакторства Л. Білецького, потому редактування здійснював редакційний комітет українських соціалістичних партій.

Офіційне спрямування часопису було визначене у передовій статті, яку підготував В. Біднов. Автор відзначив той факт, що

Кам'янець-Подільський історично виступав культурним осередком усього Поділля. Але при цьому він до останнього часу не мав власної української газети, яка б віддзеркалювала місцеве життя з україноцентричних позицій, хоча більшість населення краю складала власне українці за походженням. Ситуація, що була притаманною часам імперської Росії, коли цілковито нехтувалися інтереси корінного народу, не зазнала кардинальних змін й у післяреволюційний період. “Місцева інтелігенція, – зазначав В. Біднов, – що складається з євреїв, поляків, великоросіян і зденаціоналізованих українців, землячків-малоросів, ще досі додержується старих, дореволюційних поглядів й досі вважає українське населення “єдиним, русским” народом, що повинен говорити великоруською мовою й забувати “свое местное наречие”.

Відтак для міського інтелігентного жителя українська мова та культурно-освітня справа в реальному житті практично була відсутньою. Відповідно могутній творчий дух українського народу, що виразно проявлявся в будівництві самостійного державного життя, в прагненні до утвердження засад національної культури та рідної школи залишався майже непомітним. Натомість для “попередніх проводирів народної маси” та “звичайного чиновництва” більш прийнятною була ситуація, за якої український народ мав залишатися лише “простою етнографічною масою, з якої можна було ліпити все, що завгодно переможцям”. Така філософія у ставленні до українства була притаманною навіть представникам соціалістичного світогляду, які на словах визнавали право на самовизначення за кожним народом, але тільки не українського, підтвердженням чому слугувало щоденне життя.

З огляду на це, місцеве українське громадянство, дбаючи про інтереси українського народу, мало об'єднатися навколо власного органу “Життя Поділля”, який своїм головним завданням ставив висвітлення національних політичних та культурно-освітніх інтересів, економічних та соціальних справ. Цей факт, втім, ніскільки не повинен був заважати стояти в обороні інтересів демократії загалом, без різниці національності, мови та віросповідання. “Ми бажаємо, – констатував В. Біднов, – щоб все населення Поділля, як і України,

жило в повній згоді з українським народом, користувалося однаковими з ним правами, ні чим од нього не одріжнялося; ми бажаємо спільної праці задля спільних інтересів, для загального добра й поступу” [3].

Уже з перших випусків газети у контексті сформульованих завдань тема відродження Української православної церкви посідає чільне місце у змістовному наповненості видання. Позиція редакції з цієї проблематики досить чітко простежується із передової статті “Пора вже!..”, що вийшла 22 грудня 1918 р. Офіційний матеріал виступав розгорнутим коментарем редакції на статтю пан-отця Степанківського “Наша справа та наша мова”, опублікованого у тридцять третьому числі органу “подольского духовенства и мирян” “Голос Подольской церкви”. Зміст статті доволі простий: шлях до кращого життя торується двома найголовнішими стежками – культурно-економічною та культурно-духовною. Зрозуміло, що духовенству найбільше личить іти самому і вести народ стежкою культурно-духовною. Аби запобігти помилок у цьому відношенні, необхідно “урядити свої думки та пляни на заповітах євангелії”, тим більше, коли йдеться про український народ, оскільки “Церква на Вкраїні – то душа народу”. Вияснивши її значення в духовному житті народу, пан-отець Степанківський доводить, що Церква має бути “приятелем” народу і відповідно спілкуватися з ним рідною мовою. Закінчує свої думки автор таким застереженням: “Певне, що хто звик проповідувати та навчати руською (себто московською!), для того зразу перейти на українську трудно, але варт тільки зважитися раз-два, і справа сама захопить та знов до того йде, що раніш чи пізніш, хоч не хоч, а прийдеться перейти на українську мову” [4].

В оцінці редакції “Життя Поділля” – у цій сентенції криється свята правда. “Пора вже нашому духовенству переходити на українську мову, знайомитися з світоглядом нашого народу, захоплюватися його ідеалами, цікавитися його минулим та мріями, – співзвучно йшлося у передовій. – Тоді авторитет духовенства підніметься в очах народу, зросте його вплив на народні маси. Колись наше духовенство було тісно зв’язане з народом, творило щось єдине з ним, але ворожа до нашого народу та його ідеалів русифікаторська

школа та централістично-бюрократичний лад бувшої Російської імперії одірвали духовенство од народу, зробили його для останнього чужим, далеким і по мові, і по духу, і по ідеалам. В нашого народу є свої власні почуття, свої улюблені герої, свої дорогі імена, а зденаціоналізовані отці духовні підходять до нього з чужими ідеалами, взятими не з наших країв героями та далекими од народнього серця іменами” [5].

Однак, на думку редакції, пан-отець Степанківський якраз опинився не у своїй компанії. Яскраве підтвердження цього факту ілюструє ще один матеріал, уміщений у цьому ж числі газети. Прізвище автора не називається, але йдеться про статтю священника В. Левицького “Пастырство и современная жизнь”. У ній змальовано “страшне сучасне становище православного духовенства” і зроблена спроба віднайти шляхи, які піднімуть його моральний авторитет [6]. У цьому контексті редакція “Життя Поділля” зауважує: “Та річ не в тім, що цей пан-отець рекомендує робити своїм “собратам”, а в тім, де він шукає прикладів, де його улюблені герої, і отут-то і видно, що автор і подібні йому священники не підуть тією стежкою, якою радить йти пан-отець Степанківський. Такі священники йдуть не до нашого занедбаного віками народу, а од нього, кудись далеко, далеко... і це все без політики!..

Автор хоче підтвердити свої думки прикладами з історії, хоче знайти національних героїв і перелічує їх. Натурально було б думати, що автор з Поділля буде згадувати приклади та героїв наших українських, або принаймні всесвітні, вселенські, а він лізе все на північ до Москви, і звідти бере казённі, що тільки й можна було вживати їх за царського режиму. “Неужели уже не может у нас произрасти св. Филиппа, Гермогена и подобных им мужей?.. Тогда бесцельно с нашей стороны вспоминать подвиги Филиппа, Гермогена, Сергия, Авраамия”... Так, безцельно, пан-отче, згадувати не наших людей, людей, що працювали ради свого (та чи для широких мас?), а не нашого народу, бо в нас багато своїх героїв, про яких ми забуваємо, яких заміняємо чужими. Загляньте тільки в наше минуле, яких прикладів там не найдете? Князь Володимир Вел., преподобні Антоній та Феодосій з великим сонмом київо-печерських

подвижників, Іов Залізо (почаївський), Іов Княгининський, Іван Вишенський, Захарія Копистинський, митрополити Іов Борецький та Петро Могила, Петро Сагайдачний, Богдан Хмельницький з сотнями тисяч того славного козацтва, що боронило волю народню та православну віру, Афанасій Філіпович, мліївський титар Данило Кушнір і багато, багато інших національних героїв, що дали приклади своєї любови до рідного краю, свого народу і православної церкви, багато їх, та тільки їх забули пан-отці, завдяки школі та заходам світського й духовного начальства. Треба їх всіх згадати й забути не наше, прищеплене недавно централістично-бюрократичним ладом. Наші народні традиції піддержуються тільки мирянами, а не духовними, бо духовні зріклися свого, захопилися чужим, далекими од нашого народу переконаннями та ідеалами і замість того, щоб піддержувати народні ідеали та святощі, одсовують їх і прищеплюють чужі, не наші... До народу, до свого рідного ґрунту, шановні панове-отці духовні!..” [7].

Принциповість суджень редакція газети “Життя Поділля” підтвердила за декілька днів, умістивши коментар до листа священика О. Богацького, котрий вважав образливими для духовенства вміщені у статті оцінки на його адресу. У примітці, зокрема, зазначалося: “Редакція й автор статті погоджується з вельмишановним пан-отцем О. Богацьким, що велика кількість видатних українських діячів вийшла з сімей духовенства. Таких пан-отців та їх сімей, що дійсно служили своєму народові, що ніколи не поривали зв’язків з українським суто народнім ґрунтом, редакція й автор статті не тільки не мали на увазі, але завше відносились до них з великою повагою. Стаття направлена була виключно лиш проти того духовенства, яке ставило й досі ставить метою своєї праці не народні інтереси, не інтереси державного українського люду, а навпаки знищення всього цього. Лиш цих “служителів Божих” стаття приймала на увагу. Так званий “Духовний Собор” у Києві яскраво підтверджує думку автора статті. На великий жаль, цих пан-отців переважна більшість” [8].

Немов би черговим прикладом цього порядку “Життя Поділля” 26 грудня 1918 р. розміщує на своїх шпальтах телеграму Подільського єпископа Пимена, адресовану Подільській духовній

консисторії, зазначивши при цьому, що читачі самостійно зможуть зробити відповідні висновки: “Напечатать в “Голосе” и немедленно разослать циркулярно через благочинных духовенству для оповещения населения следующее: Епископы всея Украины, собравшиеся в Киеве на Всеукраинский церковный собор призывают Украинскую паству объединиться вокруг гетмана и его нового (!) правительства, чтобы дружными усилиями всех верных (?) сынов Украинской державы совершить спасение России во славу святой православной веры и церкви под водительством святейшего патриарха Тихона. Епископ Пимен. 18-ХФ, 10 ч. 20 мин. № 26402” [9].

Питання взаємовідносин Пимена та представників української громадськості, котрі обстоювали необхідність запровадження автокефалії Української Православної Церкви, завжди перебувало у центрі уваги “Життя Поділля”. 15 лютого 1919 р. газета повідомила про те, що наступного дня в професорській лекторії Кам’янець-Подільського державного українського університету відбудеться організаційне зібрання членів Кирило-Мефодіївського братства. Його ініціаторами й організаторами виступали представники місцевого духовенства, громадських інституцій та професори богословського факультету вищого навчального закладу. У замітці також було зазначено, що братство засновується на тих самих засадах, що й подібне братство у Києві [10].

Про завдання київської структури центральна преса повідомляла своїх читачів неодноразово. Зокрема, у червні 1918 р. часопис “Відродження” досить ёмко, але недвозначно стверджував: “Українське православне братство імени св. Кирила та Методія має на меті відбудування православної церкви на Україні, котра через довголітню русифікацію втратила своє національне обличчя, позбулася істинно-апостольських традицій соборноправства та фактичної автокефалії і згубила свій вплив на народне життя, котрий в нормальних умовах повинен був причинитися до високого піднесення національної культури” [11].

За три дні “Життя Поділля” проінформувало читачів про проведене засідання. Головою наради обрали професора В. Біднова. У вступній промові він відзначив про те, як старий колишній уклад

церковно-громадського життя на Україні призводив лише до того, що кращі сини України, краще українське духовництво перебувало у певній зневазі до вищої єпархіально-церковної влади, здебільшого призначеної на місцевий ґрунт з “московщини”. Як наслідок, церковно-громадська праця була занедбана. Натомість сучасний етап державотворення вимагав напруженої суспільної роботи на ниві церковного відродження. Тому й була зініційована ідея щодо заснування на Поділлі Кирило-Мефодіївського братства, яке б наслідувало святих у їхньому прагненні просвітити слов’ян христовою вірою [12].

Після цього відбулося жваве обговорення питання, під час якого виступили практично усі присутні. Підсумкова ухвала зафіксувала чотири пункти: 1) заснувати Кирило-Мефодіївське братство на Поділлі, яке провадило б свою діяльність у порозумінні з Київським та іншими національно-церковними українськими братствами; 2) сучасну нараду вважати лише організаційним зібранням, а не установчими зборами; 3) обрати комісію у складі трьох осіб (В. Біднов, Ю. Сіцінський та В. Васильківський) для вироблення статуту братства і пристосування його умов, які враховували б специфіку Поділля; 4) для вирішення біжучих справ та скликання наступних засідань обрати президію у складі В. Біднова, Ю. Сіцінського та священика В. Соколовського [13].

У більш популярній формі про мету і завдання нової церковно-громадської організації читачів “Життя Поділля” ознайомив пан-отець В. Соколовський в матеріалі “Кирило-Методієвське братство і його роля на Поділлі”. Передусім автор наголосив на тому, що увесь „православно-український край” переживає дуже непростий для себе час, бо має сформувати оптимальні відповіді на виклики доби, коли агітаційна робота на церковному полі відкрито проводилася усіма конфесіями. За цих умов оживити та зміцнити діяльність на користь „православно-українського народу” й було покликане братство. Усією своєю сутністю воно “нагадує нам наші колишні, стародавні великої і славної пам’яті православні братства на Україні. Львівське, Київське-Водохрещенське та інші, які в свій час теж непохитно боролись за права нашої православної людности, не дивлячись ні на які тодішні

важкі обставини політичні й інші” [14]. Лаконічно охарактеризувавши історичний аспект діяльності братств та їхні досягнення на ниві просвітництва народу, В. Соколовський завершив матеріал оптимістичним зверненням: “Сподіваємось, що Братство, коли воно добре пошириться серед народу та духівництва нашого і загорне до себе найкращі сили та розвине, як слід, свою діяльність, та при всій широкій громадській праці, яка взагалі зараз провадиться і зі свого боку допоможе принести нашому краю, перш усього, той спокій, ту тишу громадянську та політичну, при яких тільки й можливими з’являються відбудування нашого життя на нових кращих підвалинах і зміцнення нашої православно-української Держави та Церкви” [15].

Реалізуючи стратегію відродження Української Православної церкви на національних засадах, представники Кирило-Мефодіївського братства об’єктивно вступили у протистояння з єпископом Подільським та Брацлавським Пименом. Уже в середині лютого 1919 р. останній заборонив призначеному на виконуючого посаду професора Кам’янець-Подільського державного українського університету О. Неселовському читати лекції на богословському факультеті. Про цей факт негайно було повідомлено Міністра народної освіти та через пресу ознайомлено широкі кола громадянства [16].

Редакція “Життя Поділля” й надалі інформувала читачів про стан викладів та кадрові зміни на теологічному структурному підрозділі вищого навчального закладу. Зокрема, 20 лютого 1919 р. завдяки газеті кам’янчанам стало відомо про приїзд у місто професора Київського державного українського університету архієпископа Олексія [17]. За тиждень часопис повідомив про призначення відомого у краї історика та археолога Ю. Сіцінського приват-доцентом по кафедрі церковної археології й мистецтва Кам’янець-Подільського державного українського університету та про затвердження цього рішення Міністром народної освіти [18].

4 березня 1919 р. Ю. Сіцінський виступив в IV університетській аудиторії з публічною вступною лекцією на тему: “Поділля, як передовий форпост української колонізації на

південному заході” [19]. У цій же залі за півтори тижні відбулася вступна лекція приват-доцента богословського факультету Й. Оксіюка на тему: “Церква та держава за часи від Костянтина до Юстиніана. (Історична справка про взаємовідносини церкви та держави)”, про що також на своїх сторінках повідомило “Життя Поділля” [20].

У Кам’янець-Подільській вищій школі відбувалися не лише заплановані навчальним планом заняття, але й впоряджалися інші заходи просвітницького характеру, розраховані на різні соціальні верстви та фахові групи. Так, 10 квітня 1919 р. декан богословського факультету В. Біднов виступив із загальною темою перед козаками-новобранцями місцевої залоги [21].

21 квітня 1919 р. представниками професорсько-викладацької корпорації навчального закладу розпочалося читання науково-популярних лекцій для жителів міста. Цикл започаткував В. Біднов, який запропонував до розгляду надто важливу та актуальну тему: “Рідна мова, як єдина умова культурного розвитку кожного народу”, в якій сконцентровано зупинився на боротьбі націй за власне слово та культурні потреби [22].

Таким чином, газета “Життя Поділля”, є цікавим та змістовним джерелом, яке містить чимало різноманітної інформації про діяльність державних та громадських інституцій, а також непересічних та неординарних особистостей подільського краю на ниві відродження Української Православної Церкви в один із найдраматичніших періодів її історії, пов’язаний із приходом до влади Директорії УНР. Тому він заслуговує бути залученим до джерельної бази наукових студій, в яких розглядаються різні аспекти цієї революційної доби.

Список використаних джерел літератури:

1. Від редакції // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам’янець-Подільський. – 1918. – 25 груд.
2. Оголошення // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам’янець-Подільський. – 1918. – 15 груд.
3. Біднов В. Замість передовиці / В. Біднов // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам’янець-Подільський. – 1918. – 15 груд.

4. Степанківський, свящ. Наша справа та наша мова / Степанківський, свящ. // Голос Подольской церкви (орган Подольського духовенства и мирян). – Каменец-Подольский. – 1918. – 15 (2) декаб.

5. Пора вже!.. // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1918. – 22 груд.

6. Левицкий В., свящ. Пастырство и современная жизнь // В. Левицкий, свящ. // Голос Подольской церкви (орган Подольського духовенства и мирян). – Каменец-Подольский. – 1918. – 15 (2) декаб.

7. Пора вже!.. // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1918. – 22 груд.

8. Лист до редакції // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1918. – 29 груд.

9. Не так сталося, як жадалося... // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1918. – 26 груд.

10. Кирило-Методієвське братство // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 15 лют.

11. Брацтво імени св. Кирила і Методія // Відродження (щоденна безпартійна демократична газета). – Київ. – 1918. – 27 (14) черв.

12. Кирило-Методієвське братство на Поділля // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 19 лют.

13. Там само.

14. Соколовський В., свящ. Кирило-Методієвське Братство і його роля на Поділля / В. Соколовський, свящ. // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 22 лют.

15. Там само.

16. Місцева хроника. З Університетського життя // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 18 лют.

17. Приїзд архієпископа Олексія // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 20 лют.

18. Місцева хроника. З Університетського життя // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 26 лют.

19. З місцевого життя. Вступний виклад прив.-доц. о. Ю. Сіцинського // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 9 берез.

20. З Університетського життя // Життя Поділля (незалежна, демократична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 18 берез.

21. Лекція проф. Біднова // Життя Поділля (соціалістична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 9 квіт.

22. Лекція проф. Біднова // Життя Поділля (соціалістична газета). – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 23 квіт.

А. В. Атаманюк,
викладач

М. В. Атаманюк,
*голова ХОО ВМГО “Студентська республіка”
(м. Хмельницький)*

ДУХОВНІ ДІЯЧІ ПОДІЛЛЯ ХІХ–ХХ СТ.

Доля українського народу в період існування СРСР склалась так, що навіть інтелігенція, не кажучи вже про широке коло громадян, була позбавлена можливості знайомитися з творчими досягненнями окремих вітчизняних діячів, якщо офіційна влада не дозволяла цього з ідеологічних міркувань. Імена таких вчених і митців залишались невідомими в Україні, а вилучення з національної науки, історії та культури їх творчого доробку збіднювало духовну спадщину українського народу.

Сьогодні, коли стають відомими раніше заборонені сторінки історії України, справедливості вимагає, щоб на цих сторінках було відведене належне місце невтомним дослідникам культурної ниви українського народу, великим патріотам України Юхимові та

Володимиру Січинським (Сіцинським), також одному із засновників Кам'янець-Подільського історичного музею Мойсею Захаровичу Дроновичу та іншим.

Мойсей Захарович Доронович народився 16 вересня 1828 року (4 вересня за старим стилем) у селі Кумари Балтського повіту Подільської губернії (нині Кумарі Первомайського району Миколаївської області) в сім'ї священика. Його батько Захарія Доронович був священиком у Кумарах від 1825 року. У 1843–1850 роках він був настоятелем храму в селі Гаврилівці (нині Кам'янець-Подільського району). У 1850–1868 роках його наступником у Гаврилівцях був його син Филімон (старший брат Мойсея Дороновича) [1, с. 267].

1851 року Мойсей Доронович закінчив зі ступенем студента Подільську духовну семінарію в Кам'янці-Подільському. 8 (20) листопада 1851 року його висвячено в священики в селі Нетечинці Летичівського повіту (нині Вінковоцького району Хмельницької області).

Від 1855 року Доронович проживав у Кам'янці-Подільському, послідовно був священиком чотирьох міських церковних парафій. Спочатку, у 1855–1868 роках, він був настоятелем Покровської церкви на Руських (Балканських) фільварках. Тут він облаштував нову Покровську церкву – кам'яну, освячену 22 жовтня (3 листопада) 1861 року.

Від 1870 року Доронович – настоятель Миколаївської церкви в Старому місті, від 6 (18) вересня 1879 року – Георгіївської церкви на Польських фільварках.

10 (22) квітня 1885 року Мойсея Дороновича призначено кафедральним протоієреєм Казанського (Сибірського) православного собору в Старому місті [2, с. 34-35].

Від 1865 року учасник Подільського єпархіального історико-статистичного комітету. 1890 року став одним із засновників Кам'янець-Подільського книгозбірні (нині Кам'янець-Подільський історичний музей-заповідник) [3, с. 43-44].

Помер Мойсей Захарович Доронович 21 вересня (9 вересня за новим стилем) 1891 року в Кам'янці-Подільському. За п'ять днів до

смерті йому виповнилося 63 роки [5].

Автор праць [4, с. 200]: “Вірмени на Поділлі та перша їх церква в Кам’янці-Подільському” (1878); “Передмістя Кам’янця-Подільського Руські фільварки до XIX століття” (1888). Праця “Вірмени на Поділлі та перша їх церква в Кам’янці-Подільському”, вміщена в другому випуску “Трудів Подільського єпархіального історико-статистичного комітету”, по суті є монографією. В ній уперше в історіографії краю ґрунтовно розглянуто та узагальнено життя вірменських колоній та їхні вірування до XIX ст. [3, с. 39].

Культурно-громадський діяч Поділля Юхим Йосипович Сіцинський народився 1859 року в с. Мазники Летичівського повіту Подільської губернії (тепер Деражнянського району Хмельницької області) в сім’ї священика. Його предки були священниками в цьому ж селі з кінця XVIII століття і до 1898 року. Прадід Федір виходець із села Січинці (звідси походить прізвище, що 1803 року перетворилося на Сіцинський).

1870 року Юхим вступив до Кам’янецького духовного училища. Згодом закінчив Подільську духовну семінарію (1881 рік). Після закінчення духовної семінарії мав намір вступити до університету, але саме тоді вийшла заборона приймати до університету семінаристів і Юхим Сіцинський продовжив навчання в Київській духовній Академії.

У 1885 році завершив навчання в Київській духовній Академії, здобувши ступінь кандидата богослов’я. Після закінчення навчання та одруження 1885 року Юхим Сіцинський переїхав у місто Бахмут (тепер Артемівськ на Донеччині), де викладав російську мову та закон Божий у місцевому духовному училищі.

1889 року родина Сіцинських переїздить до Кам’янця-Подільського. Юхим Сіцинський приймає священицький сан, де з невеликою перервою (1931–1933 рр.) живе до кінця життя, обіймаючи посаду протоієрея собору. Ініціює створення музею старожитностей, стає членом Подільського історико-статистичного комітету.

1895 року виходять з друку історичні праці – книги “Город Каменец-Подольский. Историческое описание” та “Приходы и церкви Подольской епархии. Каменецкий уезд”.

Протоієрей Кафедрального собору, учитель релігії (до 1918), викладач Кам’янець-Подільського державного українського університету (1918–1920) й інституту народної освіти (1920–1926).

3 липня 1920 року в Кам’янці-Подільському РНМ УНР ухвалила призначення професора Василя Біднова та приват-доцента Євтіма Січінського членами Ради міністерства і сповідань.

Засновник і директор історико-археологічного музею з його бібліотекою (1890–1922), редактор журналу “Подольские Епархиальные Ведомости”, голова Подільського церковного історико-археологічного товариства (1903–1919) і редактор “Трудів Подільського єпархіального історико-статистичного комітету” (випуск VI, VIII–XII; 1893–1917).

Активний член Старої Української Громади на Поділлі (з 1901), співзасновник “Просвіти” (1905), організатор наукового життя на Поділлі. У 1920-х роках член Всеукраїнської Археологічної Комісії і співробітник Історичної Секції УАН.

Брав участь у роботі Кам’янець-Подільського наукового товариства при ВУАН, яке існувало від 1925 до 1930 року.

У 1920–30-х роках зазнав переслідувань з боку влади, у 1921 та 1929 роках був в ув’язненні. У 1931–1933 роках працює у Києві науковим співробітником Всеукраїнського музейного містечка. Після звільнення з роботи у серпні 1933 року повертається у Кам’янець.

7 грудня 1937 року помер і похований у Кам’янці-Подільському [5].

Своєю невтомною, великою і різнобічною працею Ю. Січинський залишив глибокий слід як видатний історик Поділля, етнограф, мистецтвознавець, громадський діяч. Його наукова спадщина представлена понад 200 науковими працями з археології, історії, релігії, мистецтва, архітектури, етнографії, фольклору.

У добу царського режиму він був змушений не тільки писати свої твори російською мовою, але й подавати в такій редакції, що

місцева єпархіальна влада вважала можливою їх публікацію. Зокрема, одна з найбільших праць обсягом 1200 сторінок має офіційну назву “Приходы и церкви Подольской епархии”. Насправді, за змістом ця праця енциклопедичного характеру, бо в ній подаються найголовніші відомості про кожне поселення, село, містечко Подільської єпархії-губернії, яка до революції займала велику територію і налічувала 12 повітів із 2000 поселеннями. Це ж можна сказати й про інші праці, а саме: “Каменецкий уезд” (611 с.) і “Ушицкий уезд” (144 с.), в яких історія населених пунктів цих повітів висвітлюється ширше і глибше, окремі цього подаються додаткові відомості. До цього ж циклу належить велика надзвичайно цінна монографія – “Город Каменец-Подольский” (247 с.), видана в 1895 р. На той час такі видання були рідкістю. Для їх написання Ю. Січинський використовував першоджерела, архіви та документи, а також особисто оглядав відповідні місцевості та пам’ятники. Захоплювався він також історико-археологічними дослідженнями й особисто зібрав величезний і цінний матеріал з археології. На основі, власної систематизації та картографування Ю. Січинський підготував і видав у 1901 р. фундаментальну джерелознавчу працю “Археологическая карта Подольской губернии” Маючи хист до живопису, він обстежив і описав такі історико-архітектурні пам’ятки подільської старовини як оборонні споруди й присвятив їм спеціальні праці: “Оборонні замки Західного Поділля XIV–XVII ст.”, “Кам’янецька фортеця”, в яких описи 13 подільських замків доповненні великою кількістю планів, старих гравюр і фотографій Кам’янця-Подільського, Меджибожа, Сатанова, Зінькова, Жванця, Озаренців, Чернокозинців, Рихти, Панівців, Ярмолинців, Сутківців, Пиляви, Бару. Окрім цього, Ю. Січинський підготував та опублікував ряд інших значних праць [4, с. 349-352].

Попри дослідницьку роботу Юхим Йосипович займався громадською діяльністю. Він заснував і очолив “Подільське Історико-Археологічне товариство” (1903–1920 рр.) та організований при ньому музей. Хоча останній носив назву церковно-археологічного, але, як згадував один із сучасників Січинського, у ньому з вишивок та килимів, зі стародруків та гравюр, з мовчазних портретів Залізняка та

Гонти – голосно промовляла Україна.

За редакцією Ю. Січинського видавалися “Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета”, “Труды подольского историко-археологического общества” (1904 р., 1911, 1916 рр.), а також в різний час цілий ряд газет.

Важливо підкреслити велику кількість зв’язків Ю. Січинського із науковою та творчою інтелігенцією всієї Російської імперії, а не лише Поділля. Зокрема, він був дійсним членом НТШ у Львові (з 1899 р.), Московського археологічного товариства, Київського товариства старожитностей та інших товариств, особисто спілкувався з В. Антоновичем, О. Левицьким, активно листувався з відомими діячами українського руху П. Житецьким, О. Лотоцьким, С. Єфремовим та іншими, а також брав активну участь у житті Подільської “Просвіти”.

Після революції 1917 р. Ю. Січинський відіграв значну роль у відкритті українського університету в Кам’янці-Подільському, в якому пізніше як приват-доцент читав лекції з церковної археології, історії Поділля та історії українського мистецтва.

Із встановленням більшовицької влади в Україні він відійшов від церковних справ, але не залишив наукової роботи. Проте це його не врятувало від подальших переслідувань та репресій.

Юхим Йосипович Січинський залишив надзвичайну багату й цінну джерелознавчу спадщину з археології, історії, культури Поділля, яка займає особливе місце в українській історіографії і потребує детального вивчення. Вона матиме значення не лише для науковців, а стане в пригоді викладачам загальноосвітніх шкіл, середніх спеціальних закладів, вузів і всім тим, хто цікавиться історичним минулим України [7].

Забутою довгий час була також культурна спадщина і сина Юхима Січинського Володимира Січинського (народився 24 червня 1894 року в м. Кам’янець-Подільському), визначного вченого, багатогранного обдарування: архітектора і мистецтвознавця, художника-графіка і педагога, історика і філософа, на превеликий жаль і досі майже невідомого в Україні. Людина, архітектурні пам’ятники якої знають в Європі і на американському континенті, яка

присвятила багато праць історії українського мистецтва, виявилися забутою на Батьківщині.

У пошуках органічного зв'язку між новими засобами будівництва й українськими стилями минулого В. Січинський виступав і як архітектор-будівельник. За його проектами були побудовані храми в Словаччині, Канаді, США, Бразилії та інших країнах.

В. Січинський захоплювався і графікою: вчений написав “Історію українського граверства XVI–XVIII ст.”, як графік-практик особисто оформив понад 70 власних і чужих видань.

Цілу серію праць учений-мистецтвознавець присвячує українським фортецям, містам та їхній архітектурі: Кам'янцю-Подільському, Сушківцям, Полтаві, Чернігову, Хотину, Новоселиці, Рогатину, Зборову, Брадієву та ін. Особливу цінність має виданий ним німецькою та українською мовами альбом “Monumenta Architecturae Ucrainae”, видрукований у Празі 1940 року, що містив 300 виконаних автором ілюстрацій. Це видання вперше представляло українську архітектуру від найдавніших до новітніх часів і належить до числа найкращих з історії українського мистецтва.

В. Січинський написав і опублікував численні праці про українських архітекторів, графіків, художників, мистецтвознавців українською, польською, німецькою та іншими мовами, серед них монографії про Олександра Тарасевича, Григорія Левицького, Тараса Шевченка (як гравера), Юрія Нарбута, статті про Миколу Ярошенка, Василя Касіяна, Івана Труша, Дмитра Левицького, Олексу Новаківського, Миколу Пимоненка, Ольгу Кульчицьку та багато інших.

Особливо цінним внеском В. Січинського в пробудження національної свідомості українців є його праця “Чужинці про Україну” [8]. Починаючи з XVII ст. російський царизм робив все для того, щоб вилучити з історії українського народу його героїчне минуле, його високу, як на той час культуру. Це призвело до того, що вже у другій половині XIX ст., за висловом французького політика того часу К. Делямара, український “п’ятнадцятимільйонний народ забутий в історії”.

В. Січинський поставив перед собою мету: дати підростаючому поколінню “строго перевірений науковий матеріал, почерпнутий з перших джерел для правдивого розуміння історичного життя українського народу”. Він зібрав численні свідчення людей, неупереджених до історії українського народу: іноземних мандрівників, купців, політичних діячів, які з IX і до кінця XIX ст. відвідували Україну. Багаті архівні дані, які містяться в книзі “Чужинці про Україну”, свідчать про високу культуру й освіту жителів України, спростовують ті твердження, що заперечують тисячолітнє існування українського народу [9].

Володимирові Січинському належить почесне місце в історії української культури XX ст. На превеликий жаль, у жодних словниках, енциклопедіях, монографіях радянського періоду читач не знайде його імені. Ще гіршим є те, що про всесвітньо відомого вченого немає навіть згадки в енциклопедичному довіднику “Митці України”, який вийшов з друку вже в незалежній Україні в 1922 році. Людина, яка не займалася політикою, а все життя присвятила дослідженню української культури і мистецтва, в часи сталінського лихоліття була викреслена з сторінок історії України. Неласкавою до нього була доля і за кордоном. У 20-х роках минулого століття польська влада звільнила його з викладацької роботи через брак польського підданства. У 1943 році В. Січинський був заарештований гестапо і зазнав тюремних тортур у празькій та берлінській в’язницях, через що втратив здоров’я. Після закінчення другої світової війни, щоб не потрапити до сталінського концтабору, В. Січинський переїхав спершу до Західної Німеччини, а 1948 року – до США, де й помер у 1962 році.

Своїми архітектурними спорудами, проектами і особливо фундаментальними мистецтвознавчими працями дослідник показав світові велич української культури та мистецтва, високий рівень розвитку українського народу, його значний внесок в українську культуру. Усією своєю діяльністю він переконливо довів справедливість власних слів: “...українська культура як вияв творчого духу, умілості і ментальності українського народу займає особне місце в культурі Європи та своєю оригінальністю народного стилю вносить

особливі цінності у вселюдську культурну скарбницю”.

Батько Юхим Йосипович і син Володимир Юхимович Січинські, як патріоти України, зробили значний внесок у культурну спадщину України, про що замовчувалося впродовж багатьох десятиліть тоталітарного режиму.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сецинский Е. Исторические сведения о приходах и церквах Подольской епархии / Е. Сецинский. – Каменец-Подольский, 1895. – С. 267.
2. Сецинский Е. Исторические сведения о приходах и церквах Подольской епархии / Е. Сецинский. – Каменец-Подольский, 1895. – С. 34-35.
3. Баженов Л. Alma mater подільського краєзнавства / Л. Баженов. – Кам’янець-Подільський, Оіюм, 2005. – 416 с.
4. Баженов Л. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ–ХХ ст. : Історіографія. Біобібліографія. Матеріали / Л. Баженов. – Кам’янець-Подільський, 1993. – 480 с.
5. Некролог // Подольские епархиальные ведомости. – 1891. – № 38. – С. 973-988.
6. Будзей О. Кафедральний протоієрей: Ювілеї / О. Будзей // Подолянин. – 2008. – 12 верес. – С. 9.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 3866, оп. 1, спр. 173, арк. 10, 11; ф. 1092, оп. 3, спр. 296, арк. 3; ф. 3972, оп. 1, спр. 57, арк. 60-79; спр. 189, арк. 24-31 зв.
8. Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. – Львів, 2000. – Т. 8. – С. 2845, 2847-2848.
9. Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / Упор.: С. В. Ульяновська. – К. : Либідь, 1993. – С. 571-576.

О. О. Вітюк,
кандидат історичних наук
Т. В. Голєва,
викладач
(м. Вінниця)

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ПОДІЛЛІ В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ У 1917–1918 РР.

Період 1917 – 1918 рр. – є одним із суперечливих у розвитку національної державності та освіти. Він став початком боротьби за незалежність Української Народної Республіки, відродження української мови, з одного боку; жорстокого воєнного лихоліття – з іншого. Водночас, це був початок освітянського руху, метою якого було створення нової за формою та духом національної школи.

Освітня сфера в кожній країні завжди була ареною непримиренної боротьби між політичними силами, що сповідують різні погляди. В Україні розвиток освіти у 1917 – 1918 рр. відбувався в умовах, коли спроба відновлення національної державності наштовхнулася на протидію певної частини населення та відверте збройне втручання сусідніх країн, що спричинило збройну боротьбу і, як наслідок, зміну влади. Влада УНР і радянська влада вкладали свій зміст в поняття народної освіти, що відображало світоглядні засади кожної з них.

На сучасному етапі розвитку нашої держави ми розуміємо необхідність оновлення всього суспільного життя. В Україні і, зокрема, на Поділлі поступово відбувається внутрішня та зовнішня трансформація. Насамперед, необхідною для кожної особистості і суспільства є, насамперед, трансформація в освітній сфері, яка з ідеолого-догматичної має нарешті перетворитися на національну.

Метою нашої статті є висвітлення форм та методів роботи органів місцевого самоврядування (міських дум, міських та народних управ) в освітній галузі у 1917 – 1918 рр., їх компетенції та значення у розвитку освіти на Поділлі. Питання освіти в діяльності органів місцевого самоврядування окремо комплексно не досліджувалось, а

тому, продовжує залишатись актуальним на сьогодні.

Джерельну базу дослідження склали неопубліковані архівні матеріали та документи, підбірка періодичної преси, спогади діячів місцевого самоврядування та історіографічне надбання діаспорних та вітчизняних дослідників.

Серед праць істориків діаспори слід відзначити працю С. Сірополка з історії української освіти, що містить чимало фактів історії культурно-просвітницької діяльності українських народних управ. Зокрема, згадується про нараду земських та міських діячів 15–20 грудня 1917 р. у Києві [1, с. 463].

Діяльність народних управ в період, що напередодні революційних подій розглядав І. Сесак [2], хоча у своїй праці дослідник, на нашу думку, викладає дещо заідеологізовані висновки. Крім того, автор у своїх доробках “З історії діяльності земських установ Поділля в розвитку позашкільної освіти на початку XX століття” та “Освіта на Поділлі” показав сприяння земських установ щодо запровадження загального початкового навчання на Поділлі [3; 4].

Серед праць, що були присвячені народним управам слід виділити дослідження Л. Дровозюк [5; 6], у яких висвітлювались питання земських шкіл Поділля на початку XX ст. В. Коваль у своїх численних працях описав вплив повітових народних управ на поліпшення становища земських вчителів [7; 8; 9; 10; 11].

Праці М. Собчинської [12] та Н. Ротар [13; 14] присвячені висвітленню процесу розбудови шкільної освіти на Поділлі в 1917 – 1920 рр. та характеристиці роботи Подільського губернського комісаріату з народної освіти.

1917 – 1918 рр. – роки жорстокої політичної та збройної боротьби після повалення самодержавства, що стали злетом національної самосвідомості та значно вплинули на питання освіти в краї. 1917 р. став визначальним для подальшого розвитку освіти. У складних соціально-політичних умовах в квітні та серпні 1917 р. відбулися два Всеукраїнських вчительських з’їзди, Всеукраїнський профспілковий вчительський з’їзд (серпень 1917 р.), нарада у справі організації народної освіти в Україні 15 – 20 грудня 1917 р.

Важливими документами у справі стабілізації української освіти та школи були постанови Першого Всеукраїнського вчительського з'їзду (5 – 6 квітня 1917 р.), Другого Всеукраїнського вчительського з'їзду (10 – 12 серпня 1917 р.) та Першого Всеукраїнського Профспілкового вчительського з'їзду (13 – 15 серпня 1917 р.) [15, с. 72].

Гласні міських дум намагались використати своє службове становище для задоволення власних потреб, оскільки їх робота у цих органах на даному етапі історичного розвитку здійснювалась на громадських засадах. На засіданні Гайсинської міської думи 27 березня 1917 р. було розглянуто клопотання гласного міської думи І. Якубовича про надання йому допомоги на оплату за навчання в міській гімназії сина, після обговорення якого було вирішено виділити 50 крб. та внести цю суму в додатковий кошторис [16, арк. 58].

В добу Української Центральної Ради було зроблено акцент на підвищенні освіченості населення регіону. Питання націоналізації навчальних закладів у м. Вінниці було одним із основних, що було розглянуто на засіданні міської думи, 16 червня 1917 р. під головуванням І. Лозинського за участі 39 гласних. Гласні міської думи підтримали встановлення наступних положень для втілення принципу націоналізації школи:

- у всіх школах міського самоуправління навчання повинно вестись на рідній мові учнів;
- російська мова мала викладатися у вищих групах всіх училищ як обов'язковий предмет;
- введення навчання на рідній мові учнів починалося з осені 1917 р.;
- поповнити шкільні бібліотеки педагогічними творами, які описують питання національної школи;
- влаштування в місті педагогічного музею та бібліотеки з підбором книг на різних мовах [17, арк. 246].

Навчальні заклади губернії були багатонаціональними, де поряд з українцями навчались росіяни, євреї та поляки. Зокрема, національний склад початкових училищ м. Вінниці станом на 1917 р. був таким:

- “Мури” – росіяни – 4,2% (18 чол.), поляки – 15,8% (66 чол.), євреї – 40,9% (173 чол.), українці – 37,9% (159 чол.), інші – 1,2% (5 чол.).

- Малі хутори – українці – 100% (75 чол.).

- Старе місто – росіяни – 9,3% (13 чол.), поляки – 3,6% (5 чол.), євреї – 5,7% (8 чол.), українці – 81,4% (114 чол.).

- “Садки” – росіяни – 2,4% (3 чол.), поляки – 10,8% (14 чол.), євреї – 7,9% (10 чол.), українці – 78,9% (101 чол.).

- Пушкінська школа – росіяни – 21,9% (28 чол.), євреї – 18% (29 чол.), українці – 60,1% (77 чол.) [17, арк. 248 зв.].

Зміна влади в країні відображалась на стані розвитку освіти в губернії. Вирішення проблем розвитку освіти на Поділлі було одне із першочергових завдань гетьманської адміністрації П. Скоропадського. На одному із чергових засідань Кам’янець-Подільської міської думи під головуванням Миронського було розглянуто питання відкриття в місті університету. З цього приводу виступив член міської управи Шульмінський та оголосив отриману з Міністерства народної освіти та мистецтва телеграму: “Ректор Огієнко приїздить в Кам’янець в суботу 29 червня 1918 р., приготуйте документи на будівлю та 50 десятин землі і 1 мільйон крб.” [18, с. 2]. Дану доповідь було прийнято до уваги та повністю погоджено. Голова Подільської губернської народної управи В. Приходько, у своїх спогадах писав: “Коли мова йде про університет в Кам’янці-Подільському, то тут, ради історичної пам’яті, треба виправити одну помилку, а саме – прихильники гетьмана Павла Скоропадського чи гетьманату взагалі, часто підкреслюють, що, мовляв, вислугою гетьмана Скоропадського було постановня університетів на Україні, в Кам’янці і Полтаві. Отже, як бачимо, університет в Кам’янці було започатковано і відповідні заходи й праці поведено ще до гетьманського перевороту в Україні. Навпаки, за гетьманської влади, коли, може і поза гетьманом Скоропадським, було поведено загальну нагінку на все українське, справа університету в Кам’янці, зазнала великих труднощів через загальне арештування на Поділлі українських діячів і лише завдяки ентузіазмові та завзяттю ініціаторів та прихильників, справу в Кам’янці було допроваджено до щасливого кінця” [19, с. 257].

Розширення системи професійно-технічних шкіл було одним із пріоритетних завдань органів місцевого самоврядування в регіоні. З ініціативи Подільських земських зборів Вінницькою народною управою було скликано 7 липня 1918 р. спеціальну нараду з метою утворення мережі сільськогосподарських шкіл в повіті. За результатом проведеної наради було вирішено, що для відкриття сільськогосподарських шкіл – з показними полями, садками і городами було визначено наступні населені пункти повіту: Станіславчик, Брацлав, Сутиски або Тиврів, Медвеже Вушко, Коханівку, Стрижавку, Павлівку, Пиків, Люлинці, Острожок, Ворошилівку і Вінницю. В першу чергу було визнано за необхідне відкрити школи в м. Вінниці, Станіславчику і Пикові [20, с. 1].

Проблемним питання в губернії стало забезпечення приміщеннями для навчання дітей. Така ситуація була викликана розквартируванням іноземних військ на території регіону. Для врегулювання даного випадку губернський староста С. Кисельов був змушений звернутись листом від 26 липня 1918 р. до Міністерства Внутрішніх Справ з інформацією та, водночас із проханням: “У будинках, які могли б слугувати для навчання, розташовані австро-угорські війська. З огляду на те, що в цих будинках необхідно своєчасно зробити ремонт, щоб мати змогу приступити до шкільної праці, прошу розпорядження аби австро-угорські військові частини негайно звільнили на Поділлі всі будинки шкіл, котрі зайняті ними” [21, арк. 26]. Нажаль, про відповідь з боку МВС не відомо. Скоріш за все, приміщення були звільненні, оскільки гетьманська адміністрація серйозно опікувалась питаннями освіти та забезпеченням відповідної матеріально-технічної бази.

20 листопада 1918 р. Рада Міністрів ухвалює Закон “Про заснування богословського факультету при Кам’янець-Подільському Державному Українському університеті”. Серед предметів, які викладалися на факультеті слід відзначити: Священне писання Старого Закону, Новозаконне богослов’я, Євангельська історія, Старозаконне богослов’я, Священне писання Нового Закону, Порівняльне богослов’я, історія західних церков, пасторологія, церковне право, історія проповіді (гомілетика) [22, арк. 15 зв.].

Освітня галузь була б не повною без урахування матеріального забезпечення бібліотечних мереж. Органи місцевого самоврядування Поділля зробили розрахунок на збільшення бібліотечної мережі. Проскурівське міське самоврядування значну увагу приділяло культурно-просвітницьким потребам міста. Прийнятою постановою міської думи було вирішено розширити та поповнити бібліотеку, купуючи книги по мірі можливості і закликаючи населення підтримувати дану справу благодійним пожертвуванням [23, с. 2]. Крім того, Проскурівська міська дума виділила кошти у сумі 1826 крб. на організацію та влаштування великої бібліотеки, а 2500 крб. – на анкетування стосовно перепису дітей для з'ясування питання про необхідність школи та мови викладання в ній. З осені 1918 р. було вирішено відкрити 5, 6, і 7 класи ремісничої школи з торгівельним, ремісничим та ковальським відділами [24, с. 1].

Вінницька міська управа та повітова народна управа для забезпечення учнів достатньою кількістю підручників та посібників вирішили об'єднатися для отримання кредиту у сумі 15 тис. крб. на їх придбання [17, арк. 250].

Освітні питання, які потребували вирішення на вищому рівні, проходили лише через офіційний розгляд та відповідне реагування. Постановою Ради Міністрів від 6 вересня 1918 р. було виділено кошти в розпорядження Міністра народної освіти та мистецтва у сумі 60 тис. крб. на ремонт Кам'янець-Подільської технічної школи [25, с. 2].

У 1917 – 1918 рр. значна робота була проведена органами місцевого самоврядування щодо популяризації серед населення професійно – технічної освіти. Для розвитку продуктивних сил необхідно було мати висококваліфікованих робітників у різних галузях народного господарства.

За сприяння міських дум та управ при вищих початкових школах відкривались ремісничі відділення, майстерні, курси, в яких учні навчались простих ремесел. Зокрема, у 1918 р. при вищій початковій школі містечка Станіславчик було влаштовано навчальну палітурну майстерню, а при Мізяківсько – Хутірській вищій початковій школі почало функціонувати шевське відділення. У Брацлавському повіті були відкриті ремісничі відділи з двома

класами: столярно-токарним і ковальсько-слюсарним у селах Олександрівці, Клебані і Рубані; ремісничий відділ по спеціальності “столяр – токар – стельмах” у Шпикові; навчальні ремісничі майстерні плетіння кошиків у селах Дувівчик і Куничім; чоботарня навчальна майстерня в селі Мазурівці; шевська навчальна майстерня в Немирові; навчальні майстерні по обробці волокнистих речовин в селах Кизинці, Анопала, Бугаків; гончарна учбова майстерня в селі Кришинці; школа “пічникової і штукатурної майстерності” у Брацлаві і Чернашівці [26, с. 206].

Освітня сфера в діяльності органів місцевого самоврядування на Поділлі продовжує залишатись малодослідженою та актуальною темою. Дослідження та аналіз їх роботи, конкретних діячів при частих змінах влади, залучення спогадів учасників подій Української революції, дасть змогу дослідникам та краєзнавцям висвітлити нові сторінки історії краю з даного питання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Сірополко С. Історія освіти в Україні ; Підготував Ю. Вільчинський. – 22-ге вид. / С. Сірополко – Л. : Афіша, 2001. – 664 с.

2. Сесак І. В. Роль земських установ у соціально-економічному розвитку Поділля в 1904–1917 рр. / І. В. Сесак // Проблеми економічної географії Поділля (Тези доповідей наук. конф.). – Кам’янець-Подільський, 1988. – С. 130-131.

3. Сесак І. В. З історії діяльності земських установ Поділля в розвитку позашкільної освіти на початку ХХ століття / І. В. Сесак // Наукові праці Кам’янець-Подільського державного педагогічного університету : Зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів і аспірантів, присвяченої 85-й річниці Української національно-демократичної революції (15–16 квітня 2002 року – в 2-х т.). – Кам’янець-Подільський держ. пед. ун-т : Інформ.-вид. відділ, 2002. – Т.1. – Кам’янець-Подільський. – С. 27-28.

4. Сесак І. В. Освіта на Поділлі. – У 2-х ч. / І. В. Сесак. – Кам’янець-Подільський : Наук.-вид. відділ Кам’янець-Подільського педінституту, 1996. – Ч. 1. Початкові школи Поділля у другій

половині XIX ст. – на початку XX ст. – 152 с.

5. Дровозюк Л. М. Земські школи Поділля на початку XX ст. / Л. М. Дровозюк // Матер. IX Подільської іст.-краєзн. конф. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 225-227.

6. Дровозюк Л. М. Земства і народна школа на Правобережній Україні 1904–1920 рр. / Л. М. Дровозюк. – Вінниця: “Універсум-ВІННИЦЯ”, 1997. – 47 с.

7. Коваль В. В. Газета “Свято Поділля” як джерело вивчення історії Кам'янець-Подільського державного університету / В. В. Коваль // Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. ун-ту: історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 1998. – Т. 2. – С. 87–90.

8. Коваль В. В. Становище подільського вчительства в період гетьманату (1918 р.) / В. В. Коваль // Поділля у контексті української історії: Всеукр. наук. конф., 29–30 лист. 2001 р. : матеріали. – Вінниця, 2001. – С. 166-172.

9. Коваль В. В. Журнал “Освіта” та освітні процеси на Поділлі (кінець 1918 – березень 1919 р.) / В. В. Коваль // Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. ун-ту: Історичні науки. – Т.13. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 373-381.

10. Коваль В. В. Заходи повітових земств із поліпшення соціально-економічного становища подільських учителів у 1918 р. / В. В. Коваль // Освіта, наука і культура на Поділлі : Зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіом, 2005. – Т.6. – С. 40-46.

11. Коваль В. В. Створення інституту комісарів народної освіти та його діяльність на Поділлі (1917–1919 рр.) / В. В. Коваль // Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіом, 2006. – Т. 7: Матер. третього круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – на початку XXI ст.”. – С. 12-28.

12. Собчинська М. Розвиток початкової школи на Поділлі в 1917–1920 роках / М. Собчинська // XIII Вінницька іст.-краєзн. конф., 6 верес. 1994 р. : тези доп. – Вінниця, 1994. – С. 55.

13. Ротар Н. Ю. Начатки вищої української освіти на Поділлі / Н. Ю. Ротар // Культура Поділля: історія і сучасність: 2-га наук.-практ. конф., присвячена 500-річчю м. Хмельницького., 27–29 серп. 1993 р. :

матеріали. – Хмельницький, 1993. – С. 294-296.

14. Ротар Н. Ю. Діяльність Подільського губернського комісаріату з народної освіти (1917–1919) / Н. Ю. Ротар // Духовні витоки Поділля: Творці історії краю: міжнар. наук.-практ. конф., 9–11 верес., м. Кам'янець-Подільський : матеріали. – Хмельницький, 1994. – Ч. 1. – С. 378-380.

15. Вітюк О. О. Деякі питання щодо розвитку загальноосвітньої школи в діяльності революційних комітетів Поділля у 1918-1920 рр. / О. О. Вітюк // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний науковий збірник / [Редкол.: Г. І. Гончарук (гол. ред.) та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 69-81. (Сер. Історія. Вип. 13).

16. Державний архів Вінницької області (далі – Держархів Вінницької обл.), ф. Д-286, оп. 1, спр. 41, 119 арк.

17. Держархів Вінницької обл., ф. Д-230, оп. 4, спр. 5, 467 арк.

18. Засідання Кам'янець-Подільської міської думи // Слово Подолии. – 1918. – № 40. – 3 лип.

19. Приходько В. К. Під сонцем Поділля: спогади. – Ч. 2. / В. К. Приходько ; [упоряд.: і автори передм. Ю. Легун, О. Кравчук]. – Вінниця : ТОВ “Консоль”, 2011. – 416 с.

20. Нарада Подільських земських зборів від 07.07.1918 р. // Слово Подолии. – 1918. – 12 юл.

21. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 1793, оп.1, спр. 5, 88 арк.

22. Державний архів Хмельницької області, ф. Р-270, оп. 1, спр. 1, 18 арк.

23. Проскурівське міське самоврядування // Слово Подолии. – 1918. – № 43. – 6 лип.

24. Проскуров // Слово Подолии. – 1918. – № 37. – 29 юн.

25. Постанова Ради Міністрів “Про асигнування в розпорядження Міністра Народної освіти та Мистецтва 60 тис. крб. на ремонтні роботи Кам'янець-Подільської Технічної школи” від 06.09.1918 р. // Державний вісник. – 1918. – № 48. – 17 верес.

26. Вітюк О. О. Заходи революційних комітетів на Поділлі зі створення мережі професійної освіти та підготовки вчительських кадрів (1918–1920 рр.)/ О. О. Вітюк // Наукові записки Вінниц. держ.

пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського : Зб. наук. пр. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця, 2009. – Вип. 15. (Серія: Історія). – С. 205-209.

О. П. Григоренко,
доктор історичних наук, професор
Л. О. Григоренко,
учениця
(м. Хмельницький)

РАДЯНСЬКА ВЛАДА І РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ У 1954–1964 РОКАХ

В даній статті зроблено спробу проаналізувати складні державно-церковні взаємини у 1954–1964 роках, коли на чолі радянського керівництва перебував М. Хрущов. Нижня хронологічна межа обумовлена початком поступової деєсталінізації радянського суспільства. Верхня хронологічна межа обмежена 1964 роком, коли від влади було усунено М. Хрущова і приходом до влади нового керівництва. Однак при висвітленні багатьох аспектів дослідження нагальним було звернення до попередніх десятиліть.

У тисячолітній історії українського народу є понад семидесятилітній проміжок часу ХХ ст. У цей історичний період комуністи, встановивши силою зброї радянську владу, влаштували сатанинське дійство будівництва соціалістичного ладу. Час і наступні покоління дадуть об'єктивну оцінку радянському періоду в нашій історії. Але стосовно Церкви вже тепер можна з усією очевидністю стверджувати, що це був період важких випробувань і навіть судний день: адже держава сповідувала атеїстичну ідеологію, завданням якої було знищення віри як такої і священників зокрема. Адже радянський керівник М. Хрущов обіцяв останнього священника показати по телебаченню у 1980 р. [1, с. 4].

Декларуючи високі ідеали духовності, радянська влада,

зкомпілювавши Заповіді Божі до морального кодексу будівника комунізму, майже повністю знищила релігійні організації. За цей період були спустошені і зруйновані релігійні храми і кладовища, розграбовані унікальні культові коштовності і древні літописні фоліанти, заборонені релігійні та народні свята і обряди. Українське духовенство, священнослужителі, тисячі віруючих були репресовані – заслані на каторжні роботи, розстріляні, закатовані, а ті, хто залишився на волі, піддавались переслідуванню, гонінню, морально-психологічному та ідеологічному тиску.

Доктрина державного атеїзму в Україні призвела до майже цілковитого витравлення релігії, знищення матеріальної основи релігійних організацій, особливо тих, що були пов'язані з українським національно-визвольним рухом. Ця шалена атеїстична політика здійснювалась в руслі варварського викорінення духовної культури одного з найбільших слов'янських і європейських народів – українців. Догматизований марксизм-ленінізм, як офіційна суспільна ідеологія, масово культивував духовне насилля над людьми, формував негативне ставлення до релігії в історії українського народу. В цьому стереотипі релігія розцінювалась як “опіум” для народу, як шкідливий пережиток минулого у свідомості, поведінці, в побуті людей, що підлягав не тільки ідеологічному цькуванню, але й фізичному винищенню.

Історія українського народу, формування його культури, духовності, менталітету безпосередньо пов'язані з християнськими цінностями, його морально-етнічними основами. Церква Христова була орієнтиром, компасом українства у вирі не тільки загальнонаціональних, але й світових глобальних явищ і подій, оскільки своїми засобами впливу на духовний світ людей формувала їх світогляд, поведінку, увесь спосіб життя. Аналізуючи історичні, суспільно-політичні явища та події, що відбувалися в Україні протягом багатьох століть, можна прийти до однозначного висновку, що Божа Віра українського народу була найважливішою, найголовнішою, наймогутнішою силою, яка зберегла і вивела українську націю із найскладніших, найтрагічніших історичних катаклізмів.

Церква завжди була носієм духовності, високих моральних цінностей. Однак за радянських часів, коли була заборонена релігійна пропаганда, Церква не мала змоги донести свій голос до широких верств населення. Як вже зазначалося, радянська влада ставилася до Церкви як до інституції, що мала зникнути. Переслідування, утиски духовенства радянською владою були нормою життя. З приходом більшовиків до влади розпочався небачений за масштабами і жорстокістю антирелігійний терор під прикриттям популістських лозунгів та постулатів наукового комунізму. В журналі “Известия ЦК КПСС” (з розпадом КПРС перестав виходити) в четвертому номері за 1990 р. вміщений лист В. Леніна від 19 березня 1922 р. (рік жорстокого голоду в Поволжі та семи губерніях України), з грифом “суворо таємно”. На листі була помітка, “... ні в якому випадку копій не знімати, а кожному члену Політбюро (тов. Калініну також) робити свої помітки на самому документі”.

В листі йшлося: “... Саме тепер і тільки тепер, коли в голодних місцевостях їдять людей і на дорогах валяються сотні, якщо не тисячі трупів, ми можемо (і тому повинні) провести вилучення церковних цінностей з самою скаженою і нещадною енергією і не зупиняючись перед придушенням якого завгодно опору... Нам, що б то не стало, необхідно провести вилучення церковних цінностей самим рішучим і самим швидким чином, чим ми можемо забезпечити собі фонд в декілька сотень мільйонів золотих карбованців (а може бути, і в декілька мільярдів) ми повинні що б то не стало. А зробити це з успіхом можна тільки тепер. Всі міркування вказують на те, що пізніше зробити це нам не вдасться, бо ніякий інший момент, крім відчайдушного голоду, не дасть нам такого настрою широких селянських мас, який би або забезпечував нам співчуття цих мас, або, в крайньому випадку, забезпечив би нам нейтралізацію цих мас в тому розумінні, що перемога в боротьбі з вилученням цінностей залишиться безумовно і повністю на нашому боці”.

Далі в листі вказується на необхідність організації на з’їзді партії таємної наради всіх або майже всіх делегатів з цього питання. На нараді провести таємне рішення з’їзду про те, що вилучення цінностей, особливо найбагатших лавр, монастирів і церков, повинне

бути здійснене з нещадною рішучістю, ні перед чим не зупиняючись і в найкоротший строк. “Чим більше число представників реакційного духовенства і реакційної буржуазії вдасться нам з цього приводу розстріляти, тим краще” [2, с. 191-193].

Кульмінацією жорстокості, етнокультурного геноциду, християнського віровбивства, цілковитого спустошення Церкви стали масові політичні репресії 1920–1930 років. Нині важко і, навіть, неможливо підрахувати, скільки було заслано, переселено, засуджено чи розстріляно священнослужителів та громадян за релігійними ознаками. За офіційною статистикою в Україні лише за 1936–1938 рр. жертвами політичних репресій стало понад 800 тис. громадян, з них більше 205 тис. розстріляно, а за 50 років засобами радянського геноциду та етноциду було знищено більш 10 млн. українців [3, с. 148].

Великою національною трагедією в Україні стало здійснення політики колективізації сільського господарства. Це був небачений раніше не тільки фізичний, а й духовно-релігійний, етнічний геноцид українського селянства. Знищувались не лише одноосібні господарства та заможні і середні селяни, а й руйнувались багатовікові гуманістичні традиції землеробів, знищувались їх сім'ї, які позбавлялися будь-яких засобів до існування, насильно висилались з насиджених місць у інші регіони. Під лозунгами за колективізацію оголошувалась справжня війна релігії, яка захищала віковічні традиції та одвічний уклад селянського життя, засуджувала антилюдську політику колективізації. Були випадки, коли Церква оголошувала анафему колгоспним та сільрадівським активістам.

Зрозуміло, Церква стояла на заваді антиукраїнізму, антинародним методам колективізації, економічному розоренню, морально-політичному цькуванню, фізичному знищенню селян, як основи економічного добробуту, духовно-культурної й етнонаціональної стабільності України. Селяни довіряли своїм духовним пастирям більше, ніж представникам владних структур, які намагалися довести їм переваги колективної праці, шкідливість релігії тощо.

В роки Другої світової війни радянське керівництво на чолі з

Й. Сталінім під тиском низки внутрішніх і зовнішньополітичних обставин пішло на деякі поступки Церкві. “Відлига” в позиції держави до Церкви, віруючих дійово сприяла значному внеску їх у перемогу над ворогом: вони давали значні кошти на озброєння, широко проповідувалась мобілізація зусиль народу на безкомпромісну, священну боротьбу з окупантами. Церква використовується владою як тимчасовий заспокійливий засіб для згуртування знедоленого війною народу. Церква розгортає велику благодійну діяльність, яка приносить значну користь пораненим, сиротам, інвалідам, армії. Духовенство, віруючі збирали гроші, продукти, одяг, предмети першої необхідності на потреби військовослужбовців. Церковні парафії здійснювали шефство над військовими частинами, передавали пораненим продовольство, одяг, цигарки тощо.

До 9 травня 1945 р. церквами Кам’янець-Подільської (тепер Хмельницької) області було зібрано 1513341 крб., 1,2 т сухофруктів, 2,6 т гороху, 106 кілограмів цукру, 61 кілограм тютюну, 79,4 тисяч штук яєць, 1400 буханок хліба, 2,2 т круп, 9,2 т. пшениці і ячменю, 1,5 т сухарів і печива, багато курей, борошна, молока, жирів, фруктів, овочів, меду, ковбаси, консервів, а також постільної білизни, тканини, посуду і навіть меблів. Але і в цих благодійних справах Церква зустрічала перепони з боку місцевих керівників. Так, секретар Орининського райкому партії Буга дав команду сільрадам, щоб вони перешкоджали духовенству у зборі коштів і продуктів серед віруючих [4, арк. 228].

Це, проте, не означало, що радянська держава відмовилася від поборювання релігії, оскільки боротьба з нею належала до важливих постулатів марксизму-ленінізму. Можна говорити, що повоєнні поступки в релігійній сфері були черговим тактичним кроком радянської влади. Становище релігії та Церкви, на боротьбу з якими у передвоєнні роки спрямовувалася неабияка міць радянського режиму, покращується. Жорстка антирелігійна боротьба поступається місцем більш виваженій та менш активній критиці релігії й примиренському ставленню до існування церковних інституцій і духовенства. Для “опікунського нагляду” за релігійними течіями було створено Раду у справах Руської православної церкви та Раду у справах релігійних

культів.

До релігійних течій, які опинилися у найсприятливішій ситуації після війни, належить насамперед РПЦ. Державне керівництво на чолі з Й. Сталіним, послабивши тиск на РПЦ, використовувало її у своїх цілях – для посилення впливу в інших країнах, формування громадської думки в СРСР. “Право на існування” також отримали Римо-католицька церква, реформаторська церква (в Закарпатті), більшість баптистських і адвентистських громад, частина п’ятидесятницьких (які ввійшли до Союзу євангельських християн-баптистів) та інші. Влада чинила неодноразові спроби об’єднати окремі конфесії, аби полегшити нагляд за ними. Проте “примиренство” з її боку не стосувалося тих релігійних течій, які перебували в опозиції до радянської держави та її законів, – свідків Єгови, частини п’ятидесятницьких громад, що відмовилися від спілки з ЄХБ, прибічників Істинно-православної церкви, Істинно-православних християн та інших. Щодо цих релігійних течій проводилася жорстка політика, спрямована на зникнення їх з релігійної карти. Греко-католицькій церкві судилося стати формально ліквідованою (віряни та частина духовенства якої буцімто “добровільно возз’єдналися” з РПЦ), хоча частина її парафіян залишалися вірними своїм релігійним переконанням.

Майже відразу після переможного завершення Другої світової війни усе повернулося на “своє коло”: централізована безбожність, затяте переслідування віруючих, що звалилось на них партійно-державним войовничим атеїзмом, глумним цинізмом, кипучою зневагою, які викрешували ворожнечу до релігійників. Вирувала справжня ідеологічна, духовна війна передусім антигуманними законами, ущемлювались права людей, право віросповідання звужувалось фактично до формальних конституційних констатацій, що в реаліях життя зневажливо, загальнодержавно ігнорувались, принижувалась людська гідність.

Релігійна мережа в УРСР у повоєнний період була відносно великою. Вона становила понад 11 тисяч зареєстрованих громад, близько трьох чвертей якої становили громади РПЦ. Існувало також чимало сотень незареєстрованих громад, які належали і до

нелегальних релігійних течій, і до легальних. Попри рішучі кроки радянської влади щодо поборювання релігії, значною залишалася й кількість віруючих – більше половини населення України. Сюди входили не лише парафіяни окремих течій, а й ті особи, які давно перестали відвідувати храми, проте зберігали віру в Бога.

В 1953 р. після смерті Й. Сталіна лібералізація суспільно-політичного життя торкнулася й Церкви. Періоду, коли при владі в СРСР був М. Хрущов, нелегко дати якусь однозначну оцінку. Поряд з курсом на лібералізацію суспільно-політичного життя в Радянському Союзі простежувалося переслідування митців, які не були заангажовані стереотипами соціалістичного реалізму. З одного боку, розгортався процес десталінізації, а з іншого – формувався новий культ особи тощо.

Керівники державної партії розглядали Церкву і релігію як свого ідеологічного супротивника. Обставини активізації державної войовничості відображали офіційні засоби масової інформації. У передовій статті 24 червня 1954 р. газета “Правда” докоряла, що функціонуючі громадські інституції, які покликані вести відповідну роботу, “під свободою совісті чомусь розуміють тільки свободу поширення релігійних поглядів”. Зазначалось також, що в багатьох випадках ця діяльність “не має войовничого, наступального характеру, відірвана від життя” [5, с. 1]. Хоча ЦК КПРС 10 листопада 1954 р. у постанові “Про помилки у проведенні науково-атеїстичної пропаганди” й настановлював не допускати ображення почуттів віруючих і церковників та адміністративно не втручатися в діяльність Церкви [6, с. 105-107], а в 1956 р. вперше за всю радянську історію влада дозволила надрукувати Біблію та Євангеліє загальним накладом 50 тисяч примірників [7, с. 14], це не змінювало загальної стратегії атеїстичної войовничості. Це були скоріше тактичні кроки, що певною мірою вносили тільки деякі корективи в тактику, аж ніяк не видозмінюючи стратегічної лінії адміністративно-протирелігійно-церковної командності. Відібрані у віруючих культові споруди, яких вони були позбавлені раніше, не повертались. І ніякі аргументи, що висувалися віруючими до державовладних функціонерів, до уваги не брались.

Наприкінці 1950-х років “ліберальному” ставленню влади до Церкви та релігії було покладено край. Влада відмовилася від виваженої критики релігії та примиренського ставлення до існування церковних інституцій і духовенства. Натомість релігійні конфесії й духовенство стали об’єктом жорстокого тиску з боку держави та чиновництва. Церква в умовах “близької перемоги комунізму” трактувалася як пережиток, що був однією з головних перешкод на шляху до цієї “перемоги”. Посилювалася антирелігійна пропаганда, зачинялися храми, монастирі. Наступ на Церкву, можливо, виглядав би менш жорстким, якби не чинився на фоні певної лібералізації культурного життя суспільства.

У 1961 р. на XXII з’їзді КПРС була прийнята Програма партії, що задзвеніла як “епохальної значимості видатний документ розгорнутого будівництва комунізму”. Після цього наступ держави на релігію набирає нового оберту. Звичайно, вважалося, що здійснення величких комуністичних творінь з церквою не по дорозі, що без перемоги над релігією перемога комунізму неможлива. М. Хрущов заявив, що для переходу до комунізму необхідна не лише потужна матеріальна база, але й належний рівень свідомості всіх громадян соціалістичного суспільства. При цьому вказувалося, що висока релігійність радянських людей не має соціальних коренів, а зумовлюється незадовільною антирелігійною пропагандою, пасивністю Комуністичної партії в цьому питанні та надмірними свободами, наданими державою релігійним конфесіям. Владою вкотре було розпочато потужний наступ на Церкву.

Насамперед, наступ спрямовувався на обмеження матеріальної бази церкви. Згідно з новими постановами уряду, православна церква за виробництво свічок замість 5 мільйонів карбованців у рік почала сплачувати державі 100 мільйонів. Крім того, було встановлено підвищені ставки податку із земельних ділянок, які перебували в користуванні у монастирів, зменшено їхні площі, відмінено пільги по податку з будівель і земельній ренті, заборонено використання найманої праці в монастирях. З метою зменшення прибутків церкви підвищено ставки податку з прибутків на церковнослужителів, релігійним об’єднанням і духовенству заборонено проводити

спеціальні збори коштів у молитовних приміщеннях чи іншим шляхом на цілі, які не були пов'язані з культовими відправами. Заборонялася також благочинна діяльність церкви, що сприяла зростанню престижу і популярності її та духовенства в очах населення. Ліквідовано пільги людям, які допомагали при служіннях – регентам, хористам, органістам та іншим.

Новий закон про релігійні культи значно ускладнював можливості реєстрації чи відкриття нових парафій або громад і водночас спрощував процедуру їх закриття. Розпочалася широка кампанія по вилученню у релігійних об'єднань будівель культового призначення. Так, якщо в 1958 році в Україні закрили 64 церкви, або в 6,4 рази більше, ніж попереднього року, то в 1960 році їх уже було 747, а це в 12,1 рази більше, ніж у 1958 році.

У цей час було переглянуто юридичну базу, на якій ґрунтувалося життя церковних общин. У лютому 1962 року влада впровадила квитанційний облік релігійних обрядів. Це, з одного боку, давало можливість пильно слідкувати за прибутками священнослужителів, а з другого, – оскільки, що в квитанціях вказувалися детальні відомості про тих, хто здійснював релігійний обряд (чи хрещення, чи вінчання, чи якийсь інший), то до органів влади, таким чином, поступала інформація про осіб, які залишалися активними віруючими. Таким чином, посилювалася “індивідуальна” робота з такими особами.

Велика увага приділялася проблемі звуження сфери впливу духовних осіб на суспільне оточення. Для цього було заборонено залучати до церковного життя підлітків, а саме навчати їх релігії, проводити для них спеціальні церковні служби, включати їх у церковні хори, використовувати при проведенні служб, для читання релігійних віршів тощо. Значною мірою було скорочено видання релігійної літератури та зменшено тираж релігійних періодичних видань. Релігійним центрам, об'єднанням, служителям культу заборонялося організовувати спеціальні дитячі, юнацькі і жіночі молитовні зібрання та засідання, а також гуртки і групи для вивчення релігії, організовувати паломництва, здійснювати інші акції, які б могли підвищити релігійне почуття і збільшити “марновірства та

заборони”.

У цілому наступ на церкву, який радянська влада розпочала проти церков та релігії, носив фронтальний характер. Ударам і обмеженням піддавалися практично всі прояви релігійності. При цьому особливу увагу органів влади в Україні привертали монастирі. Це пояснювалося тим, що із 63 православних чернечих обителей, що існували на початку 1958 року в СРСР, 40 перебували в УРСР. З інших – 14 було в Молдавській, 3 – у Білоруській, по 2 – у Російській і Литовській, по 1 – у Латвійській і Естонській РСР. Крім того, монастирі – традиційні центри паломництва віруючих, осередки, в яких концентрувалися православні святині, зберігалися реліквії, проживали найвідданіші ідеї Бога люди, які віддавали себе в служіння йому, приймаючи чернечий постриг. Наявність таких центрів духовного життя слугувала предметом серйозного занепокоєння і роздратування властей.

Монастирське життя в західних областях України відрізнялося від східних. Ця різниця проявлялася, передусім, у способі життя та основних джерелах прибутків. У східних областях прибутки в 1956 році досягли 5169 тис. карбованців, причому частка доходу із сільськогосподарських робіт складала всього 384 тис. карбованців, інші гроші надходили з пожертвувань і потреб. Інша картина склалася в західних областях: тут у цьому ж році основні прибутки становили 2438 тис. карбованців, з них із сільського господарства було отримано 771 тис. карбованців, із церковних служб і пожертвувань – 1667 тис. З усіх монастирських прибутків у східних областях на одного з членів обителі припадало по 2560 карбованців у рік, з них від ручної праці і сільськогосподарських робіт – по 190. В західних областях ці показники становили відповідно 3400 і 1070 карбованців. Послушники (люди у віці до сорока років), які були основною робочою силою в монастирях, у середньому складали близько 53% усіх монахів у західних областях, у східних областях на них припадало лише близько 18%. Монастирі в східних областях, у переважній більшості, були крупнішими: в 1956 році на 20 монастирів тут припадало майже 2 тис. монахів, коли на 22 в західних областях – трохи більше 700.

16 лютого 1958 року Рада Міністрів СРСР видала постанову за № 1159, яка зобов'язувала Ради Міністрів союзних республік і Раду в справах РПЦ протягом шести місяців вивчити питання про можливість зменшення кількості монастирів та скитів і подати узгоджені пропозиції з цього приводу Раді Міністрів СРСР.

“Переконливим підґрунтям” для підняття питання про закриття монастирів і скитів стали наступні міркування: по-перше, більшість монастирів (крім тих, що розташовані в Молдавській РСР, прибалтійських республіках та західноукраїнських областях) були відновлені німецькими окупантами в приміщеннях у яких до війни (до уваги не бралось, що ще раніше ці приміщення, як правило, належали церкві, але були відібрані радянською владою) розміщувалися культурно-просвітницькі, оздоровчі та дитячі установи; по-друге, після того, як у кінці 1958 року було проведено вилучення землі у церковних об'єднань, існування багатьох монастирів підтримувалося штучно, шляхом надання великих дотацій Московською патріархією; по-третє, багато монастирів у західноукраїнських областях і Молдавській РСР начебто стали джерелом венеричних та інших заразних хвороб.

За підготовленими пропозиціями передбачалося протягом двох років із сорока існуючих в республіці монастирів і скитів ліквідувати дев'ятнадцять, а їх мешканців розмістити в монастирях, що залишаться.

Перший етап планувався на червень-вересень 1959 року. У цей період в Україні мали закрити 8 монастирів і скитів. З них у західних областях – п'ять, а саме: Богоявленський жіночий монастир у м. Кременець Тернопільської області, Успенський жіночий монастир у с. Червнєве Закарпатської області, Духовський чоловічий скит у с. Новий Торжок Тернопільської області, Богородицький жіночий скит у с. Бедевя Закарпатської області, Серафимівський жіночий скит у с. Задне Закарпатської області.

Із травня по червень 1960 року планувалося провести другий етап і ліквідувати шість монастирів та скитів. Чотири з них містилися в західноукраїнському регіоні – Богословський чоловічий монастир у с. Хрещатик Чернівецької області, Богословський жіночий скит

у с. Конашнево Закарпатської області, Троїцький жіночий монастир у с. Успенське Рівненської області, Михайлівський жіночий скит у с. Драгове Закарпатської області.

Із липня по вересень 1960 року під час завершального, третього етапу було заплановано ліквідувати п'ять монастирів та скитів. Чотири з них, а саме: Троїцький чоловічий скит у с. Городілово Закарпатської області, Благовіщенський жіночий скит у с. Горбки Закарпатської області, Миколаївський чоловічий монастир у с. Іза Закарпатської області, Успенський жіночий скит у с. Угля Закарпатської області.

Таким чином, із загальної кількості монастирів та скитів, які було заплановано ліквідувати, майже дві третини припадало на західноукраїнські землі і майже третина – на Закарпатську область.

Закриття монастирів повинно було проводитися під різними, виправдовуючими владу, діями. Так, Густинський жіночий монастир закривався тому, що на його території був будинок інвалідів. Монастирські приміщення становили незначний відсоток у порівнянні з ним, а крім того, будинок інвалідів відчував гостру потребу в додаткових приміщеннях. Кременецький жіночий монастир розміщувався в центрі м. Кременець в безпосередній близькості від шкіл і державних організацій. Монастирські приміщення Городищенського жіночого монастиря містилися безпосередньо біля лікувального джерела і на їх базі було вирішено організувати водолікувальний санаторій тощо. Скити ж, які розглядалися як філіали монастирів, об'єднувалися з ними.

Поряд з тим, що влада заручилася підтримкою вищої духовної ієрархії РПЦ, були зроблені кроки в напрямку усунення небажаного ажіотажу навколо закриття монастирів, який могли учинити віруючі. З цією метою керівництву монастирів було “запропоновано” припинити практику організації прийняття груп віруючих і окремих паломників, забезпечувати їх грошима, продуктами, а також “рекомендовано” ліквідувати готелі при монастирях тощо. Так, на початок літа 1959 року були закриті готелі при Києво-Печерській і Почаївській лаврах. Під час закриття монастирів колгоспників із найближчих сіл відправляли на роботи подалі від обителів. Встановлювався нагляд за

дзвіницями монастирів і навколишніх сіл, щоб не допустити підняття тривоги.

Закриття кожного монастиря чи скиту ретельно готувалося і супроводжувалося проведенням комплексу різноманітних заходів із використанням великих людських і матеріальних ресурсів. Зокрема, під час ліквідації монастиря у Кременці одних дружинників було залучено понад 120 осіб, для перевезення майна монастиря, як зазначається в архівних матеріалах, використано понад 200 вантажних автомобілів, а кількість вантажників становила близько 250–300 чоловік. При цьому надзвичайно велика увага приділялася оперативності. Установи, які переселялися на території монастирів, повинні були бути готовими до освоєння приміщень у день евакуації ченців і черниць. У кінці дня переселення монахів на приміщеннях колишніх монастирів були вивішені відповідні вивіски, а самі приміщення відразу займалися.

Не зважаючи на те, що влада заручилася підтримкою патріарха Алексія, ліквідації монастирів чинився опір. Мали місце спроби організувати збір підписів віруючих з вимогою не закривати монастирі і монастирські церкви. Так, на ім'я М. Хрущова було надіслано скаргу від кременецьких громадян, під якою стояло 1240 підписів. Під час ліквідації монастирів у Кременці та Почаєві активно діяв єпископ Львівський Паладій. Отримавши вказівку патріарха та вислухавши рекомендації уповноважених Ради у справах РПЦ і формально згодившись із ними, він зробив спробу зірвати цю акцію. Передаючи наміснику Почаївської Лаври указ про ліквідацію скиту, він одночасно дав усне розпорядження не виконувати його, їздив з клопотанням до патріарха, приймав прохачів з монастирів, обіцяючи їм підтримку та сприяння. Робили спроби чинити опір діям органам влади і самі монахи, однак позитивних результатів це не дало. Зокрема, у Кременецькому монастирі під час його закриття монахинь, які особливо активно протидіяли діям властей, відправили до психіатричної лікарні як шизофреніків. Такі випадки були не поодинокі, однак завадити тоталітарній машині вони не змогли.

На початок січня 1962 року в Україні залишилося 13 діючих монастирів, з них – 2 чоловічих й 11 – жіночих, в яких проживало

1474 ченців і черниць. На кінець антицерковної кампанії, в 1964 році, в Україні залишилося 9 монастирів, у яких проживало 939 саїтників [8, с. 4]. Це Миколаївський жіночий монастир у м. Мукачеве Закарпатської області, Вознесенський жіночий монастир у с. Чумалеве Тячівського району Закарпатської області, Покровський жіночий монастир у Києві, Флорівський чоловічий монастир у Києві, Успенський чоловічий монастир в Одесі, Михайлівський жіночий монастир у с. Олександрівка Болградського району Одеської області, Воскресіння-Троїцький жіночий монастир в Рівненській області, Красногiрський жіночий монастир у селищі Баклаївка Золотоніського району Черкаської області, Успенська Почаївська лавра в м. Почаїв Тернопільської області.

Культові приміщення в багатьох випадках зносились з лиця землі, перетворювались на склади, подекуди використовувались для культурно-спортивної роботи [9, арк. 22]. Відповідно до нового законодавчого положення культовий об'єкт могли закрити через його незадовільний стан на основі акту технічної комісії та висновку уповноваженого в справах церкви відповідного облвиконкому. Культову споруду також закривали і зносили у зв'язку з реконструкцією населеного пункту тощо. Релігійна община приходу мала право наймати служителя храму тільки за умови отримання ним реєстраційного посвідчення уповноваженого при облвиконкомі. Як бачимо, права єпископатів у цих питаннях звужувались до граничної крайності. Окрім того, священнослужителів позбавляли можливостей контролювати фінансові справи релігійних громад, вони не могли також втручатися в питання їх управлінської діяльності. Культові споруди закривалися також внаслідок “слабкої релігійної активності населення”. Оцінка “слабкої релігійної активності населення” була настільки відносною, аморфною, що по суті могла застосовуватися до будь-якого населеного пункту, кожної, без винятку, діючої Церкви. Державно-командно-війовничо-атеїстична наступальність здатна була поставити в становище “слабкої релігійної активності” кожен релігійну громаду. Все залежало від того, як “впадала в око” місцевим владоможникам та чи інша Церква. Оформлення ж “документів” на закриття ставало справою техніки, але

за тим вже жодної затримки не виникало.

Іноді, щоб показати слабку релігійну активність, власті виявляли неабияку фантазію. У с. Лопатичі Олевського району Житомирської області, щоб зірвати пасхальну службу, у передпасхальну ніч (8 квітня 1961 р.) оголосили “військову тривогу” із застосуванням “світломаскування”. Пікети на дорогах затримували людей, що йшли до церкви, намагаючись їх не пропускати. Голова сільради вимагав від священика – через “тривогу” і “світломаскування” – свічок не палити. Але віруючі з інших сіл не підкорилися і прорвалися до храму [10, с. 73].

У 1963–1964 рр., останніх роках перебування М. Хрущова біля керма влади, процес закриття Церков пішов на спад, а в 1965–1966 рр. – практично припинився. У 1963 р. в Україні у Церкви відібрали 526, а в 1964 р. – 257 культових об’єктів. За даними на кінець 1964 р., було 4536, а у середині 1966 р. – 4540 діючих Церков і молитовних будинків [11, с. 75].

Антирелігійні дії радянської влади наприкінці 1950-х – у першій половині 1960-х років негативно позначилися на релігійній мережі. Тисячі храмів і молитовних будинків були закриті. Лише мережа РПЦ зменшилася на 4 тисячі громад. Атеїстична пропаганда досягла вагомих результатів щодо зменшення кількості віруючих. Серед останніх зростала частка літніх людей, жінок. Натомість знизилася частка чоловіків, молодих людей. Більшість вірян становили неписьменні, малописьменні, або особи з початковою та незакінченою середньою освітою. Це допомагало насаджувати погляди, що релігійна віра є наслідком низького культурно-освітнього рівня й у процесі його підвищення вона поступово зникатиме [12, с. 15].

Усунення М. Хрущова від влади спричинило зміни в релігійній політиці. Стратегічною метою радянської релігійної політики завжди залишалося повне знищення Церкви, однак у різні періоди змінювалися методи і темпи. Радянська влада йшла на тактичні компроміси з церквою лише в моменти державних катаклізмів. Антицерковна політика влади, яка мала місце в 1954–1964 роках, спричинила багато негативних явищ у релігійному житті

суспільства, які вийшли назовні після нормалізації державно-церковних стосунків.

Список використаних джерел та літератури:

1. Факты. – 2005. – 23 нояб. – С.4.
2. Письмо В. М. Молотову для членов Политбюро ЦК РКП(б). 19 марта 1922 г. // Известия ЦК КПСС. – 1990. – № 4. – С. 191-193.
3. Слободянюк П. Українська церква: історія руїни і відродження. – Хмельниц., 2000. – С. 148.
4. Державний архів Хмельницької області, ф. Р-338, оп. 8, спр. 2, арк. 228.
5. Шире развернуть научно-атеистическую пропаганду // Правда. – 1954. – 24 июня. – С. 1.
6. Коммунистическая партия, Советское правительство о религии и церкви. – М., 1959. – С. 105-107.
7. Бондарчук П. М. Релігійне життя населення України (середина 1940-х – середина 80-х років)... Автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. – К., 2011. – С. 14.
8. Ліквідація українських монастирів під час хрущовської антицерковної кампанії // Пульс. – 2005. – 17 лют. – С. 4.
9. Державний архів Хмельницької області, ф. Р-333, оп. 9, спр. 75, арк. 22.
10. Меркатун І. П. Антирелігійна кампанія 50–60-х років на Україні // УДЖ. – 1991. – № 10. – С. 73.
11. Меркатун І. П. Антирелігійна кампанія 50–60-х років на Україні // УДЖ. – 1991. – № 10. – С. 75.
12. Бондарчук П. М. Релігійне життя населення України (середина 1940-х – середина 80-х років)... Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. – К., 2011. – С. 15.

УДК. 37.034:378

прот. Олександр Дацюк,
*кандидат богослов'я
(м. Хмельницький)*

ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Нещодавно, 24 травня, Церква вшановувала пам'ять Святих Рівноапостольних Кирила і Мефодія учителів словенських, людей, які створили алфавіт, з іменами яких пов'язана християнська складова нашої писемної культури. Коротко висвітлимо про діяльність святих братів, які так вплинули на формування нашої писемної культури та проповідь Євангелія.

Святі брати Кирило (в миру Костянтин) і Мефодій народилися в родині солунського вельможі Льва, який був слов'янином. Матір братів звали Марією.

Старший брат – Мефодій був правителем малої області біля Солуні, потім усамітнився на гору Олімп для молитви та подвигів благочестя. У той час Кирило навчався різним наукам одразу дома, а потім, разом з юним імператором Михайлом, у Константинополі в майбутнього патріарха Фотія – тоді знаного вчителя.

Після завершення навчання, св. Кирило був хранителем книг при Софійському храмі, а згодом викладав філософію. Але світ не приваблював його і незабаром він приєднався до брата на горі Олімп, покинувши усі мирські справи.

У той час князь Болгарський Борис мав зустріч зі св. Мефодієм. Останній переконав його прийняти християнську віру. Святі брати не хотіли обмежитися лише усною проповіддю. Вони мали бажання не тільки навчити слов'ян Православної віри, але закласти більш міцні підвалини культури і освіти та створили слов'янську азбуку, керуючись якою й переклали Святе Письмо з грецької на слов'янську мову. Усе це вони робили з постом і молитвою. Саме так і треба читати святі книги: молитвою, але про це

йтиметься далі.

Першою книгою, яку переклали святі брати, було Євангеліє. Переклад Святого Письма було розпочато у 861-му році і ця подія стала доленосною для усього нашого народу.

Отже, писемну культуру слов'ян можна сміливо назвати культурою “Євангельською”, адже слова Пасхального Євангелія були першими, писаними слов'янським алфавітом словами, які поклали початок слов'янській писемності: “Споконвіку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог...” (Ін. 1, 1).

Окрім Євангелія, за чотири з половиною роки святыми братами були перекладені усі книги, які є необхідними для Богослужіння: Апостол, Псалтир, Мінея, Октоїх, Служебник, Паремійник.

Проповідь святих братів чинила їм чимало неприємностей. Тоді панувала думка, що Святе Письмо може бути лише єврейською, грецькою або латинською мовами, а іншими його перекладати не можна. Так, від важкої праці та переживань, на 42-му році життя, у 869 році, 14 лютого, святий Кирило помер, залишивши братові заповіт не покидати проповіді Євангелія слов'янам.

Св. Мефодій, протягом подальшого життя, продовжував трудитися на слов'янських землях у сані єпископа Паннонського і Моравського та відійшов до Господа 6 квітня 885 року.

Продовженням діяльності святих братів було Хрещення Русі у 988-му р. святим Рівноапостольним Великим князем Володимиром, у наслідок чого відбулися докорінні зміни у всіх напрямках культурного життя і державного устрою нашого народу.

Насамперед – це освіта, яка мала свій початок у духовних книжках, основне місце з яких займає Євангеліє. Підкреслимо, лише про два, на нашу думку, найбільш давніх і важливих для нас видання Євангелія на нашій землі, про які багато людей не знає.

Перше – це Реймське Євангеліє – церковно-слов'янський пергаментний рукопис, знаменита київська пам'ятка XI ст. Походить з бібліотеки Ярослава Мудрого, заснованої при Київській Софії 1037 року. З донькою Ярослава Мудрого Анною воно потрапило до Франції у 1049 році. На цьому Євангелії присягали при коронаціях французькі королі (присягали на нашому, бо ще тоді не мали свого).

Тривалий час це Євангеліє вважалося втраченим, але було знайдене у бібліотеці м. Реймса, де здавна коронувалися французькі королі.

Інша пам'ятка більш відома – це Пересопницьке Євангеліє. Роки створення – 1556–1561. Початок – у с. Двірець Ізяславського р-ну на Хмельниччині. Творці – протопіп Михайло Саноцький і архимандрит Григорій Пересопницький. Це перший відомий переклад євангельського тексту українською літературною мовою. Українська першокнига, національний символ, на якому Президенти Держави приносять присягу. Зберігається воно у НБУ ім. Вернадського. До 1020-річчя Хрещення Русі, з метою порятунку та збереження книги, з благословення Митрополита Київського і всієї України Володимира, була видана факсимільна копія Пересопницького Євангелія, накладом 1000 примірників. Це дозволило мати доступ до вивчення раритету великої кількості дослідників як в Україні, так і за кордоном.

Пізніше було впроваджене книгодрукування, яке поклало новий етап у розвитку і проповіді християнства. Воно, як відомо, було започатковане у Львові Іваном Федоровим (1574 р. – вийшов укр. Апостол), якого вигнали з Московії, і який там відродив друкарську справу, що свідчить про те, що вона там була започаткованою раніш, але була занедбана. Це по-особливому вплинуло на духовну просвіту й сприяло більшій доступності Святого Письма.

Повертаючись до теми формування особистості, зазначимо, що перші навчальні заклади у нашій країні з'являлися саме при монастирях і храмах. До речі, так було і в Європі, це ми бачимо навіть сьогодні: відомі європейські виші знаходяться на території колишніх монастирів, що видно з їхньої архітектури.

Освіті сприяла Церква. Це було зумовлено практичними потребами: ще з часів т. з. “аграрної епохи”, якщо феодалу була байдужа освіченість залежних від нього простолюдинів або була для нього відверто не вигідною, то Церкві, у силу практичної потреби при здійсненні богослужінь, був потрібен саме грамотний, освічений парафіянин. Тому школи, як несення просвітницької місії, протягом століть, природно були окремою підгалуззю церковного життя.

З причини відсутності або малої кількості світської літератури,

грамоти у давні часи в Україні навчалися переважно за книгами церковними. Так, Михайло Грушевський цілком справедливо вважав Києво-Печерський патерик найпопулярнішою книгою українського народу.

Отже, до радянської доби абсолютна більшість українців отримувала знання, а духовне формування відбувалося у церковнопарафіяльних школах, бо Церква становила центр не лише релігійного, але й громадського і наукового життя народу.

З цього приводу церковне управління нерідко навіть конфліктувало з Міністерством народної освіти, висловлюючи думку, що саме церковна наука та методи освіти у церковнопарафіяльних школах є більш досконалішими, ніж у школах державних. Про церковнопарафіяльні школи нам відомо, що до революції 1917 року їх кількість у Подільській єпархії була найбільшою в імперії, а результатом цього є ціла плеяда вчених-богословів, яку дала світові наша Подільська земля.

У цьому контексті згадаємо лише декількох осіб, які несли свій подвиг на науково-богословській і просвітницькій ниві: наш сучасник, нині спочилий у Господі – Митрополит Київський і всієї України Володимир, Мелетій і Герасим Смотрицькі, уродженець Проскурова, професор-протоіерей Василь Зінковський, історики Аполлоній Сендульський та Юхим Сецинський, Арсеній Сатанівський, протоіерей Михайло Орловський та інші ієрархи Церкви, які народилися та несли свою місію на Поділлі й у різні історичні епохи вплинули на розвиток церковної і світської науки, а також зробили чималий внесок у педагогіку, сприяючи культурному зросту не лише сучасників, але й багатьох поколінь нащадків.

Слід зауважити, що нині Україна займає 2-ге місце у світі по кількості людей з вищою освітою (після США). Наші батьки відмовляють собі у всьому, але відправляють дітей на навчання, це потрібно цінувати.

Таким чином, звернення до Православного віровчення, святоотцівської духовної спадщини, аскетичного досвіду християн минулих епох та інтеграція християнських цінностей у педагогіку дає багато нового для теорії і практики сучасної освіти, вносячи у неї

новий дух і нову концептуальну основу.

Говорити про духовний розвиток особи неможливо без згадки про тему виховання. Виховання людини, насправді, триває все життя. Виховують не лише дітей – це праця над собою. У будь-які історичні часи виховання було нелегким завданням, тим паче сьогодні: навчати і виховувати в інформаційному суспільстві, де ми відкриті потужному впливу нових технологій, а також ворожих християнству стереотипів, пропаганді іншого образу мислення й образу життя, дуже непросто. Тим паче, що цей інформаційний вплив є агресивним і діє насамперед не на свідомість, а на почуття та інстинкти, часто навіть штовхаючи людину жити поза законами моралі та зовсім не сприяє духовному зросту.

Та не все так просто, висвітлимо про вплив нових технологій на нас і наше життя. Це тема надзвичайно цікава і дуже неоднозначна.

Як Інтернет впливає на наше життя: приватне, духовне, особисте? Так, слово “передання” означає щось, що передається, як і латинське слово “traditio” від “tradere” – передавати, доставляти. Нам ще відомо, що є Церковне передання. Передання складається із двох дуже важливих частин. Перша – це те, що є незмінним; зміст нашої віри; вічне і незмінне; позачасове об’явлення Бога Своїй Церкві; об’явлення про Себе. Це незмінні істини.

Але передання складається ще зі змінної частини, і ось у цьому ми не завжди даємо собі звіт. Змінна частина передання – це саме спосіб, як передається цей незмінний зміст у культурному й історичному контексті. Тут є змінні явища. Наприклад, мова Святого Письма. Ми не читали ніколи Святе Письмо в оригіналі, навіть з самого початку. Ми знаємо, що Христос не говорив зі Своїми учнями грецькою мовою. Ось це і є змінна частина передання.

Історичний і культурний контекст не міняє самого змісту, але важливо знати, що культура означає те, що міняється у часі. До цього відносяться і технології. Слід згадати про колосальні технологічні зміни, які відбувалися протягом людської історії, і як вони впливали на передачу Об’явлення. Розглянемо про декілька з них. Не лише у наш час через технології щось радикально мінялося і у нашому сприйнятті один одного, і у наших відносинах з Богом, і про те, як ми

сприймаємо Слово Боже через змінні аспекти технологій. Наприклад, замислимося над тим, як люди сприймали Боже об'явлення до того, як придумали повний алфавіт, коли не було писемності, а людська культура і Боже об'явлення передавалися лише з вуст у уста.

Потім, коли, нарешті, з'явився повний алфавіт, у нас це відбулося завдяки святим братам Кирилу та Мефодію, коли люди отримали здібність передавати письмово свої думки, як взагалі це вплинуло на сприйняття звуку? Поступово і матеріал, на якому писали, змінювався, вживалися різні матеріали. Потім доступність самої писемності збільшувалася. З'явилися сувої, згодом кодекси, все це було новими технологічними змінами. Нарешті, всередині XV ст. виникло книгодрукування.

Як це вплинуло на християнський світ? На Заході, наприклад, Реформація була б неможливою, якби не книгодрукування. Без цього собі неможливо представити швидке поширення Біблії. Брошури, потім Біблії місцевими мовами, а не латиною – все це з легкістю розповсюджувалося саме тому, що у Європі з'явилося книгодрукування.

Згадаємо ще одну зміну, яка відбулася у Європі лише до XIII ст. – механічний годинник, перехід від сонячного годинника на механічний. Ми часто над цим не замислюємося, але наше богослужіння побудоване на сонячному годиннику.

Але якщо навіть про це не говорити, просто механічний годинник дає навіть інше сприйняття нашого дня і ночі. Навіть таке просте явище: я точно знаю коли і з ким маю зустріч, знаю, що вони точно спізналися на сім з половиною хвилин.

Уявимо собі, коли був сонячний годинник, яким був темп життя і як взагалі сприймали молитовні часи, яким було світосприйняття, якщо мені настільки було важливим таке природне явище, як положення сонця. При чому це залежало від пори року. І довжина дня, і ночі – все це не було пов'язаним з механізмом годинника, і це також впливало на життя, духовне формування та молитовний розклад. Саме латинські ченці ввели механічний годинник, щоб точніше давати знати про час добового богослужіння.

Навіть англійське слово *clock* від *clocca* або *clogan* – це

кельтські слова, які означають “дзвін”. Так, саме церковний дзвін був пов’язаний з великим механізмом першого механічного годинника, що спочатку знаходився у місцевому храмі. Отже, церковний дзвін для більшості населення був першим, що сигналізував і давав знати про точний час.

Варто замислитись, чому не було розділення церкви, коли перейшли на механічний годинник, як у випадку з новим календарем. Ми не чули, щоб хтось був за сонячного годинника, а хтось за механічного, хоча це й більш радикальна зміна, ніж зміна календарів.

Висвітливо про нові технології та Інтернет. Над багатьма людьми неврологи провели дослідження чи перестроюється людський мозок від нових технологій, тому що навіть без науки можна помітити, що якимось чином наш підхід до життя змінився від цього явища – від Інтернету, мобільних телефонів, від того, що ми постійно з’єднані один з одним.

Підкреслимо, що тут є свої позитиви і негативи. Говорити про те, що все це жахливо і ми гинемо, що треба якось від усього цього відключитися, це нереально і нерозумно, так само, як казати, що на автомобілях їздити непотрібно і треба відмовлятися від штрих-кодів. Так само і не потрібно ховати дітей до шафи, щоб не подіяли на них новітні технології та не розбестили їх, бо ховаючи від поганого, ми ховаємо і від доброго, так завжди. І тут треба розуміти, що є певна дилема у християнському житті – Церква знаходиться у світі цьому, але вона не від світу цього. Якимось потрібно знаходити рівновагу, бо буде абсурд, якщо вірити, що Христос закликав нас від світу цього лише цілковито відключитися. Він, Який ходив серед нас, не ховався десь у печері, а саме ходив серед нас і сказав: “Дерзайте, бо Я переміг світ”.

Ми не повинні від цього впадати у відчай. Наше завдання в тому, щоб все це, Богом нам дане, у тому рахунку ця техніка, технології, як виклик нашого часу, слугувало нам на користь і для розуму, і духовно.

Як зробити так, щоб не воно нас формувало, а ми б його і формували, і використовували у славу Божу усе, що нам дане? Ховатися, чи тікати від цього? Здається є і такий варіант, але

насправді немає.

Нам усім на роботі й під час навчання, навіть у побуті необхідно користуватися Інтернетом. Ми часто змушені сидіти біля комп'ютера майже цілий день. Але є моменти, коли ми не змушені це робити, та все рівно включаємо і користуємось Інтернетом, телефоном (але це інша справа). Наприклад, ідемо в ліс на прогулянку – гарна погода, природа і – селфі. Треба насолоджуватися тут і зараз, Бог це нам дарує, а ми фотографуємо і швидко передаємо у мережу. Так з усім, навіть з їжею – забруднюємо усе непотрібної інформацією, фотографуючи там котів і т. ін.

У цьому складається наша задача – знайти рівновагу. Це все дуже цікаво і повчально. Нам потрібні нові стратегії, і це також приклад того, як нам діяти в історичному контексті, у якому є, зокрема, і ця технологія, яка міняє те, як ми живемо, як передаємо зміст нашої віри, який також називається Переданням. Ця задача змінюється з плином історії, у тому смислі, що у нас сьогодні інші труднощі, але й інші привілеї, порівняно з іншими поколіннями.

Ми повинні для себе знати: які існують аспекти нашого життя в Інтернеті, а також аспекти глобалізації, тому що це частина нашого сучасного світу – наші мобільні можливості, і навушники, і телефони. Це дуже впливає на наше духовне життя, тобто на цільність нашого буття. Наше тіло, наш слух, уся наша свідомість, наше серце, наш розум, наші думки – усе це (особливо у православному переданні) бере участь і впливає на наше спасіння та духовне формування.

Інтернет впливає на все це, перш за все тим, що нам важко зараз бути присутніми; знаходитись у теперішньому просторі, у теперішньому моменті і по відношенню до своїх близьких, і по відношенню до навчання, і також перед Богом, скрізь.

Усе наше життя, у тому рахунку і духовне, вимагає від нас, того, щоб ми були присутніми у цей даний момент. Про це інші релігії говорять: *live in the now* (“*живіть зараз*”). А у нашому богослуженні ми постійно повторюємо: “І нині, і присно, і на віки вічні. Амінь”.

Тут про минуле, взагалі, безпосередньо мови не ведеться, про майбутнє – есхатологічна надія Церкви згадується, але акцент ставиться на НИНІ, на теперішньому моменті. Наше духовне

(свхаристичне) життя приносить подяку і дає нам можливість бути вдячними у цей момент.

Нині ми можемо, надівши навушники (як ми часто це робимо, наприклад, у транспорті), не чути ні руху, ні транспорту, ні пташок. Адже в нас є така можливість, у нас є вибір – ми можемо не повністю бути присутніми. Не говорячи вже про те, що ми можемо це робити за столом, коли вся родина сідає вечеряти – це нам усім знайомо. Усі знають, що можна дивитися свої смс-ки за столом і ми навіть ніколи не помічаємо, що це неввічливо. Тобто, ми не присутні, навіть коли нам хтось щось розповідає.

Є одна хороша книга англ. мовою “Разом, але наодинці” (Sherry Turkle, *Alone Together*, 2011), одразу усе зрозуміло про що мова, без пояснень. Ми часто також буваємо “разом і наодинці” водночас. Це не лише молодь, але і дорослі люди часто – говориш з людиною і не знаєш чує він, чи ні, бо він зайнятий своїм телефоном. Але, насправді, так роблять усі, навіть не помічаючи цього.

Перший аспект: нам важко бути присутніми. Це не завжди погано.

Будь-яка книжка, навіть у минулому – це втеча від теперішнього моменту. Це часом нам потрібно і людина створює так за власним бажанням, за своїм здоровим вибором, обираючи ту чи іншу літературу. Навіть богослужіння може бути тим сакральним місцем, куди ми добровільно здійснюємо втечу, закриваючи себе від усіх відволікаючих факторів, і це нам допомагає. Це не Богу, а нам потрібен храм, щоб тримати необхідну дистанцію між нами та метушнею. Ми вчимося як знаходити цю внутрішню дистанцію і “ходити перед Богом”.

Отже, не обов’язково погані нові технології, але погано те, що я часом втрачаю свободу, коли цей телефон перетворюється у мою третю руку, коли ця третя рука заставляє мене постійно, навіть коли я цього не хочу, нею користуватися, весь час про неї думати. Коли мене просто заносить кудись. До речі, американські вчені дослідили, що якщо людина знає, що має непрочитані повідомлення і щось робить, її IQ падає на 10%.

Іншою проблемою тут є доступ до надлишкової інформації.

Ми вмикаємо комп'ютер, щоб написати, наприклад, реферат, а проводимо за ним три-чотири години. Реферат не написаний, але натомість ми стомилися і маємо масу непотрібної інформації, яку вже забули і не знали навіть вона нам потрібна.

Але ж тут є і великі можливості, які дають великі потенційні переваги – не виходячи з оселі ми можемо, наприклад, мати у доступі будь-які книги, але разом із тим і багато-багато іншого, часто шкідливого для нас і вибір за нами: або мати перенасичення інформацією, а тут ситуація як зі шлунком – його також можна перенаситити і ми знаємо, що він зупиниться, так само, умовно, зупиняється і мозок – ми більше не в змозі бути уважними і засвоювати інформацію, бо відбулося перенасичення, або користуватися у благо і мати великі переваги.

А, взагалі, зайва інформація має небезпеку навчити нас сприймати все поверхнево. Ми перетворюємося у неглибоких людей, починаємо так відноситися і до інших – поверхнево і до навчання, і до самого життя. Це небезпечно і шкодить також духовному формуванню.

І за великим рахунком, тут є відповідь одна. В духовному світі є речі і не погані і не хороші, що стають такими від нашого ними користування. Це і молодість, і краса – по-різному можна ними користуватися, до цих речей відносяться і новітні технології.

То яким чином у сучасному світі ми можемо сприяти духовному розвитку особистості? Існує один спосіб – дуже простий і водночас важкий – це самодисципліна. Вона стосується усього – науки, навчання, молитви, читання Святого Письма тощо. Тут є практична порада.

Читати Святе Письмо треба небагато, але кожний день. Не брати на себе дуже багато, бо ніколи ми це не будемо виконувати – духовно також можна надірватися, як і фізично, взявши на себе непосильний тягар. Тож, і Святе Письмо – треба читати небагато, але регулярно та головне – вдумливо і навіть записувати собі на листок одну фразу, яка нас найбільше вразила і повторювати її кілька разів на день – нагадувати її собі. Ось така духовна вправа – “молитовне читання”. Ми маємо його у Церкві, але й можемо мати кожен у своєму

особистому житті, особистій практиці.

І тут важливо пам'ятати, що у душі людини інформація і будь-які дії (гріхи, пристрасті, особливо) залишаються надовго, а то й назавжди – це як скласти папір вдвоє, то залишиться слід від перегину, далі варто лише дмухнути, і він перегнеться у тому ж місці.

Отже, враховуючи, що будь-яка діяльність без духовного наповнювача є руйнівною, знання небезпечними, а масова антикультура часто слугує не зміцненню, а, навпаки, руйнації нашого суспільства, ми повинні консолідувати зусилля та спрямувати їх на порятунок від морального зубожіння і на створення у сфері освіти сприятливого середовища, яке б спонукало накопичуванню позитивної моральної мотивації для наших учинків.

О. А. Загрія,
студент
(м. Вінниця)

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Міграція є неоднозначним історико-соціальним процесом. З одного боку, це життєво необхідний і неминучий для нормальної життєдіяльності людей процес, що зв'язаний з перерозподілом трудових ресурсів, їхнім навчанням та відпочинком. Інша сторона міграції носить вимушений характер та призводить до зростання соціальної напруги, як наслідок, породжує проблеми забезпечення мігрантів житлом і роботою, їжею та одягом, медичним забезпеченням, вирішенням психологічних проблем, пов'язаних з адаптацією на новому місці проживання.

Здійснюючи вплив на економіку, народонаселення та інші соціальні системи, міграції сприяють їх ефективному функціонуванню. В умовах ринкової економіки і формування ринку праці вони стануть засобом активної підтримки територіально-

галузевої збалансованості трудових ресурсів у національному господарстві.

Міграційні процеси, за умови їх масштабності, мають істотні наслідки для держави, а тому завжди є в центрі уваги не лише міграційних служб, але й соціальних працівників. Історичне минуле нашої країни підтверджує вплив міграційних процесів на розселення народів та їх культурно-господарське освоєння територій. Ріст великих промислових центрів, урбанізація, освоєння цілини, загальний підйом рівня освіти, науки і культури, зміцнення міжнаціональних зв'язків – усе це наслідок міграційних процесів.

Територія колишньої Російської імперії мала значну кількість неосвоєних територій. І вони досить часто ставали об'єктом переселенців, в тому числі, і з України. Впродовж 1891–1900 рр. переселенці з України становили 36% усіх внутрішніх мігрантів імперії, у 1901–1910 рр. їхня частка зросла до 49% і досягла 60% напередодні Першої світової війни. В період з 1896 р. по 1914 р. з Поділля за Урал переселилися 4,5% громадян, що становило приблизно 70 тис. чоловік [1, с. 243].

Особливо значних розмірів набула українська міграція у радянський період. Надзвичайно насиченими на події були 20–30-ті рр. ХХ ст. Насильницька колективізація супроводжувалася виселенням за межі нашої держави близько мільйона осіб (майже два мільйони людей були евакуйовані у роки війни у східні регіони СРСР). Однак, крім міграцій до колишнього СРСР, наплив мігрантів відчували на собі країни Європи, зокрема, Польща. Міграції українців до Польщі в своїй більшості були нелегальними. Спробуємо пояснити дане явище. Радянсько-польський кордон було прокладено з позиції цілковитого ігнорування етнографічної характеристики регіону суцільного етнічного розселення українців, порушення історичної традиції та економічних зв'язків. Демаркаційні процеси не брали до уваги національні інтереси українського населення й зумовлювалися мережею дислокації військових з'єднань польського війська станом на зиму 1921 р. [2, с. 73].

Початковий етап існування кордону (1921 – 1924 рр.) на Волині характеризувався недбалістю у питаннях його охорони,

цілеспрямованою диверсійною роботою сусідніх держав [3, с. 302]. Поряд із тим, у районах, де кордон проходив по р. Збруч та існувала довоєнна прикордонна інфраструктура, економічна і міграційна активність зазнавали серйозних обмежень. Другий етап охоплює 1924–1932 рр. – період завершення формування структури державного кордону. Це призвело до поступового обмеження міграційних потоків та товарообміну на Волині і фактичне припинення сполучення через кордон у Південному Надзбруччі. На цьому етапі зростає масовість нелегальних переходів через кордон.

Початок 1930-х рр. ознаменувався масовими нелегальними міграціями внаслідок більшовицької політики колективізації та антирелігійної боротьби. У цей період прикордонні території ставали оперативним простором для діяльності спецслужб СРСР та Польщі, які мали на меті створення агентурної мережі для фіксування переміщень або дислокації військових, прикордонних з'єднань супротивника.

Хронологічно наступним та водночас найтрагічнішим був третій період існування “збручанського” кордону, який можна локалізувати між 1933 та 1939 рр. Яскраві свідчення щодо масовості міграцій наводить Т. Снайдер, який вважає, що: “...йшли цілі села: піднявши церковні хоругви, хрести або просто чорний прапор, люди вирушали на захід у бік кордону. Тисячі людей перебралися до Польщі...” [4, с. 41].

Питання загальної чисельності нелегальних мігрантів поки не знаходить вичерпної відповіді, оскільки величезний масив документальної бази, який стосується нелегальних міграцій залишається недослідженим або досі не виявленим [2, с. 74].

Польська сторона, подібно до радянської, була не зацікавлена у прибутті та легалізації на своїй території українців з УСРР, цілком виправдано побоюючись радикалізації становища в Галичині та на Волині, де саме проходили виборчі перегони [2, с. 75]. “Польська влада старається не допустити тут згаданих утікачів, боячися з огляду на загрозу масовості руху різних комплікацій під оглядом санітарним і виживлення...” [5, с. 1]. Тому в закритості кордону неважко прослідкувати вигоду для радянської та польської держав, адже такий

стан справ забезпечував ефективність пропаганди за умов відсутності порівняльного аналізу економічного, соціального та політичного становища із ситуацією за кордоном [6, с. 112].

У повоєнний період великого розмаху набули переселення людей з України до Середньої Азії та Сибіру. Були й інші види міграції – депортація народів, висилка – наслідки репресивної державної політики 30–40-х років, негативні наслідки якої доводиться ліквідовувати і по цей день. Наслідки реформ 90-х років, розпад СРСР породили нову небувалу хвилю вимушеної міграції, викликаной міжнаціональними конфліктами, та кризовими явищами в економіці [1, с. 244].

В роки державної незалежності нашої держави характер, склад та спрямованість внутрішніх і зовнішніх міграційних потоків у зв'язку з трансформацією суспільно-економічних відносин, демократизацією суспільного життя, спрощеністю виїзду за кордон та зміни місця проживання, економічною кризою та падінням життєвого рівня населення зазнали суттєвих змін і набули нового значення. Для сучасних міграцій населення України характерною є зміна як спрямованості, так й інтенсивності міграційних потоків.

У сучасних умовах криза міграції в Україні знаходить своє відображення у зменшенні інтенсивності як внутрішньорегіональної, так і міжрегіональної міграції.

Значною віхою в розвитку міграційного законодавства України стало затвердження Концепції державної міграційної політики. Вона визначає стратегічні цілі, завдання, механізми, принципи й стандарти щодо забезпечення прав і свобод громадян у сфері державної міграційної політики України. До її прийняття не було комплексного документа, що визначав би всі перелічені напрями, заходи, принципи, на яких має ґрунтуватися державна міграційна політика [7].

Важливою умовою розбудови правової держави є визначення стратегічних пріоритетів її міграційної політики та вдосконалення системи державного управління міграційними процесами відповідно до міжнародних стандартів у сфері реалізації прав людини. Тому актуальність удосконалення системи державного управління міграційними процесами зумовлена політичними та соціально-

економічними чинниками, що впливають на ситуацію в Україні та світі.

Стратегічними напрямками державної міграційної політики України та механізмами їх реалізації в Концепції визначено такі:

- удосконалення законодавства щодо внутрішньої і зовнішньої трудової міграції громадян України, в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, виїзду їх з України і транзитного проїзду через її територію, а також у сфері боротьби з нелегальною міграцією;

- запровадження на законодавчому рівні механізму додаткового та тимчасового захисту іноземців та осіб без громадянства;

- визначення квот імміграції в Україну з урахуванням поточної і перспективної демографічної ситуації та ситуації, що склалася на ринку праці;

- створення для громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах проживають або тимчасово перебувають на території України, умов для свободи пересування, вільного вибору місця проживання, а також вільного залишення території України (за винятком обмежень, що встановлюються законом);

- протидія проявам расизму, ксенофобії та релігійної нетерпимості, формування толерантного ставлення населення до мігрантів;

- стимулювання мігрантів до раціонального територіального розміщення з урахуванням соціально-економічної та демографічної ситуації в регіонах;

- посилення соціального та правового захисту громадян України, які працюють за кордоном, у тому числі шляхом активізації міжнародного співробітництва, укладення міжнародних договорів, що стосуються питань захисту прав трудових мігрантів, створення сприятливих умов для перетинання трудовими мігрантами з України державних кордонів та перебування таких осіб у державі працевлаштування;

- створення сприятливих умов та механізмів для повернення в Україну громадян України, які постійно проживають на території

інших держав, з метою зменшення еміграційних потоків;

- посилення взаємодії і координації діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій у сфері реалізації державної міграційної політики;

- вдосконалення системи обробки та збирання статистичної інформації про міграційні процеси громадян України, які проживають чи тимчасово перебувають за кордоном, а також іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах проживають чи тимчасово перебувають на території України;

- протидія торгівлі людьми, забезпечення захисту громадян України за кордоном, а також іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України, що постраждали від торгівлі людьми;

- провадження науково-дослідної діяльності у сфері міграції та використання її результатів для реалізації державної політики;

- активізація зовнішньої діяльності держави з метою укладення міжнародних договорів, пов'язаних із урегулюванням питань повернення і захисту прав осіб, депортованих за національною ознакою, та їхніх нащадків, розроблення і впровадження ефективного механізму виконання таких договорів [7].

Україна має розгалужену систему міграційного законодавства, спрямованого на дотримання основних прав і свобод людини, що поступово наближається до європейських та міжнародних стандартів. Головною тенденцією світових міграційних процесів на нинішньому етапі є зростання обсягів і швидкості переміщень населення. Тож вироблення дієвої міграційної політики для України – це нагальна потреба, адже через нашу країну проходять міграційні шляхи, а її територія використовується для транзитного переміщення й тимчасового перебування трудової та незаконної міграції.

Список використаних джерел та літератури:

1. Прибиткова І. М. Основи демографії : Посіб. для студ. ВНЗ. – К. : АртЕК, 1997. – 256 с.

2. Гуменний С. Л. Нелегальні міграції на українському відрізку радянсько-польського кордону у 20–30-х рр. ХХ століття / С. Л.

Гуменний // Наукові праці історичного факультету Запорізь. нац. ун-ту. – Запоріжжя : ЗНУ, 2015. – Вип. 42. – С. 72-77.

3. Соловей О. Прикордонні конфлікти на Волині у 20-ті рр. XX ст. / О. Соловей // Військово-науковий вісник Львівського ордена Червоної Зірки інституту сухопутних військ ім. Петра Сагайдачного Національного ун-ту “Львівська політехніка”. – Львів, 2009. – Вип. 11. – С. 298-312.

4. Снайдер Т. Криваві землі. Європа поміж Гітлером та Сталінім: монографія / Т. Снайдер. – Київ : Грані-Т, 2011. – 448 с.

5. Баран С. З нашої трагедії за Збручем / С. Баран // Діло. – 1933. – 21 трав.

6. Гуменний С. Проблема переходів радянсько-польського кордону на сторінка з західноукраїнської та емігрантської преси 30-х рр. XX ст. / С. Гуменний // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації : Матер. IX всеукр. наук. конф. – Тернопіль : ТПНУ ім. В. Гнатюка, 2013. – С. 109-112.

7. Указ Президента України “Про Концепцію державної міграційної політики” від 30 травня 2011 р. № 622/2011 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-koncepciyu-derzhavnoyi-migraciinoyi-politiki-doc57489.html>.

О. М. Задорожний,
студент
(м. Вінниця)

СТАНОВИЩЕ МОЛОДІ НА ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОМУ ТА МІСЦЕВОМУ РІВНЯХ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ

Сучасне сьогодення вимагає створення дієвого громадянського суспільства. Його розвиток настільки високий і складний, що потребує визначального провідника, яким має виступити держави. Світові тенденції дають чітко зрозуміти, що значний вплив на

розвиток має молодь. Інтеграція України до європейської спільноти вимагає зосередження більшої уваги на молодіжних проблемах, приділяє, оскільки, саме від них в значній мірі залежить наше майбутнє.

Державна молодіжна політика у правовому суспільстві насамперед передбачає створення певних умов та гарантій для соціального становлення і розвитку молоді. Чи підготовлена сучасна молодь до участі у державотворчих процесах, що відбуваються в Україні? Що необхідно перш за все зробити у сфері молодіжної державної політики, аби забезпечити належні умови для реалізації потенційних можливостей підростаючого покоління, гармонізації відносин між суспільством і молоддю? Спробуємо дати відповіді на означенні питання.

Питання державної молодіжної політики в нашій державі на сучасному етапі розвитку є недостатньо розвиненим. Зокрема, це має своє пояснення, оскільки ми маємо незначний досвід незалежності України, що є наслідком недостатнього нормативно-правового забезпечення реалізації державної молодіжної політики. Саме питання соціально-педагогічного аспекту державної молодіжної політики є надзвичайно актуальним через те, що держава посідає одне із провідних місць у формуванні особистості. Проаналізуємо становище молоді на загальнодержавному та місцевому рівнях, звертаючи увагу на соціально-економічний аспект.

Проведення соціально-економічного аналізу, що відображає реальне стан молоді в нашому суспільстві, її значний внесок у розвиток країни, потенційні можливості, дозволяє дати обґрунтовану оцінку масштабам молодіжних проблем та визначити найгостріші, які потребують першочергового вирішення. Завдяки аналізу ми можемо прослідкувати, зокрема, наступне: які заходи державної молодіжної політики не мають очікуваний результат; зосередження уваги на оптимальному варіанті пошуку вирішення першочергових та перспективних завдань державної політики стосовно молоді.

На законодавчому рівні чітко визначено молодь як вікову категорію населення, однак, до цього часу немає єдиного теоретико-методологічного визначення соціально-економічної сутності молоді і

що саме незрозуміло, не вироблено загального критерію щодо неї. Таке становище пояснюється тим, що зазначена категорія, порівняно з іншими групами трудових ресурсів, має свої соціально-економічні, психологічні, демографічні, історичні, фізіологічні та інші особливості. У такому випадку, як визначальні та якісні характеристики застосовуються також і різні параметри. Зокрема, демографи оперують критеріями фізіологічної і соціальної зрілості, використовуючи вікову ознаку, біологи – статевої зрілості; історики визначають молодь як таку категорію, що володіє виборчим правом, а психологи за основу беруть духовні якості, стабільність рис характеру і поведінки. Всебічно оцінивши існуючі підходи щодо соціально-економічної сутності молоді, можна зробити висновок, що молодь – це частина населення, яка є соціально-економічно і політично активною, зрілою, готовою до самостійної виробничої діяльності або зайняття. Вона має рухливі вікові межі, залежно від умов і ступеня залучення її до продуктивної зайнятості. На думку деяких науковців, найбільш обґрунтованими віковими межами молоді стосовно умов України є 16–29 років. Перегляд попередніх параметрів і віднесення до названої категорії осіб від 15 до 28 років штучно зменшує чисельність молоді, особливо безробітної, і дещо приховує гостроту проблеми її зайнятості та соціального захисту [1].

Частка молоді в структурі населення залежить від довготривалих тенденцій народжуваності, режиму смертності населення та розвитку міграційних процесів. Даний показник зростає з вищою інтенсивністю дітонароджень у 15–28 років до моменту спостереження і зменшенням рівня смертності у дитячому та молодому віці. І навпаки, зниження показників смертності у вікових групах старше 28 років призводить до збільшення відповідних контингентів населення і внаслідок цього – до зменшення питомої ваги молоді. Оскільки в міграційному русі переважно задіяні молоді люди, то й частка їх за інших рівних умов буде більшою в регіонах імміграції, ніж в регіонах еміграції. Протягом досить тривалого періоду населення 15–28-річних внаслідок різних причин зменшувалось: відігравали певну роль і негативні тенденції смертності дітей та підлітків і зменшення загальної чисельності

новонароджених в 70-х роках, і виїзд молоді за межі країни. Така ситуація в Україні тривала до початку 1990-х років. Навпаки, тенденції останнього десятиліття ХХ ст. виявилися досить сприятливими. Через скорочення смертності наймолодшого населення, яке нарешті почалося формуватися в Україні, і порівняно невеликі обсяги зовнішньої міграції чисельність молоді дещо зросла. Від тоді частка молоді в Україні зростає із збільшення темпів приросту.

Освіта в нашій державі виступає необхідним важелем у підготовці молоді до життя та є основним засобом залучення до культури. Основний шлях одержання освіти – навчання і виховання в закладах освіти. Держава, визнаючи шляхи становлення і розвитку суспільства, орієнтується в першу чергу на молодь, чий потенціал і зусилля, помножені на досвід попередніх поколінь, можуть стати запорукою прогресивного поступу держави. Тому її політика щодо молодих громадян України по суті визначає, яким саме буде наше суспільство, держава в найближчому майбутньому [2, с. 154]. Оскільки кожна людина іде у світ зі шкільного порога, а далі може продовжити навчання у вищих закладах освіти, справедливо було б стверджувати, що державна молодіжна політика значною мірою реалізується саме в освітній галузі. Як держава демократична Україна визнала освіту пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного розвитку суспільства.

Сучасна система освіти включає значне коло питань, які сприяють реалізації державної молодіжної політики в Україні. Це і забезпечення конституційних прав громадян України на освіту, і реалізація та захист прав людини, визначених міжнародними та державними правовими документами, вирішення соціальних потреб та проблем, формування молоді як свідомих громадян України, виховання високоосвіченої, культурної, гармонійної особистості, здатної до саморозвитку та самовдосконалення.

На сьогоднішній день молодь неадекватно уявляє соціально-економічне становище нашої держави й на ринку праці, зокрема. Значна частка тих, хто розпочинає трудове життя прагне мати надзвичайно великі прибутки з мінімальними трудовими затратами.

Як одне з негативних явищ треба зазначити, що більш як третина молодих людей вбачають можливість покращити своє матеріальне становище у пошуках роботи за кордоном. Для частини молоді, безсумнівно виникли нові можливості виявити себе, підвищити свій життєвий рівень. Молоді люди намагаються пристосуватись до нових умов життя, починають займатися бізнесом, комерцією, переважно в торгівлі та у сфері послуг, де можна заробити більше, ніж у сфері виробництва [3, с. 14]. Це призводить до відтоку молоді з виробництва, зниження професійних мотивацій у молодіжному середовищі.

Розглянемо на прикладі Вінницької області деякі аспекти та характеристики молоді. Станом на 1 січня 2014 р. в області проживало майже 480 тис. осіб віком від 14 до 35 років, що становило 29,6% від загальної кількості жителів. За станом здоров'я молоді область, як і в цілому по Україні, має стійку тенденцію до погіршення. За результатами щорічних профілактичних оглядів майже у кожного четвертого оглянутого підлітка регіону виявляються відхилення від норми. Провідні патології, що діагностуються – це порушення осанки й сколіози (реєструються у кожного шостого) та пониження гостроти зору (у кожного п'ятнадцятого оглянутого підлітка).

До реалізації державної молодіжної політики у сфері зайнятості активно залучаються громадські організації Вінниччини, у т. ч. молодіжні. З метою створення сприятливого середовища для забезпечення зайнятості молоді діє комунальне підприємство “Вінницький обласний молодіжний центр праці”. У 2014 році Центр реалізував низку заходів, спрямованих на вирішення питань працевлаштування молоді, забезпечення її зайнятості у вільний від навчання час, сприяння розвитку молодіжних ініціатив у трудовій сфері, перепідготовки та підвищення кваліфікації молоді.

Спільно з громадською організацією “Спілка підприємців “Стіна” реалізовано проект, метою якого є сприяння працевлаштуванню молоді шляхом створення навчального центру практичної підготовки молодих спеціалістів “Бізнес-акселератор”. Слухачами цього центру стали 35 студентів вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації області, які пройшли навчання за

такими модулями: “Технології організаційного управління”, “Технології процесного управління”, “Технології управління і мотивацією персоналом”, “Технології системного маркетингу і комерції”, “Технології управління фінансово-економічним процесами”.

Протягом 2014 року систематично проводились семінари і тренінги для молоді з питань працевлаштування та профорієнтації, у тому числі, із сучасних методик саморегуляції, самонавчання та самовдосконалення, основ підприємництва, інших напрямків знань, що сприяють розв’язанню проблем працевлаштування та зайнятості молоді. Участь у заходах взяли студенти старших курсів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації та молоді підприємці.

Традиційним є проведення “ярмарків вакансій” у вищих навчальних закладах області. У 2014 році вперше проведено ярмарок “ІТ – кар’єри “Prof IT Day”.

З метою підтримки та розвитку підприємницьких ініціатив молоді традиційно проводиться регіональний етап Всеукраїнського конкурсу бізнес-планів серед молоді “Бізнесмен за 3 хвилини”.

В рамках реалізації щорічної програми підтримки молоді “Центр стажування” у 2014 році за участі громадських організацій здійснено маркетингове дослідження для виявлення потреб і проблем стосовно працевлаштування молоді.

Одним із основних показників ефективності підготовки кадрів є рівень працевлаштування випускників, який у 2014 році у державних професійно-технічних навчальних закладах складає 89%, у вищих навчальних закладах 83%. Як свідчить проведений Навчально-методичним центром професійно-технічної освіти у Вінницькій області аналіз рівня працевлаштування, закріплення на робочих місцях, причин звільнення, задоволення роботодавців рівнем підготовки випускників професійно-технічних навчальних закладів – 66% випускників працевлаштовують професійно-технічні навчальні заклади, від 33 до 37% випускників працевлаштувались самостійно від 0,4 до 1% – за допомогою центрів зайнятості.

Актуальним залишається питання забезпечення житлом осіб з

числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. У 2013 році працівниками соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в складі робочих груп було проведено інвентаризацію житла таких осіб, вивчення потреби у його ремонті та придбанні. У 2014 році було продовжено роботу в даному напрямку. Зокрема, з метою сприяння у забезпеченні житлом осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, було направлено 236 клопотань до органів місцевого самоврядування із проханням розглянути на сесіях, засіданнях виконавчих комітетів питання про забезпечення житлом, виділення коштів на ремонт житла, оформлення документів відповідно до індивідуальних потреб кожної особи, а також щодо постановки осіб даної категорії на квартирний облік. Протягом 2014 року було придбане та надане житло у власність 8 особам з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Державна молодіжна політика на національному та місцевому рівнях реалізується відповідно до визначених державою мети і завдань, проте має ряд відмінностей, спричинених її кадровим, організаційним, нормативно-правовим, фінансовим та інформаційним забезпеченням, простежити які можна не лише між областями, а й між районами (містами) в межах однієї області.

На сьогодні залишається проблемою працевлаштування молоді на перше робоче місце. Простежується певне протиріччя: роботодавці потребують високоосвічених фахівців, а молоді люди, які закінчили навчання у вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації, через відсутність необхідного практичного досвіду роботи та слабого зв'язку освітніх програм з сучасними вимогами роботодавців не витримують конкуренції на ринку праці.

Для вирішення нагальних проблем сучасної молоді варто проаналізувати європейську триступеневу “каскадну” структуру реалізації молодіжної політики, де, зокрема, законодавча база та загальні напрями її реалізації розробляються на рівні уряду – це верхній (або перший) рівень; уряд, у свою чергу, делегує можливості її здійснення регіональним та муніципальним адміністраціям – це другий рівень; молодіжні організації, які є основним інструментом

участі молоді у процесах реалізації молодіжної політики, – це третій рівень, – з подальшою адаптацією українського молодіжного законодавства до вимог Європейського Союзу. Вивчивши та проаналізувавши національний досвід і тенденції розвитку європейських країн в молодіжній політиці, ми зможемо побудувати дієве громадянське суспільство.

Список використаних джерел та літератури:

1. Молодь України за соціальний прогрес і злагоду в суспільстві / 36. матер. Конгресу української молоді (м. Київ, 26-28 травня 1997 р.). – К. : АТ Вид-во “Столиця”, 1997 р., – 204 с.
2. Соціальна педагогіка. Навч. посіб. / за ред. А. Й. Капської. – К., 2000. – 264 с.
3. Малиновська О. Україна і світ: Характер і напрямки еміграцій / О. Малиновська // Відродження. – 1999. – № 3. – С. 13-17.
4. Романюк М. Міграції населення України / М. Романюк // Економіка України. – 1999. – № 9. – С. 38-44.
5. Полтавець В. І. Соціальна робота в Україні: перші кроки / В. І. Полтавець. – К., 2000. – 233 с.

О.Л. Ковальчук,
*старший викладач
(м. Хмельницький)*

ПРОБЛЕМИ ПАТРІОТИЧНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Питання державної мовної політики, міжетнічних взаємин, політичної нації, загальнонаціональної та патріотичної консолідації, як правило, не належать до кола проблем, що найбільше непокоять українських громадян. Перші місця в рейтингу життєвих негараздів, які викликають стурбованість, зазвичай відведено економічним та соціальним питанням. Наприклад, за результатами дослідження

Всеукраїнської соціологічної служби, 64,2 % опитаних назвали найбільшою проблемою для себе зростання цін, 52,4 % респондентів стурбовані низьким рівнем зарплат і пенсій, 42,6 % – зростанням безробіття. Крім того, 29,5 % опитаних занепокоєні політичною нестабільністю, 23,4 % – низьким рівнем комунальних послуг, 21,6 % – зростанням злочинності, 17,6 % – затримкою з виплатами зарплат і пенсій, 16,5 % – житловою проблемою. Екологічна ситуація тривожить 14,8 % опитаних, криза моралі та культури – 18,2 %, медичне обслуговування – 39,4 %, корупція – 28,1 %, відносини з Росією – 19,8 %, вступ України до ЄС і НАТО – 5,8 %, війна на Сході держави – 54 %[1]. Разом з тим, як свідчить досвід виборчих кампаній, питання формування та реалізації етнополітики в Україні, проблеми мовної політики, створення політичної ідентичності традиційно ставали предметом уваги політичних сил. Партії та виборчі блоки у цей час зосереджували увагу переважно на питаннях мовної політики, насамперед це стосувалося пропозицій щодо перегляду статусу російської мови, надання їй статусу державної або офіційної. Політичні сили експлуатували цю проблематику й під час виборчої кампанії 2002 року, 2004 року, не стали виключенням і вибори 2009 та 2014, 2015 років. Водночас теми мовної політики, подальшої динаміки процесів у соціокультурній сфері є актуальними з огляду на складові суспільного розвитку, які вони характеризують, визначають та спрямовують, адже процес конструювання політичної ідентичності та патріотичної консолідації нерозривно пов'язаний з процесом конструювання соціальної реальності як такої. Простежується однозначний вплив соціокультурних процесів, на інформаційну, суспільно-політичну та економічну сфери суспільства, адже ми живемо у суспільстві, яке все більше формується інформацією і визначається культурними вимірами, у ньому відмінності в культурах і визначення самих культур стають критичними соціальними й політичними питаннями, що впливають на економічну і соціальну політику. Національну ідентичність в її соціокультурних складових формують мовно-культурна, регіональна, етнічна, державно-політична та геополітична сфери. Отже, сьогодні українські громадяни віддають перевагу неоднаковим геополітичним

спрямуванням, по-різному бачать майбутній розвиток країни та розуміють її минуле, неоднозначні погляди спостерігаються щодо питання патріотичної консолідації нашого українського суспільства; ці настрої та визначення є ключовими складовими вимірами національної ідентичності, її неодмінними характеристиками. У громадській думці фіксуються відмінні погляди громадян України на подальший розвиток країни, соціокультурні зміни, наявність обопільних регіональних стереотипів і міфів. Це може свідчити про кризові суспільні явища у формуванні загальноукраїнської ідентичності, повільність процесів у досягненні суспільного компромісу стосовно трактування минулого та формування майбутнього. Такий суспільний поділ відбувається з огляду на регіональні та вікові відмінності. Існує низка проблем, що історично супроводжують процес формування загальноукраїнської національної ідентичності. Особливо регіональний розподіл прослідковується у визначенні та ставленні до питань, які мають для суспільства традиційно конфронтаційний потенціал (мовна політика, НАТО, оцінка історичних подій, взаємини з ЄС та відносини з РФ). Гострота подібних питань для російськомовної групи населення України (передусім на Сході й Півдні) традиційно посилюється у період виборів, головним чином, політиками, „які використовують, наприклад, „мовне питання” у власних цілях. Водночас зростанню напруженості під час парламентських виборів 2006 року посприяли й дії влади, які були розцінені переважною частиною населення відповідних регіонів як „націоналістичні” й такі, що загрожують позиціям російської мови, та російськомовних” [2]. Втім дані соціологічних досліджень засвідчують, що понад 90 % респондентів (окрім АР Крим) сприймають Україну як свою Батьківщину; 99,5 % бачать майбутнє свого регіону у складі України; 65,5 % переконані, що відмінності між українськими регіонами не призведуть до розпаду країни; 61,9 % не погодилися із тезою про те, що західні та східні українці можуть вважатися двома різними народами (беззастережно підтримали цю думку лише 6,4 % опитаних [3]. Більшість українців підтримують територіальну цілісність України і негативно ставляться до сепаратизму[4]. Так, 88,2 % опитаних висловлюються проти виходу

їх області зі складу України і утворення власної держави, 85 % виступають проти того, аби їхня область вийшла зі складу України і приєдналася до іншої країни. 65,5 % опитаних вважають, що протиріччя і диспропорції розвитку Західної і Східної України не можуть призвести до розколу країни. Протилежну думку мають 18,7 % (Південь України – 26,1 %). Так само й більшість громадян підтримала б проголошення незалежності України, якби референдум відбувався сьогодні: 52,2 % проголосували б „за”, не підтримали – 25,1 %, не брали б участі у референдумі 9,1 %, не відповіли на питання 13,5 %. З усіх респондентів 62,8 % висловили свою готовність захищати країну у разі війни, причому з незначними відхиленнями у відсоткових показниках залежно від регіону: Західна Україна – 64,8 %, Центральна – 64,1 %, Південна – 57,9 %, Східна – 62,8 % (соціологічне опитування центру О. Разумкова, липень 2014 року). Результати Омнібусного дослідження Інституту соціології НАН 2014 року вказують на пріоритетність особистісного політичного самовизначення українців як громадян України. Так, перш за все вважають себе громадянами України 48,9 % опитаних, мешканцями села чи міста – 27,4 %, мешканцями регіону – 8,9 %, громадянами колишнього Радянського Союзу – 8,3 %. За результатами інших досліджень у цілому менше 5 % громадян України занепокоєні проблемою можливого розколу країни на Захід і Схід [5]. Водночас амбівалентність є однією з ознак сьогодинішнього українського суспільства. Соціальним верствам властива приналежність до різних соціально-культурних традицій, а в установках побутують взаємовиключні речі, наприклад, вітання державного патерналізму та прагнення до ринкової економіки. Така амбівалентність є своєрідною захисною реакцією на тривалі соціальні та політичні зміни, проте „сприяє суспільній стагнації, створює ілюзію якогось суспільного компромісу, якогось „третього шляху”, що насправді не веде нікуди, крім, звісно, „третього світу”, адже „амбівалентна свідомість як нетривка рівновага двох протилежних культур не може довго зберігатися без руйнівних соціальних і психологічних наслідків для особистості і суспільства”[6]. Звертають увагу парадокси сприйняття традицій, що існують у суспільстві та мають нові види, а також рівні

їхнього дотримання. Під культурною традицією можна розуміти дієве відчуття спільної належності до минулого та майбутнього: це спільна колективна пам'ять, спосіб мислення та світосприйняття, бажання особистостей разом творити свою культуру. Значна частина українців продовжує наслідувати традиції та норми, успадковані з радянських часів. Так, інколи до цього вдаються 33 % опитаних, часто – 24,8 %, завжди – 8,3 %, ніколи – 17,7 %, не визначилися з відповіддю 16,2 % респондентів. Число тих, хто сьогодні завжди у повсякденному житті дотримується радянських норм і традиції, дещо перевищує кількість тих, хто у повсякденному житті дотримується традицій і норм, що заново сформовані за часів незалежності, – таких 5,9 %. Інколи дотримуються зазначених норм 33,4 % опитаних, часто – 20,9 %, ніколи – 14 %, не визначилося з відповіддю 25 % респондентів. Сьогодні, як свідчать дані соціологічних досліджень, в українському суспільстві також панують неоднозначні, більшою мірою негативні складові того, що здатне об'єднати, консолідувати суспільство. Насамперед це песимістичні оцінки майбутнього та невдоволення владою, переживання кризового стану політичної системи. Така невдоволеність політичним блоком, а не мовно-культурні особливості, є пріоритетом щодо суспільного об'єднання – 40 %, відчуття втрати нормального життя – 32,3 %. Втім об'єднавчими називаються й історичні, соціокультурні чинники та характеристики ідентичності. Зокрема, спільну історію трактують як об'єднавчий чинник 20,6 % респондентів, мову спілкування – 14,7 %, національну належність – 11,6 %, патріотичні почуття – 8,7 %, національну ідею побудови Української держави – 6,9 % [7]. Окрім цього, можна спостерігати також помітні регіональні розходження у сприйнятті та трактуванні історичного минулого, яке може бути пов'язано із наслідуванням у суспільстві тих чи інших традицій, а також з регіональними та віковими особливостями. Наприклад, згідно з результатами всеукраїнського опитування кожен десятий громадянин України (9,9 %) вважає 7 листопада найбільшим святом, а понад чверть опитаних (27 %) таким самим святом, як нинішні офіційні свята. Для половини населення України (51 %) цей день є звичайним днем, а 7,4 % респондентів сприймають його як день пам'яті жертв комуністичних

репресій. Решта опитаних не визначилися з відповіддю. Ставлення до цього дня обумовлено віком респондентів та регіональною специфікою. Так, представники старшої вікової групи сприймають 7 листопада як свято. Серед опитаних віком 60 років і старше 20,7 % вважають цей день найбільшим святом, а 28,8 % – звичайним днем. Водночас переважна більшість респондентів віком 18–29 років (71 %) вважають, що 7 листопада – звичайний день, і лише 2 % сприймають його як найбільше свято, а 13,6 % – як і нинішні офіційні свята. Найбільшим святом його називають 18,9 % жителів Південної та 14,2 % жителів Східної України, 6,8 % жителів Центральної та 0,5 % жителів Західної України. Як звичайний день 7 листопада сприймають 60,9 % респондентів на Заході, 52,3 % – у Центрі, 48,6 % – на Сході та 40,7 % опитаних у Південному регіоні. У Західному регіоні значно частіше, ніж на решті території України, сприймають 7 листопада як день пам'яті жертв комуністичних репресій (18 %). На Сході цей показник складає 6,2 %, у Центрі – 5,2 %, а на Півдні – 1,3 % [8]. Мовна, етнополітична та „регіональна” тематика, тема ідентичності використовувалися політичними силами як один із засобів інформаційного та сенсового навантаження виборчих кампаній. З політичного-партійного боку використання відповідних тем – не тільки відповідь на реальні потреби суспільства, але один із засобів „мобілізації електорату”, що реалізується через формування образу „свій-чужий”, що додає політичним силам електоральні симпатії. Тоді стереотипізація соціокультурних уявлень про позиціонування „біло-блакитних” чи „помаранчевих”, „сердечних” щодо мови, культури, етнополітики із суспільної думки переміщується у політичне поле та закріплює протистояння в самому суспільстві. Тоді конкуренція між політичними силами починає трактуватися як протистояння між регіонами країни, соціальними групами. Потреба у реалізації сценаріїв „свій-чужий” стосовно мовної політики, етнополітики, пошуків ідентичності пояснюється нинішніми регіональними відмінностями в етнолінгвістичних характеристиках, сприйнятті та трактуванні історичних подій минулого з боку громадян, у спільному баченні майбутнього країни, у консолідованому ставленні в регіональному аспекті до перспектив європейської та євроатлантичної

інтеграції. Водночас тема етнополітики здебільшого перебувала поза увагою політичних сил не тільки в період виборчих перегонів, скільки й в період урядової чи парламентської діяльності. Одним із прикладів, який засвідчує відповідну тезу, є фактична беззмінність Закону України „Про національні меншини в Україні”, який було свого часу ухвалено у 1992 р., ще до прийняття Основного Закону України у 2006 році. Також не ухвалено й Концепції Державної етнополітики України, залишається ветою Закону України „Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою”, що ускладнює протягом багатьох років процес забезпечення повноцінної державної політики стосовно інтеграції раніш депортованих народів в українське суспільство. Різноманітні законопроекти в мовній сфері зазвичай стосуються питань підвищення статусу та ролі російської мови у суспільстві, а політика „відсутності мовної політики” в умовах України, де позиції своєї мови і культури ослаблені внаслідок тривалого періоду дискримінації, означає фактичну підтримку домінантного становища російської мови. Сьогодні на розгляді у комітетах ВР України перебуває чимало законопроектів, частина з яких не отримала схвалення Головного науково-експертного управління ВР України та які мають бути направлені на доопрацювання або відхилені. Те саме стосується низки законопроектів з етнополітичної проблематики, що так само знаходяться в комітетах ВР.

Отже, проблема патріотичної консолідації українського суспільства як завжди на часі, її актуальність нарощується подіями, які відбуваються в нашій державі, увагою, яка приділяється темі патріотизму в суспільстві та важливістю цього поняття для сучасників та нащадків.

Список використаних джерел та літератури:

1. Режим доступу : <http://www.soc.com.ua> (Всеукраїнська соціологічна служба).
2. Шаповаленко М. Регіональні розбіжності у процесі демократизації українського суспільства (тенденції та ризики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.kennan.kiev.ua/kkp/content/conf06/papers/Shapovalenko.html>.

3. Соціологічне дослідження Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова „Ідентичність громадян України: стан і зміни”. – 2015. – травень-червень.

4. Там само.

5. Режим доступу : <http://www.4post.com.ua/gromada/141383.html>.

Наведено дані Інституту ім. Горшеніна; всеукраїнське соціологічне дослідження з 10 до 18 серпня 2014 року.

6. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення / М. Рябчик. – К. : Критика, 2010.

7. Омнібусне дослідження „Громадська думка в Україні” було проведене Інститутом соціології НАН України у травні 2015 р.

8. Режим доступу : http://www.uceps.org/ukr/news.php?news_id=320.

Г. Г. Кучеров,

*кандидат історичних наук
(м. Кам'янець-Подільський)*

В. Д. Коцюк,

*кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)*

ЛІТЕРАТУРНІ ПОТРЕБИ НАСЕЛЕННЯ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ТА СПРОБИ СІЛЬСЬКИХ “ПРОСВІТ” ЇХ ЗАДОВОЛЬНИТИ (1917–1923 РР.)

У статті розкрито особливості діяльності сільських “Просвіт” Подільської губернії у 1917–1923 рр. у сфері забезпечення населення краю літературою і періодичними виданнями, розв’язанні їх культурно-освітніх потреб.

Історія культурно-освітніх товариств “Просвіта” нараховує

вже понад 145 років. За весь цей час вони пройшли важкий шлях свого становлення і розвитку. В значній мірі це стосується тих просвітницьких осередків, які виникали на території Правобережної України з 1917 р., зокрема, на території Поділля.

Діяльність “Просвіт” знайшла широке відображення у працях тогочасних дослідників: С. Перського [1], В. Приходька [2], Д. Дорошенка [3], Т. Верхоли [4] та ін. Автори доволі позитивно характеризували роль товариств у національно-визвольних змаганнях українського народу, аналізували найрізноманітніші форми їх діяльності, відзначали внесок просвітян у піднесення національної свідомості населення держави тощо.

З початком радянського періоду в історії України, тоталітарна система подавала історію “Просвіт” у спотвореному вигляді, у різкій формі критикуючи їх діяльність або взагалі замовчуючи факт їх існування. Пересічний українець фактично не знав про позитивні надбання товариств.

Сучасні дослідники на основі документів, архівних матеріалів, спогадів, які раніше були недоступні, розпочали новий етап вивчення культурно-освітньої спадщини “Просвіт”. Серед них варто відзначити роботи О. Германа [5], С. Масюк [6], В. Лозового [7], В. Нестеренка [8] та ін. Вони досить об’єктивно відтворили історію просвітницьких товариств, зокрема, показали місце і роль їх у культурно-освітніх процесах, значення “Просвіт” у період національно-демократичної революції тощо. Однак названі вчені здебільшого торкалися чинності губернських та інших міських осередків, тоді як сільські залишалися поза увагою. Все це значною мірою визначає актуальність цієї публікації.

При утворенні просвітницьких товариств перед ними виникало безліч проблем, у тому числі, пов’язаних із забезпеченням населення літературою і періодичними виданнями. Це зрозуміло з огляду на те, що 80% населення Подільської губернії було не писемним. Особливо не вистачало книг по сільському господарству і це при тому, що спостерігалось прагнення селян до знань. Тому одним з головних напрямків діяльності сільських “Просвіт” Поділля було відкриття власних книгозбірень або бібліотек-читалень і придбання літератури,

тим більше, що це не вимагало значних фінансових витрат. Так, засноване у 1917 р. у с. Малій Тернавці Ушицького повіту товариство обрало головою вчителя початкової школи В. Лозинського, секретарем Г. Мужиту. Відразу виписали газети: “Нову Раду”, “Народну Волю” [9]. А “Просвіта” с. Байківки Вінницького повіту за два місяці свого існування протягом червня–липня 1917 р. придбала для бібліотеки-читальні близько 500 примірників різних книг і передплатила багато українських часописів [10].

З метою розв’язання проблеми забезпечення літературою, у початковий період своєї діяльності керівництво “Просвіт” зверталось “до всіх громадян з щирим братерським проханням і до українських організацій, котрі мають зайві примірники книжок, часописів і т. ін., надіслати їх” [11]. Такі звертання спостерігались і на адресу влади. Забезпечення товариств літературою та періодичними виданнями в значній мірі залежало від фінансового стану “Просвіт”. Кошти на них здобували переважно шляхом постановки театральних заходів, членськими внесками, добровільними пожертвами населення тощо. Бібліотечні фонди поповнювалися здебільшого за рахунок купівлі книжок і періодичних видань у повітових чи губернських центрах, рідше у Києві. Так, Ново-Кропивнянська “Просвіта” Гайсинського повіту придбала у столиці 100 книг і брошур [12].

Найбільш популярною була література політична, з історії українського народу, по сільському господарству, гумористичні твори. Через це вони мали не читабельний вигляд. Відтак існувала необхідність систематичного оновлення даної літератури. Великий читацький інтерес серед селян викликали твори Т. Шевченка, Б. Грінченка, А. Кашенка [13]. У міру зміцнення товариства стали передплачувати газети й часописи. Серед них найбільш розповсюдженими були: “Нова Рада”, “Освіта”, “Село”, “Трибуна”, “Шлях” тощо. Проте, задовольнити у повному обсязі духовні потреби селян було нелегко через те, що попит на друковану продукцію випереджав можливості українських видавництв. До того ж значною перешкодою у справі підняття народної освіти було перевага російськомовної літератури.

Нестачу літератури та періодики у сільських “Просвіт” влада

намагалася компенсувати випуском своєї друкованої продукції. Серед неї варто відзначити тижневик “Село”, який видавався Подільською губернською управою протягом 1917–1919 рр. До 1918 р. він виходив раз на два тижні, а після Нового року – щотижня, накладом у 6000 примірників [14]. При видавництві часопису влада ставила собі завдання заохотити селян до книжки і просвіти, розвинути і виховати у них почуття громадянина, надати їм поради із багатьох питань тощо. Дуже швидко “Село” завоював симпатії і здобув широке визнання серед людей. Свідченням цього були листи, які щодня надходили на адресу редакції. У них були слова подяки управі та видавцям за їхню роботу. Журнал є одним з небагатьох періодичних видань, в якому відображена історія сільських “Просвіт” краю. У ньому систематично подавалася рубрика під заголовком “З життя “Просвіт” на Поділлі”, де висвітлювалася діяльність просвітницьких осередків губернії. Крім цього, в окремих статтях подається інформація про виникнення, становлення, діяльність сільських товариств і проблеми, які виникали перед новоствореними “Просвітами”. Завдяки часопису селяни могли одержати найрізноманітнішу інформацію культурно-освітнього характеру. З метою найширшого розповсюдження журналу, його щорічна передплата коштувала всього 6 крб., що звичайно не покривало витрат на його видання. При цьому просвітницькі товариства отримували по 2 примірники взагалі безкоштовно [15]. Всього ж даремно розсилалось 8535 примірників [16]. Редакція часопису, зважаючи на потребу населення губернії в отриманні різного роду інформації, збільшило його обсяг з 16 до 32 сторінок. Проте при виданні журналу виникали іноді проблеми. Зокрема, “кожен номер журналу “Село” проходив німецьку цензуру, а 17-те число ... вийшло з великою білою плямою, бо Камінець-Подільська цензура заборонила друкувати “Лист С. Петлюри” [17]. Крім цього, нормальному виходу часопису суттєво заважали більшовики і великі поштові негаразди.

Налагодити роботу щодо видання літератури для сільського населення намагались і “Просвіти” краю. Окремі товариства, а саме Вінницьке, Кам’янець-Подільське, Проскурівське тощо [18] у цій царині мали значні досягнення. Перше, з них змогло розгорнути

широку діяльність, маючи у своєму розпорядженні друкарню і видаючи газету “Шлях”. Друге видавало щоденну газету “Життя Поділля” під редагуванням Л. Білецького. Для усіх просвітницьких видань характерною була скромність в оформленні, невеликі за обсягом, надруковані на неякісному папері. Найбільш активна видавнича робота подільських “Просвіт” припадала на 1917–1919 рр. Так, у 1917 р. ними було видано 18 видань, 1918 р. – 9, 1919 р. – 2 [19].

У цей час цінними для осередків стали поради відомих діячів просвітницького руху. Так, Т. Верхола у своїй брошурі “Про “Просвіти” пропонував, щоб у бібліотеках видача літератури здійснювалася безкоштовно і надавалася можливість читати її вдома. Разом з тим, він радив “Просвітам” організувати продаж книжок [20].

Нестабільне становище сільських “Просвіт” у 1918 р. спостерігалось при гетьмані П. Скоропадському. Новостворена адміністрація сприяла розвитку культури і освіти. На території Подільської губернії створювались українські школи та гімназії, відкритий університет у Кам’янці-Подільському, друкувались українські підручники тощо.

Суттєву допомогу в цей час сільським осередкам надавала Подільська губернська “Просвіта”. Своїм членам, які проживали у селах вона висилала книги на 3, 5, 10 крб. наборг чи на виплату невеликими частинами. При цьому тим, хто мав бажання ознайомити селян як організовувати товариські крамниці або як краще вести господарство – безкоштовно [21].

За нової влади окремі осередки доволі успішно продовжували свою культурно-освітню роботу. У цьому відношенні виділялася, зокрема, Жванецька “Просвіта” Кам’янецького повіту. Її бібліотека постійно зростала, поповнюючись головним чином за рахунок пожертвувань книг як місцевим населенням, так і міським. Рада товариства, незважаючи на це, просила людей дарувати не потрібні, прочитані книги на всіх мовах. Проте задовольнити літературний голод такими заходами було важко. На допомогу осередку прийшло губернське самоврядування, яке знаючи про потреби просвітян, виділило їм 1000 крб. на закупку літератури [22].

У багатьох товариствах у цей час організація книгозбірні, купівля літератури, передплата періодичних видань вважалася чи не головною ділянкою роботи. Інші справи відходили на задній план. Так, “Просвіта” с. Могильної Гайсинського повіту зважаючи на великі потреби селян у друкованій продукції, займалося придбанням літератури. Зі звіту товариства про свою діяльність видно, що особливо жваво селяни читали навесні 1917 р. З приходом більшовиків цікавість до літератури впала. В умовах гетьманату населення практично не читало. Завдяки керівництву осередку бібліотечний фонд поступово збільшувався, зокрема на жовтень 1918 р. він становив 789 книжок – всі українські. За окремими галузями вони розподілялися наступним чином: белетристика – 1, поезія – 300, з історії – 92, з сільського господарства – 26, з природознавства – 49, на політично-соціальну тематику – 127, часописи – 77, п’єси – 96, ноти – 21. Головний контингент читачів складали учні місцевих шкіл. Водночас ставлення селян до друкованих видань спостерігалось недбале, незважаючи на попередження. Як правило, після 2–3 читачів книжка потребувала ремонту. Серед часописів просвітяни виписували наступні: “Нова Рада”, “Село”, “Народна Воля”, “Боротьба”, “Літературно-науковий вісник”, “Подільська Воля” тощо. З метою підняття рівня освіченості місцевого населення і розповсюдження літератури просвітяни утворили при товаристві кооперативну книгарню. В ній селянам продавалася література по заниженим цінам, підручники для шкіл тощо. Вступний внесок до книгарні встановлений у розмірі 1 крб., пай при цьому становив 5 крб. До книгарні вступило до 40 чоловік [23].

Товариства краю займалися також благодійною діяльністю. Так, “Просвіта” с. Женишковець Летичівського повіту 20 жовтня 1918 р. поставила виставу І. Тогобочного “Борці за мрію”. Чистий прибуток від неї керівництво товариства призначило на придбання підручників для бідних учнів місцевих початкової і вищепочаткової шкіл. Література була роздана безкоштовно [24].

З іншого боку, нова влада на місцях, яка складалась із консервативно-поміркованих чиновників, неприхильно ставилася до

вже існуючих “Просвіт”, а також до відкриття нових. Небезпечними для держави вважали всіх тих, хто працював над розвитком національної свідомості українського народу, допомагав підвищувати його освітній та культурний рівень. В цей час досить часто чинилися всілякі перешкоди щодо діяльності просвітян, зокрема заборонялося проведення культурно-освітніх заходів, такі книжки, як історія України, Кобзар, байки і т. ін. визнавалися політичними і підлягали конфіскації тощо. Систематично здійснювалися перевірки просвітницьких бібліотек на наявність забороненої літератури. Так, у Вороновицькій “Просвіті” Брацлавського повіту був проведений обшук у присутності голови товариства. Останній підписав протокол перевірки. Забороненої літератури виявлено не було [25].

Прагнення повітових товариств надавати допомогу книжками сільським товариствам інколи зазнавало невдачі, зокрема Вінницька “Просвіта” у 1918 р. мала намір висилати сільським осередкам безкоштовні бібліотеки, складені з книжок по сільському господарству, питанням суспільного ладу та красного письменства. Проте на заваді став брак коштів [26].

Із падінням гетьмана П. Скоропадського справа із надання підтримки просвітницьким товариствам стала покращуватися. Так, земство виділило бібліотеці-читальні “Просвіти” с. Багринівки Літинського повіту 4000 крб. [27]. Більше того, вже у день відкриття деякі організації отримували в подарунок необхідні їм речі. Так, наприклад, Глібівська “Просвіта” Ушицького повіту одержала після свого утворення 30 листопада 1918 року від Подільської губернської управи книги загальною вартістю 100 карбованців [28]. За короткий час книгозбірня товариства налічувала до 400 примірників різних книг. А на кінець 1919 р. у бібліотеці нараховувалося 1000 примірників книжок на суму 921 крб. [29]. Чутки про товариство дійшли до сусідніх сіл, звідки стали приходити у Глібів селяни за книжками. Просвітницький осередок заснував свої філії у селах: Капустянах, Джурджевцях, Глибичку, Мар’ївці Гуті-Глібівській, попросив Подільську губернську народну управу допомогти йому організувати книгозбірні у них і асигнувати на це 1000 крб. Крім цього, глібівські просвітяни просили видати для цих книгозбірень

літератури на суму 1000 крб. [30].

Новий імпульс у розвитку сільські осередки краю отримали в зв'язку із встановленням влади Директорії УНР у грудні 1918 р. Діяльність просвітницьких товариств залежала, як і раніше від сприяння місцевих органів влади, тим більше, що “Просвіти” виконували частину державної і громадської праці. Товариства регулярно зверталися до них по допомогу, особливо літературою [31]. І така підтримка, хоч і невелика, у 1919 р. стала надходити. Так, Подільська Народна управа, поділяючи думку про необхідність матеріальної допомоги “Просвітам”, вважала, що їй треба надавати тільки книжками, зважаючи на досвід 1918 р., коли товариства Поділля просили надсилати їм саме книжки. Губернська влада, враховуючи той факт, що не всі осередки плідно працюють, запропонувала Народній раді у межах розробленого проекту організації позашкільної освіти виділити як допомогу 3 сільським “Просвітам” кожної волості по 200 крб. кожній для придбання літератури. Всього передбачалось асигнувати 103800 крб. [32]. Аналогічно вчинила Вінницька Народна управа, внісши у кошторис на організацію позашкільної освіти допомогу сільським товариствам на книжки – кожному по 200 крб. [33]. Ця допомога надавалась за умови, що діяльність сільських просвітян не обмежиться виключно своїм селом, а й пошириться на сусідні населені пункти [34]. У цілому Подільська губернська народна управа протягом 1918–1919 рр. допомогла книжками 124 “Просвітам” Поділля на загальну суму 5156 карб. 3 коп. [35]. При цьому варто зазначити, що ці товариства становили менше половини існуючих на Поділлі просвітницьких організацій.

З метою розширення своєї діяльності, сільські просвітяни просили владу дати їм у борг кошти. Так, Глібівська “Просвіта” Ушицького повіту просила губернську владу “позичити їй 5000 карбованців терміном до 1-го січня 1920 р. на видання популярних книжок для народу, або видати на таку ж суму паперу” [36]. Крім цього, за проектом організації позашкільної освіти на Поділлі передбачалася допомога сільським товариствам з боку волосних земств, які зобов'язані були виділяти кошти на передплату

часописів та журналів [37].

Зважаючи на важке становище сільських товариств і з метою визначення основних потреб просвітян, губернська народна управа розіслала на місця анкетний аркуш. У її перелік входили питання щодо літературних аспектів діяльності товариств: скільки у бібліотеці українських книжок?; скільки у бібліотеці російських книжок?; які книжки?; чи є кошти на книжки тощо [38].

Ті товариства, які висилали відповідь негайно, могли отримати безкоштовно літературу на суму 25 крб. Крім цього, сприяв розв'язанню проблем подільських “Просвіт” книжковий склад, який знаходився у Кам’янці-Подільському при управі, і з якого просвітяни мали можливість брати літературу на комісію або у борг. Не стояли осторонь повітові і волосні народні управи, зокрема, просвітяни с. Бондарівки Брацлавського повіту отримали від місцевої народної управи книги, картини тощо на 1000 карбованців [39]. Спостерігалася практика позичання приватними особами книг та інших речей товариствам. Наслідком стало збільшення книжкового фонду сільських осередків. В найбільш організовані й багаті з них приходили селяни з навколишніх сіл за книжками, інколи за 8–10 верст [40].

Значну увагу сільські “Просвіти” приділяли передплаті газет та часописів. Товариства Подільської губернії для потреб селян виписували: “Нову Раду”, “Відродження”, “Народну Волю”, “Життя Поділля” та інші. Окрім них, “Просвіти” зверталися до Київського товариства із проханням вислати журнал “Просвітянин”, який користувався великою популярністю у селян. При вирішенні проблеми постачання періодики, допомогу просвітянам надавали місцеві органи влади, які частково забезпечували сільські осередки друкованою продукцією. Так, “відділ Позашкільної освіти зробив передплату за час з 15 січня до 1-го березня 1919 р. на 200 примірників газети “Життя Поділля”, які даремно розсилаються “Просвітам” Поділля” [41]. Проте через свою не писемність селяни не могли її опанувати. Навіть освіченим важко було зрозуміти написане. Перешкоджали забезпеченню сільської місцевості літературою і періодичними виданнями невеликі обсяги видавництва, проблеми в державотворенні, поганий розвиток транспорту, триваюча

громадянська війна та інтервенція.

Місцева влада звертала увагу і на розвиток бібліотечної справи. Подільською губернською народною радою було ухвалено рішення при волосних товариствах утворити бібліотеки, на допомогу яким виділити 2000 крб. кожній. Їх завідувачі мали утримуватися на кошти земства. Водночас, за планом розвитку позашкільної освіти на Поділлі передбачалось утворення у волосних центрах мандрівних бібліотек, які періодично обмінювали б книжки між сільськими “Просвітами” [42].

Не зважаючи на зусилля товариств, влади забезпечити літературні потреби населення, останнє, як і раніше, іноді халатно відносилося до книг і періодики. Так, селянин з с. Мишарівка Гайсинського повіту позичив місцевій “Просвіті” 20 своїх книжок, які він виписав з Києва. Не зважаючи на попередження населенню дбайливо користуватися літературою, через кілька днів вона мала вже не читабельний вигляд [43].

Із встановленням влади більшовиків в Україні, в умовах громадянської війни, становище багатьох товариств погіршилося. Червоноармійці, перебуваючи у тому чи іншому селі, знищували бібліотеки, вилучали літературу тощо. Деякі з подільських осередків змушені були припинити свою діяльність. Постало питання щодо долі просвітницької літератури. Жванецька “Просвіта” зокрема, передала свої книжки єдиній трудовій школі [44].

Незважаючи на такі труднощі, сільські товариства намагалися вирішувати проблеми у цій сфері. Час від часу при розв’язанні їх траплялися цікаві випадки. Так, у березні 1920 р. для губернського відділу народної освіти з Києва надійшла література, яка тимчасово була передана на зберігання Вінницькій “Просвіті”. З дозволу губвідділу їй дозволили продаж книг місцевим школам і просвітницьким організаціям. На момент встановлення радянської влади більша частина літератури була реалізована. При більшовиках губвідділ пред’явив права на книжки з вимогою до товариства повернути їх йому [45]. Зробити це було вже неможливо.

1921 р. став першим роком спокійної та планомірної роботи органів народної освіти на Поділлі. Через велику популярність

“Просвіт” серед селянства радянська влада обережно підходила до стосунків із ними. Більше того, у цьому році з боку держави передбачалася допомога товариствам. Зокрема у Вінницькому повіті на 1-ше півріччя 45-ти просвітницьким осередкам вона виділялась у розмірі 2250000 крб. на закупку літератури [46].

В умовах існування товариств при радянській владі не обходилося без проблем. Через нестачу помешкань література бібліотек роздавалася селянам. Інколи на адресу “Просвіт” лунали звинувачення, що при користуванні літературою мали місце випадки дискримінації по відношенню до окремих селян. Проте, це виявлялося неправдою [47].

На місцях натиск на “Просвіти” посилювався у 1922 р. Так, завідуючий органами політосвіти Кам’янецького повіту письменник І. Дніпровський запропонував терміново перетворити всі місцеві товариства у філії політосвіти, вигнавши з них усі “націоналістичні елементи” [48]. Перед радянською владою постало завдання перевірити політосвітні заклади у сільській місцевості. Вважалося, що на той час було багато хат-читалень, в яких “замість путящих революційних книжок, ще й досі лежить усяка буржуазна заваль, царські й попівські видання” [49].

Просвітницькі товариства систематично відчували на собі утиски з боку влади. Осередки змушені проводити свою діяльність у добровільно-примусовому порядку. Це видно, наприклад, з того, що видавництво газети “Червона Правда” намагаючись поширити свою продукцію по Кам’янецькому повіті просило органи політосвіти зобов’язати усі “Просвіти” та інші установи підписатися на газету “Червона Правда” терміном на 3 місяці. При цьому ціна 1 примірника становила 25000 крб. [50].

Як і раніше, потреба “Просвіт” у літературі була величезна. Так, товариство с. Мукші-Китайгородської Кам’янецького повіту просило владу допомогти їй книжками по садівництву, пасічництву, дитячої літератури, драматичних творів для театру, підручників для шкіл тощо. Просвітяни висловлювали побажання, щоб ця література була українознавчою [51].

У 1922 р. майже всі просвітницькі осередки краю мали

книгозбірні. На початку року у Циковській волості Кам'янецького повіту нараховувалося 9 “Просвіт”, кожна з яких мала у своєму розпорядженні невелику бібліотеку. Проте в окремих селах Поділля у цей час виникла складна ситуація із надходженням нової літератури. Деякі “Просвіти”, як наприклад, с. Мар’янівки цього ж повіту не отримували книг понад року [52].

Більшість “Просвіт” у цей час надавало можливість селянам читати літературу безкоштовно. Однак окремі товариства, враховуючи свій важкий фінансовий стан, брали плату за користування послугами бібліотек. Так, Русько-Фільварецька “Просвіта”, яка діяла у межах Кам’янця-Подільського, за користування літературою встановила оплату в розмірі 1000 крб. на місяць. Замість залого грошима, який діяв раніше, читач повинен був вже вносити книжку, яка поступала у користування в бібліотеку [53].

На початку 1923 р. “Просвіти”, не зважаючи на посилюючий тиск з боку влади, ще існували в деяких селах краю. Проте їх діяльність гальмувалася через традиційну причину – нестачу літератури. Таке становище спостерігалось, зокрема у згадуваній вже Циковській волості. Тут осередки функціонували у Цикові, Залучі, Стефанівці, Білій, Карачківцях. При кожній з них діяли невеликі бібліотеки, література яких давно вже була перечитана. Нових надходжень не поступало. Значна потреба селян була у книжках з природничих наук, сільського господарства, нової політичної літератури. Щодо періодичних видань, то населення знайомилося з ними раз на місяць [54].

У 1923 р. органи політосвіти Кам'янецького повіту провели серед “Просвіт” анкетування. Серед багатьох питань виділялися наступні: чи є бібліотека, скільки книжок вона має і якого змісту тощо. Узагальнюючи відповіді можна зрозуміти, що бібліотеки існували майже при кожному товаристві. Чисельність літератури не перевищувала 200–300 примірників, зокрема у с. Чорнокозинці Рихтецької волості Кам'янецького повіту їх нараховувалося 115, а у с. Ластівці тієї ж волості – 172 [55].

У 1923 р. була проведена наступна перевірка культурно-освітніх організацій Подільської губернії. “Іспит” здавали

просвітницькі бібліотеки. Перевірка показала, що в окремих “Просвітах” були в наявності книги націоналістичного характеру. У випадку, коли знаходили таку заборонену літературу, вона вилучалась а просвітяни піддавалися репресіям. Так, Женишківське товариство Летичівського повіту мало у своєму розпорядженні твори відомих діячів України Д. Донцова, І. Огієнка, А. Кашенка та ін., які були вилучені. Декількох місцевих освітян з числа просвітян було заарештовано [56]. У цей же час була проведена перевірка бібліотеки в товаристві с. Ісаківці Кам’янецького повіту. Вона показала, що “книжок петлюрівських немає” [57].

Отже, у 1917–1923 рр. своєю діяльністю сільські товариства безперечно справляли великий вплив на населення краю, здійснюючи важку роботу, направлену на забезпечення літературних запитів селян. “Просвіти” надавали можливість селянам ознайомлюватись із літературою, періодичними виданнями, які раніше були не доступними. Завдяки цьому мешканці губернії були обізнані з подіями, які відбувались як у державі взагалі, так і на території Поділля зокрема, зростав культурно-освітній рівень населення тощо.

Список використаних джерел та літератури:

1. Перський С. Популярна історія товариства “Просвіта” у Львові з ілюстраціями. Видання Товариства “Просвіта”. – Львів, 1932. – 256 с.
2. Приходько В. Під сонцем Поділля. Спогади. – Ч. 1. – Вид. 4. – Нью-Йорк, Мюнхен : Криниця, 1967. – 184 с.
3. Дорошенко Д. “Просвіти” на великій Україні (зі спогадів). – Львів, б/д, [б. в.]. – 8 с.
4. Верхола Т. Наше минуле і сучасне. Проскурів: Друкарня Д. М. Левіна, 1917. – 42с.; Про “Просвіти” (Порада, як засновувати сільські та містечкові “Просвіти”). – Проскурів : вид-во Проскурівської “Просвіти”, 1917. – 7 с.
5. Герман О. М. Діяльність товариства “Просвіта” на Поділлі наприкінці XIX і в першій половині XX століття: Автореф. дис... канд. іст. наук. – Чернівці, 1995. – 24 с.
6. Масюк С. О. Діяльність товариств “Просвіта” в Україні

(березень 1917 – 1920 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., – 1997. – 143 с.

7. Лозовий В. С. Діяльність Подільської “Просвіти” в 1906–1914 рр. // Просвітницький рух на Поділлі (1906–1923 рр.). – Кам’янець-Подільський, 1996. – С. 6–27.

8. Нестеренко В.А. Українізація на Поділлі в 20–30-ті роки ХХ ст. (основні напрями, наслідки, недоліки та особливості). – Вид. 2-ге [доп. та виправ.]. – Кам’янець-Подільський : Абетка, 2003. – 68 с.

9. Вісті з краю // Нова Рада. – 1917. – № 170. – 24 жовт. – С. 2.

10. Яцюк О. Товариство “Просвіта” на Вінниччині в 1906–1922 рр. // Просвітницький рух на Поділлі. (1906–1923 рр.). – Кам’янець-Подільський. – 1996. – С. 59.

11. Освітній рух на Україні після революції // Просвітянин. – 1918. – С. 39.

12. Державний архів Вінницької області (далі ДАВО). – Ф. 841. – Оп. 1. – Спр. 10. – Арк. 54.

13. А.Ф. Кашенко (з приводу подвійного його ювілею) // Освіта. – 1918. – № 2. – 1 груд. – С. 4.

14. Державний архів Хмельницької області (далі ДАХО). – Ф. Р.-260. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 14.

15. ДАХО. – Ф. Р.260. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 46.

16. Там само. – Арк. 45–46.

17. Телячий Ю. В. Інтелігенція Поділля в культуротворчих процесах періоду гетьманату П.Скоропадського: сторінками журналу “Село” (1918 р.) // Освіта, наука і культура на Поділлі : Зб. наук. пр. – Кам’янець–Подільський : Оіном, 2003. – Т. 3. – С. 152.

18. Видання “Просвіт” Наддніпрянської України, 1906–1922 / [Упоряд.: Зворський С. Л.], – К., Глобус, 1999. – Вип. 4. (Нац. парлам. б-ка України). – С. 28, 30–35.

19. Соломонова Т. Р. Книговидавнича діяльність подільських “Просвіт” на початку ХХ ст. // Поділля у контексті української історії / [Ред. кол.: Лойко О.Г. (відповід. редактор), Григорчук П. С., Давидюк А. Т. та ін.]. – Вінниця : Вінниц. держ. пед. ун-т, 2001. – С. 147.

20. Верхола Т. Про “Просвіти” (Порада, як засновувати

сільські та містечкові “Просвіти”). – Проскурів : вид-во Проскурівської “Просвіти”, 1917. – С. 5–6.

21. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України). – Ф. 2201. – Оп. 2. – Спр. 375. – Арк. 64.

22. По району // Подольская мысль. – 1918. – № 69. – 29 (16) жовт. – С. 2.

23. ЦДАВО України. – Ф. 2201с. – Оп. 2. – Спр. 375. – Арк. 45–46.

24. По Україні // Нова Рада. – 1918. – № 200. – 30 (17) жовт. – С. 3.; Дописи // Нова Рада. – 1918. – № 215. – 16 (3) листоп. – С. 3.

25. ЦДАВО України. – Ф. 2201 с. – Оп. 2. – Спр. 375. – Арк. 56.

26. Там само. – Арк. 43.

27. Дописи // Нова Рада. – 1918. – № 218. – 21 (8) листоп. – С. 3.

28. З життя Подільського Губерніяльного Земства // Село. – 1919. – № 6. – 15 лют. – С. 25.

29. З життя “Просвіт” на Поділлі // Село. – 1919. – № 23. – 12 груд. – С. 23.

30. З життя Подільського Губерніяльного Земства // Село. – 1919. – № 6. – 15 лют. – С. 25.

31. По Поділлі // Шлях. – 1919. – Ч. 59. – 31 жовт. – С. 2.

32. ДАХО. – Ф. Р.-260. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 151.

33. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 193. – Арк. 27.

34. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 190. – Арк. 9зв.

35. З життя Подільського Губерніяльного Земства // Село. – 1919. – № 6. – 30 берез. – С. 25.

36. Там само.

37. Проект організації позашкільної освіти на Поділлі // Освіта. – 1918. – № 3. – 15 груд. – С. 13.

38. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 190. – Арк. 18зв.

39. З життя “Просвіт” на Поділлі // Село. – 1919. – № 3. – 27 січ. – С. 24.

40. З життя “Просвіт” на Поділлі // Село. – 1919. – № 4. –

31 січня. – С. 47.

41. З життя “Просвіт” на Поділля // Село. – 1919. – № 3. – 27 січ. – С. 27.

42. ЦДАВО України. – Ф. 2582. – Оп. 1. – Спр. 190. – Арк. 9, 11зв.

43. З життя “Просвіт” на Поділля // Село. – 1919. – № 10. – 7 берез. – С. 23.

44. ДАХО. – Ф. Р.-6. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 71.

45. ДАВО. – Ф. Р.-254. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 257, 264.

46. ДАВО. – Ф. Р.-254. – Оп. 1. – Спр. 145. – Арк. 65.

47. ДАВО. – Ф. Р.-5035. – Оп. 1. – Спр. 28. – Арк. 58.

48. ДАХО. – Ф. Р.-6. – Оп. 1. – Спр. 163. – Арк. 257.

49. Перевірити політосвітні установи на селі // Червоне Село. – 1922. – № 78 (142). – 12 листоп. – С. 1.

50. ДАХО. – Ф. Р.-6. – Оп. 1. – Спр. 160. – Арк. 4.

51. ДАХО. – Ф. Р.-6. – Оп. 1. – Спр. 151. – Арк. 26.

52. ДАХО. – Ф. Р.-6. – Оп. 1. – Спр. 160. – Арк. 9.

53. ДАХО. – Ф. Р.-6. – Оп. 1. – Спр. 163. – Арк. 21.

54. ДАХО. – Ф. Р.-5. – Оп. 1. – Спр. 725. – Арк. 5.

55. Там само. – Арк. 15.

56. Там само. – Арк. 110.

57. Там само. – Арк. 26.

О. М. Ляшук,
викладач
(м. Хмельницький)

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРЕНАХ ПОДІЛЛЯ В ЛИПНІ-ЛИСТОПАДІ 1917 Р.

Липневі події в Києві (проголошення II Універсалу Центральної Ради, збройний виступ полуботківців) та й по всій Україні яскраво висвітлили складність, суперечливість революційних, визвольних процесів. Стала абсолютною очевидною, що розраховувати на швидкий успіх, на інтенсивне просування державної справи не доводиться. Тимчасовий уряд і його органи на місцях продовжували великодержавну політику царизму. Щоб дискредитувати український рух, йому приписували різні зовнішні впливи. Для розправи з ним влаштовувались провокації. Одна з них, котра стосувалася Поділля, була предметом обговорення в Малій Раді. Предметом уваги став арешт Кам'янець-Подільського повітового комісара П. Блонського, який був прибічником Центральної Ради. Влада інкримінувала підозрюваному антиурядову пропаганду, котрий нібито агітував народ не підкорятись Тимчасовому уряду, а лише Центральній Раді, стравлював національності, говорячи, що євреї продають німцям хліб, розвалював армію, стверджуючи, що треба утворювати військо з українців та ін. П. Блонського було заарештовано, хворого посаджено до в'язниці і випущено лише після того, як на його захист виступили чільні політичні і громадські організації. Врешті цю провокацію не вдалося роздути до рівня великої антиукраїнської акції [5, Т. 2, с. 96].

У цей час у Кам'янці-Подільському, як і в багатьох інших містах України, функціонували осередки всеросійських і українських партій. Саме вони мали більший вплив на міське населення. На селі популярністю користувалась Центральна Рада [15, с. 13].

Не зважаючи на те, що Центральна Рада закликала до спокою, влітку 1917 р. в Україні, під впливом більшовицької пропаганди, почались масові заворушення: селяни підпалювали поміщицькі

економії, грабували реманент, худобу, вирубували ліси тощо. Те ж саме мало місце і на Поділлі. До осені 1917 р. селянські заворушення набули масовості в Літинському, Новоушицькому, Могилів-Подільському та Проскурівському повітах [1, с. 11; 17, с. 383]. Донесення Подільського губернського комісара Головному управлінню у справах міліції та забезпечення особистої та майнової безпеки громадян за серпень місць 1917 р., а також рапорти начальника військової міліції свідчать значну кількість самоправних дій населення краю, постійні пограбування, насильства [4, с. 39-49]. На ім'я губернського комісара надходила маса телеграм, в яких місцеві адміністрації просили негайно відрядити збройну силу в зв'язку з “гострими аграрними і лісними безпорядками, убивствами і розоренням телефонної і телеграфної лінії” [15, с. 13]. Прохання виконувалися. Почастішали каральні експедиції. В деяких районах, насамперед, в Барі, Летичеві, Літині, Деражні, Копайгороді та Жмеринці було оголошено військовий стан [1, с. 119; 163, с. 183]. Із закликом дотримуватись спокою до подолян зверталась і Центральна Рада [6, с. 565-566].

Проте це не сприяло зменшенню селянських заворушень. Тим часом обстановка в країні загострювалась. Розвал промисловості та транспорту, перебої з постачанням продуктів харчування населенню і армії призводили до широкого незадоволення. В містах і селах Поділля склалось важке продовольче становище. У деяких місцях спалахували голодні бунти. Нестача продовольства найбільше відчувалась у Кам'янці-Подільському, де була велика концентрація військових і біженців з прикордонних місцевостей. Саме внаслідок погані організації постачання армійські частини забирали у місцевого населення більшу частину продовольства, солдати часто чинили бешкети, пограбування. Дезертирство набувало нечуваних розмірів. Спроби влади боротись із цим явищем були неефективними [1, с. 85].

Не випадково перебування військових частин російської армії на Поділлі порівнювали з монголо-татарським нашествям. Дійшло навіть до такого ганебного явища, як єврейські погроми. Надзвичайно полюбили солдати робити погроми спиртових складів.

Подекуди їм у цьому допомагали й селяни. До того ж, становище ускладнювало і нагромадження великої кількості зброї у селян. Лише в одному повіті міліція Кавказької дивізії конфіскувала 80 гранат. Таке становище все більше свідчило про падіння і безсилість влади. Ситуацію ускладнила інфляція [6, с. 856-859]. Заворушення в краю продовжувались і в восени. Взагалі, дійшло до того, що селяни Янова (Тепликський повіт), захопили церковну землю, а мешканці Стражгорода, крім землі, захопили церкву, квартиру священика, а його самого вигнали з приходу [1, с. 128-129].

Станом на вересень-жовтень 1917 р. було зафіксовано 74 селянських виступів. По Україні цей показник поступався лише Київщині, Волині і Харківщині.

Наприкінці вересня 1917 р., під тиском українського руху, фронтове командування спільно з комісарами дає дозвіл арміям Південно-Західного фронту на проведення фронтового українського з'їзду [6, с. 806]. Паралельно з підготовкою до українського з'їзду армій Південно-Західного фронту в Могилів-Подільському відбулось зібрання вояків-українців 8-ї армії Румунського фронту. Доповіді про стан у частинах показали доволі контрастну картину: в одних українська справа лише налагоджувалась, а в інших уже поставлена на серйозну основу. В результаті обговорення було прийнято постанову, в якій засуджувалась діяльність Тимчасового уряду щодо України, української справи, Генерального секретарства. На з'їзді, чи не вперше з весни 1917 р., було висловлено ідею, в якій Центральній Раді пропонувалось самостійно взяти владу в Україні (етнографічних межах) в свої руки. Безперечно, надзвичайно болючим для солдат було питання війни і миру. По завершенню обговорення проблеми винесено постанову, в якій висувалася вимога до Тимчасового уряду якнайшвидше порозумітись з сусідніми державами у питанні заключення миру без анексій і контрибуцій, а Центральній Раді через Генеральний Секретаріат розробити план демобілізації, взяти під охорону всі шляхи комунікацій. Ще в одній постанові висувалась пропозиція Центральній Раді відправити на міжнародну конференцію для заключення миру “представництво, яке б боронило права України Російської і закордонної – Галичини” [6, с. 801-805].

Активно впливали на настрої солдатських мас більшовики, для яких робота на фронті й у гарнізонах була одним із важливих напрямів усієї діяльності. Незважаючи на те, що обстановка в армії була особливо складною (поновилась смертна кара, репресії, використання армії з каральною метою) більшовицька партія нарощувала свою діяльність. У війська Південно-Західного фронту, які дислокувались на Поділлі, часто навідувались лідери українських більшовиків (Є. Бош, М. Тарногородський). На масових мітингах вони дедалі частіше виходили переможцями у дискусіях. У військах значно посилювався вплив більшовиків [1, с. 141].

Наприкінці серпня 1917 р. розпочався Корніловський заколот. На захист революційних завоювань піднялось і Поділля. У Гайсині, Вінниці, Кам'янці-Подільському, Проскурові створювались Комітети охорони революції, де більшість складали більшовики. Ними було проведено арешти усіх, хто міг виступити на боці Корнілова, проведено зміни у адміністративному керівництві цих міст [4, с. 53-55.].

Слід зазначити, що осінь 1917 р. виявилась насиченою різноманітними політичними зібраннями. Так, у цей час, в Летичеві, Кам'янці-Подільському, Вінниці відбулись повітові селянські з'їзди [6, с. 880-881]. В окремих випадках повітові селянські з'їзди скликались місцевими радами робітничих і солдатських депутатів [6, с. 295-297].

Анархія в країні викликала велику тривогу в громадянства краю. Одними із тих, то відгукнувся на таку ситуацію стали представники подільського земства. Ними 12 жовтня 1917 р. було ухвалено: 1) просити Генеральний Секретаріат звернутись до Тимчасового уряду з пропозицією вжити рішучих заходів до найскорішого почесного миру без анексій і контрибуцій, на основі самовизначення націй; 2) просити військовий Генеральний комітет Центральної Ради вжити всіх заходів, щоб вивести з території Подільської губернії військові частини, які чинять розруху; 3) збори висловлювали побажання про заснування в сільській місцевості Поділля організацій Вільного Козацтва, які були б збудовані на демократичному принципі, і які взяли б зобов'язання боротися з

контрреволюцією та анархією [15, с. 14].

Влітку і восени 1917 р. Центральна Рада проводила цілеспрямовану роботу по створенню інституцій української державності. Для цього на місцях рекомендувалось демократичними методами обирати на керівні посади прихильників автономії України та переобирати її противників. Боротьба українського громадянства Поділля за усунення з посад ворожих йому чиновників увінчалась успіхом. Так, наприклад, Колишньому члену союзу російських націоналістів губкомісару П. Александрову було висловлено недовір'я і він пішов у відставку. На його місце обрано українського діяча М. Стаховського, кандидатуру якого підтримував голова Генерального Секретаріату В. Винниченко. За наказом останнього М. Стаховський мав обійняти посаду губернського комісара 1 серпня 1917 р., але Тимчасовий уряд зволікав і затвердив його лише 7 вересня 1917 р. Помічниками губкомісара стали Г. Степура та О. Семашенко, перед тим обрані Подільською Радою громадських організацій [15, с. 14].

Протистояння між Центральною Радою і Тимчасовим урядом наростало. Центральна петербурзька влада всіляко намагалася обмежити права Генерального Секретаріату і тому 4 серпня 1917 р. видала “Тимчасову Інструкцію”, за якою значно звужувалась його компетенція. Реакція на документ з боку подолян була негативною [6, с. 666-667].

15 жовтня 1917 р. губкомісару Поділля надійшла телеграма за підписом В. Винниченка, у якій пропонувалося зі всіх справ, що торкалися керівництва губернією, “зноситися виключно з Генеральним Секретарством внутрішніх справ, яко вищим органом влади” в Україні [15, с. 14-15]. Відтак, місцева Подільська губернська адміністрація надалі виконувала вказівки лише вищих українських владних структур, утворених Центральною Радою.

Український уряд не став утворювати нові органи влади на місцях, а намагався використати ті структури, які вже існували. На Поділлі місцеві державні інституції фактично перебували в руках патріотично налаштованих українців – прихильників Центральної Ради. Разом з тим, потрібно відмітити, що в осінні місяці посилилась

більшовизація масових солдатських організацій – рад і комітетів. Більшовизовані солдати дедалі більше справляли вплив на розвиток подій. З наближенням повстання центральні органи більшовиків цілеспрямовано посилювали зв'язки з фронтом.

На осінь 1917 р. дедалі виразніше вимальовувалась революційна криза. Офіційна влада не лише не демонструвала впевненості, рішучості, наполегливості. Всі її кроки неначебо спеціально підкреслювали її нездатність контролювати розвиток подій, повну розгубленість, пригніченість, дивний симбіоз паніки з апатією. Зволікання ж із розв'язанням нагальних завдань викликало зростаюче невдоволення мас.

Після перевороту 25 жовтня 1917 р. у Петрограді на Поділлі, як і в інших регіонах України, розпочалась боротьба за владу між Радами, де значний вплив мали більшовики, та українською регіональною адміністрацією. Центром такого протистояння стала Вінниця, де активну роботу здійснювали більшовицькі пропагандисти. Вінницькі більшовики, очолювані М. Тарногородським, отримали серйозну підтримку з Києва в особі Є.Бош. Починаючи з 10 жовтня, в усіх військових частинах, розташованих в місті і його околицях, масово розпочалось проведення мітингів, зборів, на яких приймалися резолюції про перехід влади до Рад [8, с.64-65]. Найактивнішим, пробільшовицько настроєним виявився 15-й полк [4, Т.1, с.157]. Цей полк мав бути відправлений на фронт. Однак завдяки більшовицької агітації у підрозділі запанували зовсім інші настрої, і він виступив у підтримку Вінницької Ради [8, с. 65]. Наростання суперечностей між владними структурами і Радою, після утворення 23 жовтня більшовиками Ревкому, мало призвести до застосування зброї. Діяльність ревкомівців призвела до повстання, головну роль у якому відіграли солдати 15 запасного полку [13, с. 129]. Виступ збільшовизованого 15 полку розпочався 28 жовтня [8, с. 121]. Лише 30 жовтня було здобуто перемогу над збільшовизованими військами. Частину солдат вдалось роззброїти, а решта втекла до Жмеринки, де знаходились на той час полки 2-го збільшовизованого гвардійського корпусу [8, с. 67-68; 13, с. 129-130]. Однак отримавши звістку про події в місті, військові 2 збільшовизованого гвардійського корпусу під

командуванням Є.Бош направили на Вінницю два полки. Таким чином 2 листопада в місті Вінниця, хоч і ненадовго, було встановлено радянську владу [1, с. 160]. Врешті виступ було придушено.

10 листопада 1917 р. Вінницька Рада робітничих і солдатських депутатів зробила спробу поставити під свій контроль діяльність крайової адміністрації. З цією метою вона призначила свого представника при губкомісарі. Г. Степура відразу ж доповів про це Генеральному Секретаріату. Відтак, повноваження місцевих інституцій, як органів влади, що підкоряються виключно Центральній Раді, а не Раднаркому, були підтверджені телеграмою голови українського уряду В. Винниченка. Цю інформацію було швидко розповсюджено по всій губернії.

7 листопада Центральна Рада видала свій III Універсал. Одразу до Центральної Ради, Генерального Секретаріату, Центрального комітету селянської спілки та інших українських інституцій почали надходити десятки й сотні ухвал, привітань, окремі з них – з Поділля.

По всій Україні проходили урочистості з приводу оголошення III Універсалу. 15 листопада 1917 р. цей історичний документ було оповіщено у Кам'янці-Подільському. Вранці в Народному Домі член Центральної Ради І. Горемика-Крупчинський зачитав текст Універсалу, а потім відбулися мітинг і концерт, а дещо пізніше військовий парад. Увечері текст Універсалу було оголошено у міському театрі при великому зібранні народу [15, с. 15-16].

Поділля відносилось до тієї групи українських регіонів, де повсюдно приймалися постанови, виносились ухвали й резолюції про визнання Центральної Ради одним і єдиним крайовим органом влади, а Генерального Секретаріату – повновладним революційним урядом усієї соборної України.

Після Лютневої революції було оголошено, про те, що всі основні політичні, економічні, соціальні питання, які стояли на порядку денному в Росії, вирішать Установчі Збори, обрані всім населенням. За їх скликання висловлювалось більшість партій, в тому числі і більшовики. Врешті, вибори до Установчих Зборів було призначено на 12 листопада 1917 р. Це були найдемократичніші вибори за всю історію Росії. Вони проходили на основі загального,

прямого, рівного, таємного голосування за кандидатськими списками від партій, або блоків партій та організацій. На Поділлі було висунуто 16 кандидатських списків від усієї різнобарвної палітри політичних і національних рухів.

За неповними результатами виборів на 19 грудня 1917 р. за список №1 (блок українських есерів, селоспілки та українських соціал-демократів) проголосувала абсолютна більшість виборців – 237 тис. чоловік. Далі йшли списки кандидатів, які репрезентували не так політичну, як національну основу. Це списки № 2 (єврейський національний виборчий комітет), та №8 (крайовий польський список). За ним йшли більшовики, які набрали у губернії 8994 голоси. У Кам'янці-Подільському більшість отримав список № 2 – 3823 чоловіка, далі йшов список №1 – 1200 чоловік, а більшовиків підтримало лише 219 виборців .

На селі, зі значною перевагою, переміг блок українських партій за списком № 1, в який входили відомі на той час громадсько-політичні діячі Поділля, члени Центральної Ради Н. Григоріїв, В. Мачушенко, П. Ведибіда, П. Блонський, В. Дудич. Також до цього списку входив С. Петлюра. Якщо погодитись із думкою, що результати виборів до Установчих Зборів значною мірою відбивали розклад і співвідношення політичних сил, то найбільшим впливом на Поділлі в той час користувались українські партії, особливо есери [15, с. 17].

Щодо голосування серед військових, то на Південно-Західному фронті за російських есерів проголосувало 40% виборців, за більшовиків – 30%, за національні (передусім українські) та інші групи – 29% [15, с. 17].

Центральна Рада в III універсалі обіцяла скликати Українські Установчі збори, які мали вирішити всі наболілі питання і задовольнити всі вимоги народу. Днем виборів призначалися 27 грудня 1917 р., а днем скликання Установчих Зборів – 9 січня 1918 р. Для проведення виборів було утворено 10 округів, сере яких був і Подільський. Виборчі округи поділялись на виборчі дільниці, які залишалися в тих самих межах, що і під час виборів до Всеросійських Установчих зборів.

3873904 подолян мали делегувати до Українських Установчих зборів 39 депутатів. До уваги подолян було запропоновано 16 кандидатських списків. Подільські селяни боляче сприйняли поділ кандидатів від УПСР і УСДРП на два блоки, які на виборах до Всеросійських Установчих зборів виступали єдиним блоком. Однак, через докорінну зміну ситуації і початок війни з більшовиками у призначений день (27 грудня) вибори не відбулися. В Подільському виборчому окрузі вони були проведені у більшості повітів 14-16 січня, а в Ямпільському – 16-19 січня 1918 р. .

Наприкінці листопада 1917 р. поширились чутки, що 2-й гвардійський корпус, який йшов за більшовиками, залишив фронт і прямує на Київ для здійснення там більшовицького перевороту. Як зазначає В. Солдатенко, такі настрої у солдат 2-го гвардійського корпусу справді існували, а Є. Бош, маючи серед вояків корпусу великий авторитет, знаючи про їх прагнення, пропонувала скористатись із ситуації і закликати корпус до охорони Всеукраїнського з'їзду Рад, що мав відбутись на початку грудня 1918 р. Але у зв'язку з тим, що погляди Є. Бош не поділяла більшість Київського комітету більшовиків і ВРК, ці пропозиції було відхилено. Ніякого наказу 2-й гвардійський корпус не одержав і не знав, яка перспектива чекає на нього найближчим часом. При цьому почали проявлятися характерні для всієї армії процеси розкладу, мародерства, самовільне залишення частин і спроби захоплення рухомого залізничного майна для від'їзду по домівках. Ніяких планів захоплення Києва не було . Реальні ж факти заперечують твердження цілого ряду авторів, що більшовики намагались наприкінці листопада-початку грудня 1917 р. за допомогою 2-го гвардійського корпусу вчинити збройний переворот, який було зірвано зусиллями 1-го Українського корпусу. Фактом залишається лише те, що П. Скоропадський дійсно дав розпорядження роззброїти своїм підрозділам (дислоковані вздовж залізниць Жмеринка-Козятин і Шепетівка-Козятин-Христинівка-Вапнярка) ешелони 2-го гвардійського корпусу та деякі інші збільшовизовані частини [9, с. 92-93].

Таким чином, головною ідеєю суспільно-політичних процесів,

що відбувались на Поділлі в липні-листопаді 1917 р., було політичне протистояння між різними політичними групами, що загострювалось складним соціальним становищем краян. Попри всі негаразди продовжував розгортатись український національно-визвольний і демократичний рух.

Заарештували поштового комісара П. Блонського, його помічника Красовського, учасника з'їзду – вчителя Цимбалістого, якого жорстоко побили. Г. Степура висловив Раді робітничих і солдатських депутатів рішучий протест проти розгону селянського з'їзду солдатами [15, с. 18]. Більше того, наступного дня розпочався єврейський погром [3].

Вплив більшовиків у масах, а особливо в солдат значно поширювався. Солдати збільшовичених частин російської армії роззброювали українські підрозділи, нападали на них, чинили провокації. Літинський повітовий комісар повідомляв, що в околицях Межирова солдати гвардійського корпусу, більшовики-великороси приступили до роззброєння солдат-українців і мають їх висилати додому або на фронт [15, с. 18-19].

Центральна Рада та українські політичні партії прагнули через роз'яснювальну роботу донести в маси сутність політики Центральної Ради, зробити все, щоб зменшити вплив більшовиків. До такої діяльності залучались всі структури й організації, прихильні до позицій, які сповідувала Центральна Рада [4, с. 81-83].

Великою небезпекою для УНР було перебування на її території розкладених частин колишньої російської армії, а також рух більшовицьких загонів на Дон для боротьби з формуваннями генерала Каледіна. Українська влада намагалась не пропускати і роззброювати більшовицькі частини, тим часом пропускаючи без перешкод донських козаків, які повертались додому. По всій Україні роззброювались анархічно настроєні військові частини. Відносини між УНР і Раднаркомом Росії загострювались.

На початку грудня 1917 р. більшовицька Росія розв'язала збройну агресію проти УНР. Її розгортання супроводжувалось нагнітанням антиукраїнської агітації у військах, яка зводилась до грубих наклепів на Центральну Раду [12, с. 138]. Найактивніші бойові

дії між українськими та російськими більшовицькими військами на початку грудня 1917 р. велись саме на Правобережжі. Більшовики, спираючись на фронтові і тиллові частини старої армії, які їм співчували, намагались завдати удару по Києву і повалити Центральну Раду. Однак через те, що тут знаходилась більша частина вірних Центральній Раді військ, бої тут набули затяжного характеру [103, с. 138-156]. Паралельно з ним місцеві організації більшовиків, спільно з збільшовизованими частинами здійснили спробу захопити владу в Одесі, Миколаєві, Херсоні, Проскуріві, Житомирі, Києві. Військам УНР вдалось без значних зусиль роззброїти збільшовичені частини гарнізонів та ліквідувати заколоти. Надалі бойові дії продовжували лише збільшовизовані частини колишніх Південно-Західного та Румунських фронтів. Найбільшу небезпеку ніс 2-й гвардійський корпус (20 тис. бійців). Його частини виступили з Волочиська на Жмеринку. 6 грудня українські війська вступили з ними в бій за Шепетівку. Перемога була на боці УНР. Ворогу розвинути наступ не вдалось.

Перші повідомлення про загальний наступ російських радянських військ стали поштовхом для військових більшовиків на Поділлі. 18 грудня частинами 7-ї армії було захоплено Могилів-Подільський, 31 грудня – Жмеринку, 2 січня – Ямпіль, 3 січня – Браїлів [15, с. 19]. 15 січня більшовиками було захоплено владу у Вінниці [4, с. 97-98]. Напередодні цих подій Ямпільський повітовий комісар сповіщаючи губернського комісара зазначав, що “на нас насуваються з усіх боків більшовицькі тиллові частини. Пищать не тільки пани але і селяни. Дайте рятунок який можете, пришліть хоч невеличку збройну силу”. Однак дати відсіч ворогу, в силу свого помилкового ставлення до питання оборони УНР (армії в революційних умовах не треба, а достатньо лише міліції), Центральна Рада наприкінці грудня-початку січня 1918 р. виявилась неспроможною.

Наприкінці грудня 1917 р. у Подільський губернський комісаріат прийшла телеграма за підписом В. Винниченка. В документі зазначалось, що Раднарком розпочав братовбивчу війну з УНР і намагається знищити владу українського робітництва,

селянства, солдатів і замінити її владою великоруських зайшлих елементів. Для боротьби з ними пропонувалося негайно розпочати формування кадрів Вільного Козацтва. Однак вдалося сформувати лише 1-й курінь ім. Янка Кармелюка. Але щоб припинити анархію і втримати наступ збільшовичених частин російської армії, цього було замало [15, с. 19-20].

Тим часом більшовицькі частини колишньої російської армії продовжували боротьбу проти Центральної Ради та її місцевих органів. Ставлення їх до українства було жажливим. Так, у Смотричі представники Ставропольського збільшовизованого полку погрожували: “ми зараз будемо проводити спочатку перепис худоби і зерна, а потім реквізувати все, поки тут ні в кого нічого не залишиться. Ми не підємо звідси в Росію, поки не заберемо все, так як Рада не дозволяє підвіз хліба в Росію. Тільки ми одні захисники народу і революції, а всі хто не з нами контрреволюціонери” [15, с. 20]. 12 січня 1918 р., зазначений цей полк прибув до Кам’янця-Подільського. Сил завадити у місцевої української влади не було. Тому не дивно, що губкомісар Г. Степура направив у Київ телеграму такого змісту “Становище грізне. Визволяйте!” [15, с. 20].

Не стояли остронь цих подій кам’янецькі більшовики. Вони, очолювані М. Кушелевим, виношували далекоглядні плани захоплення влади у місті. Командир 12 армійського корпусу підполковник М. Кропив’янський, заявив, що він надасть більшовикам збройну силу коли це буде потрібно [15, с. 21]. До кінця січня 1918 р. майже на всій території Поділля було встановлено радянську владу [13, с. 162].

У ці привожні дні, в середині січня 1918 р. було проведено, заплановані ще на 27 грудня 1917 р., вибори до Всеукраїнських Установчих зборів. Хоча, слід зазначити, що в окремих повітах вибори пройшли як планувалось. Майже всі повітові комісії робили висновки, що вибори до Всеукраїнських Установчих зборів пройшли за значно меншою активністю, ніж аналогічні вибори до Всеросійських Установчих Зборів, а населення інертне, пригнічене, індиферентне. Для населення Подільського краю були властиві ті ж самі процеси, що й для України загалом: село одностанно голосувало

за українські списки, місто – переважно за єврейські. Головна комісія по виборам до Всеукраїнських Установчих Зборів визнала дійсними обрання 172 депутатів із 301: 115 – УПСР, 34 – більшовики, 9 – сіоністів, 5 – представників польських партій, 1 – член “Бунду”, 1 – лівий есер, 1 – хлібороб-власник, 4 – представники інших партій. Незважаючи на значну кількість партій і організацій, які виставили своїх кандидатів, 69,76% голосів отримали об’єднані списки українських есерів і селянських спілок, 19,18% – більшовики, 4,65% – єврейські національні комітети, 1,74% – польські списки, 4,67% – інші партії і організації [14, с. 61-62].

Зрозуміло, що на 9 січня 1918 р. Українські Установчі Збори не були скликані. Перед окупацією Києва більшовиками Центральна Рада призначила іншу дату – 2 лютого, а потім – 12 травня. Однак, з припиненням діяльності Центральної Ради Всеукраїнські Установчі Збори Української Народної Республіки так і не розпочали своєї роботи.

21 січня 1918 р. було розпущено Кам’янець-Подільську Міську Думу, звільнено керівництво міліції. Солдати Ставропольського полку зайняли всі губернські, повітові та міські установи. Влада повністю перейшла до рук Ради робітничих і солдатських депутатів на чолі з М. Кушелевим [15, с. 21].

7 лютого 1918 р. новою владою було видано розпорядження заарештувати губернського комісара Г. Степуру, начальника повітової міліції Майстренка та інших посадових осіб УНР, але виконати це розпорядження не вдалось [15, с. 21].

Радянська влада на Поділлі проіснувала трохи більше місяця. Уже 28 лютого в Кам’янець-Подільський, виконуючи умови брестської угоди, вступили австро-угорські підрозділи, а до 20 березня ними було завершено окупацію краю [16, с. 209].

На Поділлі селяни були схвильовані приходом австро-угорців, тому українські органи влади поспішали оповістити населення, що вони прийшли допомогти уряду УНР вигнати з України її ворогів і не втручатимуться у внутрішнє життя українців. Цивільний губернатор Поділля, губкомісар УНР Г. Степура закликав населення губернського центру і всього Поділля до спокою і чесної праці і попереджував, що

жодного насильства не допустить і всіх, хто посміє зі зброєю в руках постати проти УНР і її уряду, буде віддавати під суд. Ним же було надіслано телеграму повітовому комісару з роз'ясненням місії айстро-угорських військ: “Темні сили, вороги Української Народної Республіки, розсіваючи всякі невірні слухи, підбурюючи народ. Між іншим, балакають, що німці і австрійці приїхали по заключенню миру на те, щоб відібрати у селян землю, яка передана народом третім і четвертим Універсалами Центральної Ради і віддати її назад панам. ... Всі ті слухи неправдиві. Німці і австрійці не вмішуються зовсім у наше самоврядування і не можуть припинити наших соціальних реформ, а прийшли до нас для допомоги українському народу в його боротьбі з більшовицькими бандами, які нищать і руйнують наш край. По очищенню України від більшовиків німецькі війська повернуться до дому. ...Ні одна із демократичних свобод, завойованих революцією, не буде відмінена, а всіх, що розсівають провокаційні неправдиві слухи, належить арештувати і віддати судовим властям” [4, с. 99-100]. Проте подоляни дуже швидко пересвідчилися, що таке окупація [11, с. 248].

Хоч формально цивільна влада на Поділлі належала губернському комісару УНР, а в повітах – повітовим комісарам, але фактично австро-угорці, користуючись перевагою в збройній силі, робили все що хотіли, не звертаючи ніякої уваги на місцеві адміністрації. Відповідно і населення дивилось на них, як на своїх ворогів. Австрійські коменданти їздили по селах за продуктами харчування та іншими речами без відома повітових комісарів, брали у селян товар, не сплачуючи відповідної ціни, часто обдурювали їх і т. п. За найменші порушення селян арештовували, і нерідко розстрілювали. Австрійці реквізували коней, фураж, цукор і т. п. [2, с. 24-25; 38-39].

Поряд з австрійцями і угорцями безчинствами та грабунками займались польські легіонери. Гайсинський повітовий комісар Брезкнун навіть змушений був звернутись до подільського губернського комісара зі скаргою на дії легіонерів і з проханням допомогти у цій справі. Документ свідчить про повний розпач керівника адміністрації: “Забирають весь хліб, грабують скотину,

б'ють людей... Прошу допомоги, бо з повіту лишаються руїни. Легіони мають кулемети, гармати" [2, с. 17]. В присутності понятих, начальника повітової міліції та члена земської повітової управи повітовий комісар УНР склав акт, в якому відобразив безчинства легіонерів [2, с. 18-19]. В іншому випадку, на заяву голови сільської народної управи Вікника про неможливість виконання забігань легіонерів через посівну командир загону відповів: "Ляжу трупом, а зерно візьму" [29, с. 28-29]. У відповідь на такі дії польських легіонерів селяни неодноразово брались до зброї. Найзапекліші бої відбулись в районі Немирова [2, с. 31-32; 3, с. 120-122].

Ситуація з польськими легіонерами настільки загострилась, що Подільський губернський комісар Дудич 18 квітня 1918 р. навіть звернувся до командування польського корпусу з протестом і з застереженням, що якщо в подальшому свавілля легіонерів не припиняться, то проти них виступить озброєне населення [3, с. 112-113]. Того ж дня між польськими легіонерами, представленими начальником штабу польських військ в Україні і представниками від селянства у Гнівані було укладено мирний договір [3, с. 113-114].

З Поділля за кордон вивозилась маса продовольства та майна, але якось завадити цьому місцева влада була безсила.

Не зважаючи на те, що українська влада намагалась перешкодити свавілля панів та австрійців, все ж таки народний гнів падав і на неї. Центральна Рада та її органи різко втрачали свою популярність. На території Поділля розгорнувся партизанський рух [11, с. 249-251].

Таким чином, Поділля, попри своє окраїнне становище, стало ареною українсько-більшовицького протистояння. З грудня 1917 р. по лютий 1918 р. краєни змогли на собі відчувати всі "радощі" радянської влади. Зі вступом на територію Поділля австрійських військ місцеве населення, теж, сповна на собі відчули лихоліття австрійської окупації. Тому не дивним стало розгортання партизанського руху.

Список використаних джерел та літератури:

1. Боротьба за владу Рад. На Поділлі (березень 1917 р. – лютий 1918 р.) Документи і матеріали. – Хмельницький : Хмельниц.

Облвидав, 1957. – 307 с.

2. Поділля в роки громадянської війни. Документи і матеріали. – Вінницьке книжково-газетне вид-во, 1959. – 487 с.

3. “Просвіти” Поділля в добу Української революції (1917–1920): збірник документів і матеріалів / [упоряд., вступна стаття В. Адамського, Б. Кирищука]. – Кам’янець-Подільський : “Медобори-20062, 2014. – 571 с.

4. Східне Поділля в добу Центральної Ради та гетьманату П. Скоропадського (березень 1917 р. – грудень 1918 р.): Збірник документів і матеріалів / [Упоряд.: К.Завальнюк, Т.Стецюк]. – Вінниця : О. Власюк, 2008. – 2008 с.

5. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали – у 2-х т. – К. : Наукова думка, 1996. – Т. 1. – 588 с.; – 1997. – Т. 2. – 422 с.

6. Український національно-визвольний рух. Березень–листопад 1917 року: Док. і матеріали / [упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін.]. – К., 2003. – 1024 с.

7. Безручко М. Січові стрільці в боротьбі за державність / М. Безручко. – Каліш, 1932. – 82 с.

8. Бош Є. Год борьбы: Борьба за власть советов на Украине с апр. 1917 г. До нем. оккупации / Є. Бош. – М.-Л. : Госиздат, 1925. – 271 с.

9. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / П. Скоропадський / [Гол. ред. Я. Пеленський]. – К.-Філадельфія, 1995. – 493 с.

10. Известия Подольской окружной по делам о выборах в Учредительное собрание комиссии. – Винница. Подольской губернии. – 1917. – 19 октяб.

11. Гаврищук А. П. Партизанський рух на Поділлі проти німецько-австрійських окупантів (1918 р.) / А. П. Гаврищук, О. П. Григоренко, В. Й. Боднарчук // Матер. IX Подільської іст.-красн. конф. – Кам’янець-Подільський, 1995. – С. 248-252.

12. Голубко В. Армія Української Народної Республіки 1917–1918. Утворення та боротьба за державу/ В. Голуб. – Львів : Кальварія, 1997. – 228 с.

13. Зеленюк І. С. 1917 рік на Поділлі / І. С. Зеленюк. – Львів : Каменяр, 1966. – 167 с.

14. Комарніцький О. Б. Населення Подільської губернії і Українські Установчі Збори наприкінці 1917 р. – на початку 1918 р. (за матеріалами містечок) / О. Б. Комарніцький // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету : Зб. за підсумками звітної наук. конф. викладачів і аспірантів. – Вип. 2. – В 2-х т. – Т. 1. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. ун-т, інформ.-вид. відділ, – 2003. – С. 60-64.

15. Лозовий В. С. Поділля в добу Центральної Ради / В. С. Лозовий. – Кам'янець-Подільський: б. в., 1999. – 29 с.

16. Нариси історії Поділля на допомогу вчителю / [Баженов Л. В., Винокур І. С., Гуменюк С. К. та ін.]. – Хмельницький, 1990. – 327 с.

17. Солдатенко В. Ф. Україна в революційну добу: Іст. есе-хроніки. – У 4-х т. – Х. : Прапор, 2008. – Т. 2: Рік 1917. – 560 с.

18. Телячий Ю. В. Видавничий рух на Поділлі в добу Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.) // Освіта, наука і культура на Поділлі : Зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 9: Матер. п'ятого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі” – С.155-167.

19. Телячий Ю. В. Культурно-освітнє життя Поділля в період Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 р.): з хроніки подій / Ю. В. Телячий // Освіта, наука і культура на Поділлі : Зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. – Т. 6: Матер. другого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – на початку XXI ст.”. – С. 3-9.

В. В. Моздір,
аспірант
(м. Кам'янець-Подільський)

ПОГЛЯДИ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА КУЛЬТУРНІ ЗВИЧАЇ, ТРАДИЦІЇ, ОБРЯДИ, ПРИКМЕТ ПОДОЛЯН НАПРИКІНЦІ XVIII – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Сьогодні зростає об'єктивна необхідність осмислити наше історичне минуле, однією із важливих сфер якого є народна культура Подільського краю, яка протягом кінця XVIII – у 40-х рр. XIX ст. зазнала значних змін у зв'язку із включенням Правобережної України до складу Російської імперії. Невід'ємною складовою частиною дослідження виступають культурні звичаї подолан, які серед всього іншого включають у себе давні культи, вірування, марновірства, прикмети краян та викликають чималий інтерес у наукових колах. На жаль, до цього часу, запропонована тема не стала предметом всебічного комплексного висвітлення у вітчизняній науковій літературі, хоча чимало аспектів знайшли певне відображення в розвідках дослідників і краєзнавців. Серед них можна виділити праці відомих поділлєзнавців М. Сіماشкевича [1], Ю. Сіцінського [2]. Серед сучасних дослідників, нашої уваги заслуговують роботи О. Воропая [3], А. Філінюка [4] та інших. Основна мета нашого дослідження: розглянути на фактичних прикладах з історії ставлення провідної релігійної конфесії до язичницьких традицій наприкінці XVIII у першій половині XIX ст.

Кожен народ, кожна соціальна група має свої власні звичаї, традиції, що виробилися протягом багатьох століть та прямо впливають на духовну культуру. За словами відомого етнографа української еміграції Олексі Воропая, звичаї і мова – це найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ [3, с. 5].

Відомий релігійний і громадсько-політичний діяч початку XX ст. митрополит Іларіон (Іван Огієнко) у праці “Дохристиянські вірування українського народу” зазначає, що знати дохристиянські вірування українського народу дуже важливо, бо тільки знаючи їх, ми

можемо належно зрозуміти теперішню духову культуру цього народу й правдиво оцінити силу пізнішої Християнізації серед нього. Давні вірування, як довговіковий набуток духовий, не могли легко й безслідно розвіятися перед наступом Нової Віри серед народу, що в своїй переважаючій більшості був тоді неписьменний, і тому поставала мішанина вірувань, т. зв. синкретизм, а правильніше – двовір'я, в якому добре й правдиво орієнтуватися може тільки пильний дослідник стародавніх вірувань [15].

Наш народ має чимало культурних звичаїв і традицій, обрядовості, іноді не зрозумілих нам. Проте, як це не дивно, вони мають певне логічне пояснення, яке можна віднайти на сторінках історії. З самого початку свого існування, люди зіткнулись із багатьма незрозумілими і загадковими явищами, які почали приписувати вищим духовним проявам [5, с. 1]. Люди поділили ці явища на добрі і злі. Так зародилася демонологія [5 с. 2]. Крім того, з почуття самозбереження, виникло чаклунство, яке стає важливою частиною слов'янського релігійного культу, пускаючи глибокі корені у народі [5, с. 3]. Наші пращури почали творити свою духовну культуру далеко у дохристиянські часи. Вже у ті далекі часи, у нас була власна, неповторна, культура, а Володимир Великий додав християнську культуру з Візантії до своєї рідної культури [3, с. 6]. Тож християнство, яке прийшло на Русь, привело до якогось дивного розумово-релігійного хаосу, до дикого змішання вірувань і понять. Народ офіційно молився християнському Богу, слухаючи християнські богослужіння у храмі, одночасно таємно здійснював свої язичницькі містерії [5, с. 3].

Віру Христову світ сприймав дуже помалу. А мешканці сіл, селяни (по-лат. *pagus* – село, *paganus* – сільський, селянин, *pagani* – селяни) вперто й довго трималися своєї власної дохристиянської віри, віри “поганської” (цебто сільської) [15].

Із запровадженням християнства на Русі і заборонаю культу поганства, імена вищих богів зникли з ужитку. Водночас, сакральні знання про нижчих істот зародились набагато раніше, ніж про вищих богів, тому нижча мітологія (казкослів'я, перекази) виявилась набагато стійкішою і дожила майже до кінця XIX ст. [6. с. 161-162].

Добрі міфічні язичницькі божества, примикали, іноді, до християнських святих. Згідно з вченням церкви язичницькі боги ототожнювалися з бісами християнського вчення. До категорії табу були віднесені і древні заклання, заклинання [5, с. 3].

Не можна сказати, що у своїх релігійних уявленнях подоляни були вільними від старої закваски язичництва, вірно зберігали ті повір'я, з якими тісно зріднилися ще у древності. Тому християнські істини іноді “одягалися” у вже готову заготовку [1, с. 143].

Ще й тепер ми маємо у своїх звичаях і усній народній творчості ознаки зустрічі, поєднання староукраїнської, дохристиянської і християнської культур. Важко помітити, де у народних звичаях і традиціях закінчується язичницьке, а де починається християнське. Староукраїнські традиції глибоко вкоренились у звичаях подолян. На кінець XVIII – першу половину XIX ст. припадає період великих соціальних, духовних, культурних трансформацій для жителів Подільського регіону. Адже, у цей час, після другого поділу Польщі 1793 р., край був приєднаний до складу Російської імперії. Подоляни не могли собі уявити Різдва без куті, а Великодня – без писанки. Святу Трійцю називали “Зеленими Святами”. Тим не менше, все це є невід’ємні атрибути древньої дохристиянської, поганської культури. Кутя це – символ урожаю, писанка – символ народження весняного сонця. Зеленим гіллям наші предки охороняли своє житло від нечистих духів (русалок, мавок), що прокидалися, як вони вірили, разом із воскресінням природи [3, с. 7]. Тож, як бачимо з давніх-давен у нашого народу мирно вживалися два початки: язичницький і християнський [7, с. 40].

Язичництво затято вкоренилось в колективній свідомості людей. На Поділлі існував давній звичай – лити воду на могилу утоплеників, щоб викликати довгоочікуваний дощ [8, с. 20]. У народі були умільці-знахарі, які добре знали як протидіяти засушливій стихії. Для цього проводився певний ритуал, в якому також помітна суміш язичницької та християнської вір. Після певних магічних дій, знахар, у разі потреби, обов’язково “зривав дощ” [9, с. 318]. Елементи язичницької культури зустрічаються і у заклинаннях.

В давнину їх складали відуни, які мали вищу духовну силу [7, с. 14].

Цікавий звичай “гонити шуляка” довго практикувався у декількох повітах Брацлавщини: у Вінницькому, Літинському, Гайсинському і частково Ямпільському, Брацлавському повітах. Особливо в тих селах, де не було церкви та священників, і фактично не було кому переслідувати цей язичницький звичай. Відзначався він у перший день посту (Петриків). І нагадував вакханалію стародавніх часів. Православне духовенство називало це стародавнє свято гульбищем, бісівськими ігрищами [10, с. 1]. Народ неохоче ділився подробицями цього святкування, через гоніння на це язичницьке торжество з боку церкви, яке називалось “хлопськими забобонами” [10, с. 2].

У XIX ст. під час провідної неділі, існувала традиція, з явними язичницькими коренями, яка гостро засуджувалась християнськими священнослужителями. Не встигала закінчитись панахида на могилі померлої, як рідні починали галасливе частування, що перетворювалось на повальну пиятику. Пов’язане це було з тим, що у дохристиянські часи, предки наші мали звичку проводити на гробах покійників так звані тризни, тобто поховальний обряд, який складався з пісень, танців, бенкету і проведення змагань на честь покійного [11, с. 377].

Непересічним явищем, що звичайно заслуговує нашої уваги, є реформаторська діяльність на Поділлі Ігнація Мархоцького. В умовах панування Російської влади на Поділлі, він зумів організувати у своїх володіннях, на засадах конституційності так звану Миньковецьку державу, що стала практичною реалізацією сучасних ідей, які на своєму вістрі несла Велика Французька революція [12, с. 7]. Та саме головне, що нас цікавить, – світогляд графа Мархоцького, який був великим шанувальником язичницьких свят та обрядів. За його наказом в Отрокові був збудований язичницький храм – Ермітаж [8, с. 13]. Через свої переконання і захоплення міфологією та язичництвом, граф мав проблеми з місцевим духовенством та владою. У серпні 1815 р. І. Мархоцький заарештував у с. Отроків Ушицького земського комісара Короленка. Останній, виконуючи розпорядження генерал-губернатора, намагався не допустити у селі язичницького свята –

обжинків, яке відзначалось щороку, 15 серпня на честь римської богині Цецери [13, с. 49]. Наступного року Мархоцького навіть заарештували на 2 тижні. Та це не зупиняло поміщика. Він самовільно закрив православні церкви у селах Антонівка, Отрокові, Крушівцях [13, с. 49].

Православна церква неоднозначно ставилася до давніх культурних звичаїв, традицій подолян. Під очевидну заборону потрапило все, що ототожнювалось з поганством. Хоча, як це не парадоксально звучало б, фундаментом для будівництва християнства на Русі стала якраз язичницька віра. З одного боку усе нечисте засуджувалось, з іншого – деякі елементи тісно переплелись і їх начебто не чіпали або ставились до них дещо лояльніше. У досліджуваний період, найбільше прихожан на Поділлі, після ліквідації уніатської, мала церква греко-східного обряду [4, с. 225]. Проте практично всемогутня православна церква не змогла знищити залишки язичницької обрядовості, не стерла з пам'яті народу все, що стосувалось старої віри [5, с. 3]. Замість різного роду культурних традицій, в основі яких лежали окультні науки, містицизм, марновірство, омана, забобони, православна церква пропонує відмовитись від всього, що належить “лукавому”, проснутись, захистити себе, закликаючи людей ходити до церкви, сповідатись, причащатись. Церква переконувала і продовжує переконувати вірян у тому, що культурні звичаї і традиції, що походять від язичництва – це породження злого духа, а отже закликає відмовитись від них [14, с. 39].

Таким чином, культурні звичаї, традиції, забобони і марновірства подолян, що мали корені язичницької віри, вважались Православною церквою породженням лукавого духа. Хоч своєрідним фундаментом християнства став язичницький обрядовий календар.

Список використаних джерел та літератури:

1. Симашкевич М. Историко-географический и этнографический очерк Подолии. – Каменец-Подольский : Тип. Д. Крайза, 1876. – Вып. 2 (Из Подольских Епархиальных Ведомостей). – С. 143.

2. Указатель “Подольских епархиальных ведомостей”. 1862–1905 гг.: (За все время издания их). – Каменец-Подольск : тип. Св.-Троиц. Братства, 1907. – VIII. – 1088 с.

3. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / О. Воропай. – Мюнхен : Українське вид-во, 1966. – С. 5-7.

4. Філінюк А. Г. Етнорелігійні перетворення на Поділлі наприкінці XVIII – в перших десятиліттях XIX століття / А. Г. Філінюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : Зб. наук. пр. – Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2008. – Т. 12: Матер. восьмого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам’янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка”. – С. 225.

5. Седлецкий А. Колдовство в Юго-Западной Руси в XVIII ст. Изд. Редакции “Киевской Старины” / Арсений Седлецкий. – Киев : Тип. А. Давиденко, 1886. – С. 1-3.

6. Моздир В. В. Народні уявлення про самовбивць та упирів у подільському етнорегіоні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) / В. В. Моздир // Науковий діалог “Схід-Захід” Матер. IV всеукр. наук. конф. з міжн. участю. (м. Кам’янець-Подільський, 25 травня 2015 р.). – у 2-х ч. – Д. : Вид-во “Інновація”, 2015. – Ч. 1. – С. 161-162.

7. Народные заклинания над пчелами. Две рукописи XVIII века о пчеловодстве, с примечаниями и замечаниями Т. Беленького. (Из Подольских епархиальных ведомостей). – Каменец-Подольский : Печатано в Тип. Подольского Губернскорого Правления, 1880. – С. 14, С. 40.

8. Гандзюк С. Отроків. До кращого життя / Сергій Гандзюк. – Дрогобич : Вид. фірма “Відродження”, 2008. – С. 13, 20.

9. Щегельський В. В. Про народне викликання дощу під час засухи на Поділлі / В. В. Щегельський // Освіта, наука і культура на Поділлі : Зб. наук. пр. – Кам’янець-Подільський: Оіюм, 2006. – Т. 8: Матер. четвертого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі”. – С. 318.

10. Венгрженовский С. Языческий обычай в Брацлавщине “Гоныты шуляка” (Этнографический этюд). Оттиск из журнала “Киевская старина” / Сергей Венгрженовский. – Киев :

Тип. Г. Т. Корчак-Новицького, 1895. – С. 1-2.

11. Заметка (относительно пиршеств, устраиваемых на кладбище // Подольские Епархиальные Ведомости. – 1897. – С. 377.

12. Баженов Л. Граф Ігнацій Мархоцький у зарубіжній та українській історіографії ХІХ ст. – початку ХХІ ст. / Л. Баженов // Наукові записки Центру Мархоцькознавства ; [Творчий задум, упорядкув., предмет., комент. В.А. Захар'єв]. – Хмельницький : ТОВ “Приватна друкарня”, 2009. – Т. 1. – С. 7.

13. Слободянюк П. Документи держархіву області як джерело дослідження Миньковецької держави / П. Слободянюк // Наукові записки Центру Мархоцькознавства ; [Творчий задум, упорядкув., предмет., комент. В.А. Захар'єв]. – Хмельницький : ТОВ “Приватна друкарня”, 2009. – Т. 1. – С. 49.

14. Можно ли верить снам. – Изд. Свято-Успенской Почаевской Лавры, 2005. – С. 39.

15. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: Іст.-реліг. моногр. – Вид. 2-ге. – К. : АТ “Обереги”, 1994. – С. 5, С. 8.

С. І. Никитюк,

викладач

(м. Кам'янець-Подільський)

ФУНКЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В УМОВАХ ЗАОЧНОЇ ОСВІТИ

Враховуючи швидкоплинну соціальну ситуацію в Європі, демографічні зміни, нові об'єднання (наприклад, Європейський Союз), до професійної діяльності британських учителів пред'являються нові вимоги, що включають велику мобільність, знання декількох іноземних мов (ІМ), культур різних країн і народів, історичних та загальноєвропейських стандартів освіти. Це викликає появу нових форм підготовки вчителів, ефективності їх роботи й

адаптації до нових вимог і потреб суспільства на початку ХХІ століття.

Серед учених, які вивчали питання підготовки вчителів ІМ у вищій освіті Великої Британії, назвемо А. Андрєєву, В. Базуріну, І. Задорожну, Ю. Кіщенко, О. Кузнецову, А. Сбруєву, С. Синенко, Н. Яцишин.

Тенденції розвитку заочної освіти, у тому числі британської, розглядали Д. Антонова, І. Василевська, А. Гризуліна, П. Жильцов, В. Зубко, К. Корсак, П. Круглов, О. Малінко, В. Овсянніков, П. Османова, О. Разумова, Л. Тарасюк, Л. Торяник, К. Цейкович; А. Вільяроель, Дж. Даніель, К. Д'юк, Е. Кей, Т. Кей, О. Петерс, Г. Рамбл, А. Тейт.

Велика Британія відчувала потребу в учителях ІМ, які володіли б не лише загальноосвітніми та професійними знаннями, вміннями, навичками і компетенціями, а й інтелектуальним потенціалом, культурою і досвідом. Так, зросли вимоги до вчительського складу, до його особистих якостей.

Демократизація суспільного життя з її наголосом на громадянських свободах, правах людини, соціальній справедливості, а також розширенню участі населення у прийнятті рішень на всіх рівнях суспільства прямо відбивається на тих вимогах, які сьогодні висуваються перед учителями у зв'язку з розвитком глобальної освіти, посиленням почуття громадянськості, турботою про навколишнє середовище, прагненням забезпечити мир і міжнародне взаєморозуміння.

Цим загальним чинникам підпорядкований ряд нових явищ, факторів та ідей, що є підґрунтям для зміни ролі й професійних функцій вчителів у сучасному суспільстві – необхідність пристосування до життєвих циклів, що змінюються: навчання, робота і дозвілля більше не відокремлені, а перемешані між собою; навчання протягом усього життя стає прийнятною для всіх нормою [4].

Стрижнем законодавчих документів системи освіти Великої Британії (White Paper Excellence in Schools, Green Paper Teachers Meeting the Challenge of Change, Green Paper Schools Building on

Success, Learning and Teaching, School Teachers Pay and Conditions Document – 1997 – 2001) є модернізація теорії та практики базової підготовки вчителів, визначення нових шляхів професійного та кар'єрного зростання, а також піднесення статусу вчителя до найвищого рівня суспільного визнання з метою створення найкращих умов для виконання його основної функції – розкриття могутнього потенціалу кожної дитини [2].

Так, політика англійського уряду щодо вчителя, його підготовки і діяльності спрямовується на підвищення статусу, розширення ролей і функцій педагогів в умовах суспільства, що стрімко змінюється. У ній відбиваються провідні тенденції розвитку педагогічної освіти і вчителя як носія нових суспільних змін. Підвищення статусу та престижу вчительської професії, зміна ролі педагога протягом останніх років, розширення меж його професіональних обов'язків у школі викликали необхідність переглянути теорію і практику підготовки вчителів, визначити найважливіші завдання, за які він несе відповідальність, переглянути його функції в школі як рушійної сили навчального процесу, виробити єдину кваліфікаційну характеристику вчителя на рівні випускника педагогічного ВНЗ. Уряд Великої Британії прагне домогтися такого стану, щоб уся робота з підготовки педагогічних кадрів була підведена до одного рівня, який відповідає потребам школи, “інтересам учителя та суспільства” [3].

Таким чином, молодий фахівець, який прагне до повноцінної самореалізації окрім певного рівня освіченості, повинен мати такі особисті характеристики як нестандартність мислення, потяг до пізнання нового, позитивна самооцінка, спонтанність та автономність, які в цілому сприяють розкриттю його творчого потенціалу та визначають ступінь його професійної успішності [1].

Навчальний процес у заочній освіті (ЗО) будується з врахуванням планомірної і системної самостійної роботи студентів, мінімального об'єму очних знань, своєрідність контингенту заочників, їхніх рідких зустрічей з викладачами, письмового зв'язку із навчальним закладом. З одного боку це забезпечує велику цілеспрямованість і самостійність майбутнього учителя у засвоєнні

знань, умінь і навичок та врахуванні їхніх індивідуальних здібностей. З іншого – заочна освіта пов'язана з труднощами, що впливають із своєрідного проведення самостійної роботи студентів, очних занять, відсутності постійного “живого” спілкування з викладачами [6].

Так, К. Сміт вважає, що в заочній освіті повинні брати участь лише університетські викладачі, а не тьютори – сумісники; вона (ЗО) повинна вливатися у загальний потік навчального процесу нормального університету як складова частина; студенти-заочники повинні підтримувати контакти з невеликою групою видатних університетських викладачів, а не з “рекрутами” – сумісниками; заочники повинні стати членами спільноти вчених і викладачів університету і зобов'язані відвідувати університетські факультети, відділення, школи [5].

Проаналізувавши певні британські офіційні документи, що стосуються зміни ролі вчителя (тьютора), визначаємо його *функції* у системі заочної освіти:

- компетентність, професіоналізм, знання свого предмета;
- вивчення індивідуально-психологічних особливостей та їх використання в різних ситуаціях;
- вміння організувати спілкування зі студентами, постійний обмін інформацією та взаємовплив з ними;
- вплив на майбутнього фахівця силою свого авторитету, ерудицією, професіоналізмом, моральними якостями;
- здатність переорієнтовуватися у нових соціальних умовах, навчати цього студентів;
- володіння новими інформаційними технологіями;
- постійний саморозвиток і самовдосконалення.

Заочна освіта – складне соціальне явище, покликане задовольняти багато суспільних потреб і запитів; це життєва структура, яка вдосконалюється, виробляє відповідне ставлення вчителя до своєї спеціальності. Так, ця система освіти у Великій Британії може стати зразком, перспективною моделлю для аналогічної в Україні.

Отже, новий зміст вищої освіти повинен визначатися мобільними кваліфікаційними вимогами до фахівця, які висувають час

і потреби суспільства. Він вимагає нових технологій і форм навчання, вдосконалення попередніх. Мається на увазі заочна освіта, що надає можливість задовольнити як професійні, так і культурно-освітні потреби громадян.

Список використаних джерел та літератури:

1. Базуріна В. М. Професійна підготовка вчителів іноземних мов у Великій Британії. – Автореф. дис. ...кандидата пед. наук / Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир, 2006. – 20 с.
2. Коваленко О. М. Тенденції розвитку сучасної системи навчання іноземних мов як немовної спеціальності в університетах Великої Британії / О. М. Коваленко // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 1–2. – С. 170–175.
3. Корсак К. Великобританія: система освіти і підготовка наукових кадрів / К. Корсак, Ю. Ткаченко // Науковий світ. – 1999. – № 4. – С. 8–11.
4. Освіта Великої Британії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hefce.ac.uk/pubs/hefce/2002/02_36.htm. – Назва з титул. екрану.
5. Kaye T., Rumble Gr. Open Universities. A Comparative Approach // Prospects. – 1991. – Vol. XXI. – № 2. – P.68–79.
6. Lindsay C. M. A Survey of Training Needs of Part-time Tutors in a Region // Studies in Adult Education. – London, 1981. – Vol.13. – № 1.

В. В. Олійник,
*кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

ХРАМ СВЯТОЇ СОФІЇ ЯК СИМВОЛ ДУХОВНОГО НАДБАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (ЗА РОМАНОМ “ДИВО” П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО)

Український письменник П. Загребельний знайомий своїми романами про історичне минуле нашої Батьківщини, а саме: “Диво” (1968), “Первоміст” (1972), “Смерть у Києві” (1973), “Свпраксія” (1975), “Роксолана” (1980), “Я, Богдан” (1983) та ін. П. Загребельного вважають майстром художнього зображення конфлікту. Він захоплювався літературою, добре знав історію давніх часів, відчував актуальні проблеми, привертав до них увагу читача, відстоював справжні мистецькі цінності та увінчував їх творців [2].

Одним із значних надбань української прози став роман “Диво”. У романі в контексті історичних подій розкриваються характери героїв, їхнє ставлення до життя, утверджується думка про неможливість знищення духовного зв’язку поколінь, про стійкість моральних здобутків народу. Письменник уміло відобразив у творі далеке минуле і сучасність. Софія Київська постала незнищеним символом духовності українського народу.

Твір починається словами Б. Брехта, які славлять безіменних народних творців:

“Хто ввів семибрамні Фіни?
В книгах стоять імена королів.
А хіба королі лупали скелі
Й тягали каміння?..” [1, с. 3].

Головний герой роману – Софія Київська. Саме її показано як незвичайне диво, що є вічним, тобто ніколи не кінчається і не переводиться. Образ Софії Київської виступає у творі як історична пам’ятка, як символ мудрості, сили і віри українського народу.

Зазначимо, що П. Загребельний вигадав образ Сивоока, в уста якого вклав свої власні роздуми про мистецтво, культуру, мораль

тощо. Образ Сивоока втілює такі проблеми: творчого початку в людині, волелюбства, людської гідності, ролі митця в суспільстві. Автор описав його глибоко і всебічно. Сивоок, будівничий Софії Київської, творить це диво. Сирітство не зламало хлопчика, а доля подарувала зустріч із дідом Родимом, який передав йому захоплення прекрасним і Звениславою, яка навчила пізнавати світ барв, тони, співзвучні настроям людини. Близько сорок років Сивоок йшов до своєї щасливої миті. Був ченцем у болгарському монастирі, потім опинився у Візантії й працював у константинопольського майстра як будівник й оздоблювач храмів. Згодом, як професійний майстер і знавець своєї справи, з великим життєвим досвідом повернувся до Києва, щоб створити Софійський собор. На шляху поневіряння і приниження Сивоок усвідомив кілька життєвих істин: воля як запорука творчості і мистецтво як “величний голос народу”. Образи святих, які зображені Сивооком на фресках, мозаїках, нагадують земних людей. У своєму величному творінні Сивоок використав традиції предків і досвід, набутий по всіх світах. Він здійснив мистецький подвиг, якому віддав себе до останку. Сивоок вибудував Софію Київську як пам’ятник українському народу. На думку письменника, диво-собор могла створити тільки диво-людина, наділена могутнім талантом, особистість інтелектуально рівновелика Ярославу Мудрому [1, с. 434; 2; 3]. У процесі творення майстер ніби зливається із собором: “Було в Сивоока відчуття, неначе вмирає невпинно й нестримно кожною часткою свого тіла, кожною жилкою, умирає думкою, прагненнями, надіями. Собор здіймався вище і вище, виростав із землі велетенською рожевою квіткою, позбавленою стебла...” [1, с. 536].

Виконавши свою місію, Сивоок гине. Доля відданого та непокірного художника в жорстокому світі не могла не бути трагічною. Як зазначив письменник: “Така доля всіх, хто творить цінності” [1, с. 621].

У творі за життєвим прикладом Сивоока живуть й інші образи – батько і син Отави, віддані вивченню історії нашого народу, його вершинних здобутків.

Підкреслимо, що письменник порушив проблему творчої

людини, яка є найбільшим дивом, цінністю на землі. На прикладі образу Сивоока наголошується, що головне для кожної людини – її чини на землі, які славили би особистість у різні історичні епохи.

П. Загребельний у романі відобразив історичні періоди – Київська Русь, Друга світова війна і 60-ті рр. XX століття. Образ Софії Київської (незвичайне диво з див) розкрив у контексті цих історичних подій. У розділах роману, де розповідається про окупований фашистами Київ, а також про мирне життя героїв у 60-ті роки XX ст., усі персонажі пов'язані з собором. Так, у роки Великої Вітчизняної війни есесівець Шнурре відповідно до наказу фюрера хотів вирізати фрески для музею в гітлерівському Лінці. Учений-історик Гордій Отава перешкодив йому ціною власного життя. Син Гордія, історик, настільки закоханий у собор, що не зміг відмовитися від цього дива навіть заради кохання [1, с. 642; 4].

Створений письменником образ Софії Київської розкривається крізь призму століть і втілює невмирущість духу українського народу. Різні завойовники намагалися знищити це диво, та знову поставав собор. Автор розумів, що просто красивий, але звичайний собор не може здивувати світ, тому задумав щось величаве і феноменальне. Софія Київська символізує вічні істини – духовність народу, його величність і безсмертність.

Таким чином, образ Софії Київської виступає в творі як реальна історична пам'ятка, як художній символ сили, краси мистецтва, а також утілення людських рук і розуму, мистецького таланту. Собор зв'язує покоління, розкриває минуле й культуру українського народу.

Отже, роман “Диво” закликає сучасників вивчати, шанувати, оберігати і захищати великий культурний спадок, залишений нам історією, виховувати патріотичні почуття, формувати відчуття краси і величчя, будувати майбутнє свого народу, його добробут і щастя, а також примножувати загальнолюдські духовні цінності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Загребельний П. Диво. – Роман / П. Загребельний. – К., 1971. – 672 с.

2. Загребельний Павло Архипович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Загребельний_Павло_Архипович. – Назва з титул. екрану.

3. Загребельний “Диво” образи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dovidka.biz.ua/zagrebelnij-divo-obrazi>. – Назва з титул. екрану.

4. Загребельний П. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrclassic.com.ua/katalog/z/zagrebelnij-pavlo/2659-kharakteristika-tvoru-divo>. – Назва з титул. екрану.

Ю. В. Олійник,
*кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)*

ПОЛІТИКА НАЦИСТСЬКОЇ ВЛАДИ У СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Національно-культурна політика Німеччини на українських землях ґрунтувалася на ідеологічних засадах щодо особливого становища німців. Часто це було основним аргументом нелюдського ставлення гітлерівців до культурних потреб поневолених народів. Незважаючи на відсутність єдності у поглядах лідерів III Рейху на засоби і характер задоволення культурно-освітніх потреб населення окупованих територій, протекціоністською її назвати не можна.

У липні 1942 р. фюрер говорив: “Нехай у них будуть школи, і якщо вони захочуть у них ходити, то нехай платять за це. Але максимум, чого їх слід навчати, – це розрізняти шляхові знаки. Уроки географії повинні зводитися до того, щоб примусити їх запам'ятати: столиця рейху – Берлін і кожен з них хоч раз у житті мусить там побувати. Окрім того, цілком достатньо буде навчити тубільців, наприклад, українців, трохи читати і писати

по-німецькому, а такі предмети, як арифметика тощо, в цих школах зовсім ні до чого” [1, с. 153].

Послідовним противником відновлення освітньої системи був і рейхскомісар Е. Кох, який усіляко обмежував доступ українців до навчальних закладів. На початку 1942 р. він підписав циркуляр, яким дозволив розпочати заняття тільки в чотирикласних “народних” школах для дітей до 11 років. Плата за навчання в школах коливалась від 100 до 350 крб., крім того вимагалось внесення продуктів харчування.

У відкритих школах гітлерівці ліквідували учнівські органи самоврядування, застосовували фізичну силу та моральне приниження. Навіть літні канікули нацисти перетворили для учнів і вчителів у трудовий табір. Так, у Шепетівському окрузі під час літніх канікул учні разом з педагогами повинні були відбувати трудову повинність у місцевих господарствах і збирати лікарські рослини [1, с. 153].

У 1941–1942 навчальному році в Дунаєвецькому районі працювало 28 початкових та неповно-середніх шкіл, в яких навчалось 4263 учні. Відвідування шкіл бажало кращого. Так, у с. Воробіївка діти відвідували школу, що становило 38%, у Січинцях – 53%. Учні активно залучалися владою до різноманітних робіт у громадських господарствах. Наприклад, учні Ганнівської школи пропололи 14 га зернових, Рачинецької – 9 га. Учні Маківської, Рахнівської, Блищанівської та інших шкіл збирали лікарські рослини [2, с. 19].

Через ідеологічні міркування гітлерівцями було вилучено у школах радянські підручники. Вчителі були зобов’язані поширювати серед дітей провокаційні чутки, нісенітниці, брехливі звернення про стан справ на фронті тощо. Педагогічні та учнівські колективи змушені брати участь у заходах, приурочених ювілеям нацистських вождів.

За роки окупації нацистами знищено та зруйновано на території області 920 шкільних приміщень та 366 дитячих установ. Збитки, завдані закладам освіти складали 131 млн. крб.

Дозвіл цивільної адміністрації на функціонування сценічного

(театрального) мистецтва сприяв його масовому поширенню на території краю. У Дунаєвецькому гебіті на театральному поприщі працював Дунаєвецький міський театр. З нагоди 128-ї річниці від дня народження Т. Шевченка театри поставили п'єсу “Назар Стодоля”. На театральних сценах генеральної округи гастролювали також іноземні трупи. Так, 29 березня 1942 р. у приміщенні Дунаєвецького міського театру виступала Віденська трупа німецької поліції з пісенною та музичною програмою за мотивами творів німецьких й австрійських поетів і композиторів.

Проте з осені 1942 р. окупаційна влада змінила ставлення до театрального життя і масово розформовувала театральні трупи. Артистів, які занадто активно пропагували з театральних підмостків відродження української культури, звинувачували в антинімецькій пропаганді, а також звільняли з роботи.

Досить швидко з репертуару театрів зникли твори класиків української драматургії, а натомість з'явилися низькопробні вистави-одноденки, в яких українці подавались негативно. Репертуар театрів піддавався цензурі, зміст вистав і сценічні програми викладались німецькою мовою з обов'язковим погодженням у відповідних інстанціях цивільної адміністрації. Цензура поширювалася також на афіші, що друкувалися українською та німецькою мовами.

На відміну від інших діючих громадських організацій, просвітянські товариства розпочали працю легально і зосередили у своїх рядах відомих місцевому населенню громадських діячів, науковців, митців. Ініціатива в їх створенні належала українській інтелігенції, яка вбачала у “Просвітах” відродження української культури. Діяльність таких товариств приносила чимало клопоту окупаційній владі. У “Просвітах” окупанти виявляли патріотично налаштованих українців. З червня 1942 р. розпочиналися масові арешти просвітян. Так, на Дунаєвеччині окупанти заарештували і розстріляли членів товариства: Зіну Крижижевську, Мечислава Опольського, Ананія Борідка та членів його сім'ї тощо.

З пропагандистських міркувань гітлерівці дозволили роботу закладів культури. Однак вони працювали під пильним наглядом німецьких цивільних органів влади. Надмірне “опікування”

гітлерівцями закладів культури призвело до знищення на території області 51 приміщення (театр, клуб). В цілому закладам культури завдано втрат на суму 5 млн. крб. [3, с. 161].

У своїй пропаганді нацисти намагалися використати кіно. При фашистському міністерстві пропаганди було створено кіностудію “Українфільм”, як філіал берлінської студії “Остфільм”.

На серпень 1942 р. у рейхскомісаріаті працювало до 300 кінотеатрів. Кам’янець-Подільський міський кінотеатр демонстрував німецькі документальні стрічки та кінофільми. Популярними серед населення були німецькі кінофільми “Трукса” та “Орлиця Валі”. Лише за десять днів кінотеатр відвідало 8 тис. осіб. З вересня 1942 р. почав працювати кінотеатр в Ізяславі, але художні стрічки у кінотеатрі демонструвалися переважно для представників німецької армії та чиновників місцевої адміністрації. Для українського населення вхід на кіносеанси був заборонений. Кінотеатри демонстрували так звані “культурфільми”, а саме: “Шлюбна ніч у трьох”, “Шлюб з перешкодами”, “Переможець смерті”, “Такі вже чоловіки”. У них німецькі режисери пропагували перевагу арійської раси. У кінотеатрах масово демонструвалися також кіноагітки типу “Дорога в Німеччину” та фільми відзняті на замовлення німецьких фірм “Тютюн” (процес виробництва тютюну), “Штрало” тощо [4, арк. 15].

Завдано збитків мережі районних бібліотек. З 1438 бібліотек, що працювали до війни у Кам’янець-Подільській області, станом на жовтень 1945 р., уцілілими залишилось лише 190 бібліотек з книжковим фондом у 134200 примірників [5, с. 51]. Бібліотекам області заподіяно втрат на суму 1268104 крб. За період нацистської окупації гітлерівські загарбники знищили 1223400 книг [6, с. 256].

У Шепетівському районі окупанти знищили 17 бібліотек та завдали матеріальних втрат бібліотечній галузі на суму 150 тис. руб. Бібліотечній мережі Антонінського району завдано збитків на суму 50 тис. руб.; Меджибізькій – 75 тис. руб. і Чемеровецькій – 120 тис. руб.

Були піддані нищівному пограбуванню музейні установи області. Найцінніші експонати, колекції вивезені за кордон. Так, з

Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника гітлерівці забрали нумізматичні колекції, твори графіки та живопису [7, с. 162].

Зазнали втрат і архівні установи. Причиною значних утрат стали бойові дії радянської та німецької сторін і окупація. З початком окупації гітлерівці використовували архівні документи для різних потреб. Наприклад, документи Дунаєвського архіву були призначені для розпалу в грубах [8, арк. 65].

Фонди Проскурівського історичного архіву міська влада продавала для потреб паперової фабрики. На початку липня 1941 р. було знищено 16700 одиниць зберігання документів Теофіпольського районного архіву [9, арк. 67]. Ще більших втрат зазнав Славутський регіон. Гітлерівці частково знищили документи за 1812–1941 роки та облікові дані [10, арк. 54].

Повністю було знищено джерельну базу з історії Полонського району за 1927–1937 роки. Від рук нацистів загинуло 30 тис. одиниць зберігання [11, арк. 43]. У грудні 1944 р. відповідно до наказу представників німецької влади було спалено документи Білогірського районного архіву [12, арк. 43].

Так і не вдалося з'ясувати кількість фондів і документів, що зберігалися в Базалійському архіві, внаслідок знищення разом із архівними документами облікових даних. Є припущення, що було знищено 12 тис. справ [13, арк. 43].

За даними комісії по розслідуванню злочинів нацистських загарбників у 1890–1941 роках в Орининському, Сатанівському, Михайлівському, Волочиському, Старосинявському, Базалійському, Чемеровецькому та Білогірському архівах було знищено понад 184 тис. одиниць зберігання (584 фонди) [14, арк. 43].

Таким чином, нацистський окупаційний режим на території Кам'янець-Подільської області зруйнував культурну спадщину подолян, яка створювалася її жителями не одне сторіччя. В руїни і попіл було перетворено заклади культури, знищено шкільні підручники, бібліотечні та музейні фонди.

Список використаних джерел та літератури:

1. Олійник Ю. В. Становище вчительства Хмельниччини в

роки нацистської окупації (1941–1944) / Ю. В. Олійник // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 8: Матер. четвертого круглого столу “Культура і просвітницький рух на Поділлі”. – С. 153.

2. Дунаєвщина в роки Другої світової війни : Зб. док. і матер. / [вступ. ст. О. М. Завальнюка, Ю. В. Олійника, упоряд.: В. Г. Байдич та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП “Медобори – 2006”, 2015. – 320 с.

3. Олійник Ю. В. Культурно-освітня політика окупаційного режиму в Україні 1941–1944 рр. (на матеріалах Хмельниччини) / Ю. В. Олійник // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 10. – С. 160-169.

4. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 57, оп. 4, спр. 109, арк. 15.

5. Синиця Н. М. Втрати бібліотек Хмельниччини під час фашистської окупації / Н. М. Синиця // Матер. IX Подільської іст.-красн. конф. / [ред. кол.: Винокур І. С. (голова), Дарманський М. М., Завальнюк О. М. та ін.]. – Кам'янець-Подільський. – 1995. – С. 51-53.

6. Олійник Ю. В. Становлення та розвиток бібліотек на Хмельниччині у 40-х роках ХХ ст. / Ю. В. Олійник // Матер. наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю Хмельницької ОУНБ ім. М. Островського / [ред. кол.: Ільїнська О. В. (голова), Карван С. Л. (заступник), Слободянюк П. Я. (наук. ред.) та ін.] – Хмельницький : Хмельницька міська друкарня. – 2001. – С. 256-258.

7. Матеріали Кам'янець-Подільської обласної комісії із встановлення і розслідування злочинів нацистів в регіоні (1941–1945 рр.) : зб. док. / [вступ. ст. О. М. Завальнюка, В. Г. Байдича, Ю. В. Олійника, упоряд.: В. Г. Байдич та ін.]. – Хмельницький ФОП Мельник А. А. – 2015. – 454 с.

8. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі –ЦДАВОУ), ф. 14, оп. 1, спр. 2714, 96 арк.

9. ЦДАВОУ, ф. 14, оп. 1, спр. 2714, 96 арк.

10. Там само, арк. 54.

11. Там само, арк. 43.

12. Там само, арк. 43.

13. Там само, арк. 43.

14. Матеріали Кам'янець-Подільської обласної комісії із встановлення і розслідування злочинів нацистів в регіоні (1941–1945 рр.) : зб. док. / [вступ. ст. О. М. Завальнюка, В. Г. Байдича, Ю. В. Олійника, упоряд. В. Г. Байдич та ін.]. – Хмельницький ФОП Мельник А. А. – 2015. – 454 с.

Т. М. Петрик,
викладач
(м. Хмельницький)

ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА ПЕТРА МОГИЛИ

Початкову освіту Петро Могила здобув у Львівській братській школі, організованій 1586 року для захисту та збереження православної віри. Сімейство Могил сповідувало православ'я, мало тісні зв'язки з Львівським братством, постійно допомагаючи йому коштами та послугами у будівництві. Подальшу освіту Петро Могила здобував у європейських університетах: спочатку в Польській академії в Замості, згодом вчився у різних навчальних закладах Голландії, Парижу [1; 3].

Мало відомо про період життя Петра Могили, починаючи від його участі в Хотинській битві та до посвяти у сан киево-печерського архімандрита. Петро Могила почав часто відвідувати Київ, брав активну участь у справах православної віри. Київський історик С. Голубев вважає, що, окрім православного виховання, цьому посприяли часті зустрічі Петра Могили з митрополитом Йовом Борецьким – наставником ще за часів навчання в Львівській братській школі. Спілкування з Йовом остаточно завершило формування поглядів Петра Могили, визначило напрям його подальшої життєвої діяльності [3].

Протягом 1622–27 Петро Могила перебував на послуху в одному із скитів Києво-Печерської Лаври. У 1625 році він прийняв

чернечий постриг у Києво-Печерському монастирі. Після смерті 21 березня 1627 року архімандрита Печерської лаври Захарія Копистенського у грудні 1627 р. був посвячений на його посаду. У цей час йому виповнилося 30 років. Докладав усіх зусиль, щоб за час його архімандритства Києво-Печерська друкарня посіла визначне місце як серед інших друкарень України та Білорусі, так і в суспільному житті загалом. За п'ять з половиною років його настоятельства з лаврської друкарні вийшло 15 назв видань; серед них були книги Петра Могили [2; 3].

1629 року на Київському помісному соборі був схвалений до видання “Лейтургіаріон” Петра Могили. Він являв собою служебник, виправлений архімандритом за грецькими джерелами, з його власними догматичними й обрядовими роз’ясненнями літургії [3].

У власноручних записах Петра Могили зберігся ряд канонів, церковних піснопінь, що частково увійшли до майбутніх лаврських видань: канон на причащення священників, канон на ісход душі, канон на створення світу і плач вигнаних з раю прародителів, канон покаянний, благодарственне піснопіння на честь пресвятої Богородиці у зв’язку з чудовим позбавленням нею Києво-Печерської обителі від нашествия ляхського війська (1630 р.) та інші. Ці невеликі твори, написані церковнослов’янською мовою, свідчать про неабиякий літературний хист Петра Могили [3].

Перебуваючи на посаді архімандрита, згуртував довкола себе освічених людей. Восени 1631 року на території Києво-Печерської лаври відкрив першу школу. Викладання у Лаврській школі велося латиною, польською мовою, створювалася за зразком провідних шкіл того часу, всього навчалася понад 100 учнів. Петро Могила добре усвідомлював значення освіти в розвитку суспільства, прагнув заснувати в Києві школи, які відповідали б потребам часу, ні в чому не поступалися б подібним європейським навчальним закладам. Задовго до відкриття школи, турбуючись про досвідчених викладачів, Петро Могила добирав здібних молодих людей, своїм коштом відправляв їх за кордон на навчання [3].

Лаврську школу, об’єднану в 1632 році з братською, згодом було перетворено на Києво-Могилянську колегію, яку було

проголошено правонаступницею Київської Академії, заснованої Ярославом Мудрим. Колегія була організована за зразками єзуїтських навчальних закладів. Студенти вивчали тут три мови: грецьку, латинську і церковнослов'янську, студіювали богослов'я та світські науки. На утримання колегії і монастиря Могила записав дві лаврські волості і подарував власне село Позняківку, крім того, надавав грошову допомогу як колегії, так і вчителям та учням [3].

Після наставлення митрополитом Петро Могила з новою силою розгорнув сподвижництво у церковній, освітній, будівничій галузях та книгодрукуванні. Вся його діяльність була спрямована на відновлення повнокровного життя Православної Церкви. Новий митрополит висунув перед пастирями суворі, але справедливі вимоги. Стосувалися вони передовсім обов'язкової загальної і богословської освіти, ретельного дотримання канонічних правил. У своїх грамотах, посланнях Петро Могила щораз концентрував увагу священнослужителів на необхідність своїм життям і діяльністю служити прикладом для мирян, виконуючи заповіді Божі, невтомно піклуватися про паству, сумлінно оберігаючи своє достоїнство від найменших проступків [3].

У відомство православного митрополита Могили перейшли Софійський кафедральний собор у Києві та приписані до нього храми, Видубицький, Михайлівський, Пустинно-Миколаївський монастир й інші монастирі та храми. У 1634 році розпочалося відновлення Софійського собору, яке тривало впродовж десяти років.

Важливою ділянкою активності митрополита Могили було впорядкування богослужбової практики і видавнича діяльність. Петро Могила залишив майже 20 творів церковно-теологічного, полемічного, просвітницького, філософського та моралізаторського характеру. Він автор книг “Євангеліє учительное” (1616), “Анфологійон” (1636), “Євхологійон” (1646) та ін. [1; 3].

Помер Петро Могила 1 (11 січня) 1647 року, коли йому виповнилося лише п'ятдесят. На посаді митрополита він прослужив всього чотирнадцять років. 3(19) березня 1647 року тіло покійного, згідно з його волею, було перенесено й покладено у Великій церкві

Києво-Печерської лаври. У 1996 році Петро Могила був першим, кого канонізували у святі Українські Православні Церкви усіх конфесій [3].

За кілька днів до смерті первосвятитель склав духовний заповіт, оголошуючи Києво-Братську колегію першою спадкоємицею свого майна. Йй він заповів 81 тис. злотих, все своє нерухоме майно, коштовності та бібліотеку. На той час Петро Могила мав одну з найбагатших бібліотек [2; 3].

Діяльність Петра Могили відіграла значну роль у розвитку вітчизняної освіти, науки і культури, сприяла пробудженню свідомості українського народу, усвідомленню ним своєї гідності.

Список використаних джерел та літератури:

1. Білодід О. Загадка Петра Могили / О. Білодід // Київська Старовина. – 1993. – № 3.
2. Нічик В. М. Петро Могила в духовній історії України / В. М. Нічик. – К., 1997.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Петро_Могила.

О. Пономарьова,
студентка
(м. Вінниця)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ І МОЛОДІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Один із фундаментальних показників правової держави – захист інтересів і прав дітей і молоді. Захистити і зберегти фізичне, психічне й соціальне здоров'я підростаючого покоління – це завдання не тільки соціально-педагогічне, а й державне. Тому істотною проблемою є соціально-правовий захист прав дитинства і юнацтва, а саме:

- здійснення державної соціальної дитячої і молодіжної

політики (соціальна політика з питань дитинства і молоді);

- реалізація спеціальних державних дитячих і молодіжних комплексних і цільових програм державного й місцевого рівнів (“Діти України”, “Обдаровані діти”, “Надія”);

- створення соціальних служб чи спецслужб для захисту прав дітей і молоді (наприклад, українська секція прав захисту дітей Міжнародного товариства по захисту прав людини, служба “Родинний дім”);

- створення нормативно-правової бази для захисту прав дітей і молоді;

- удосконалення законодавчого забезпечення захисту прав дітей і молоді.

Основними документами нормативно-правової бази для захисту прав дітей і молоді є: Декларація прав дитини (1959); Конвенція ООН про права дитини (1991); Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей (1990); Конституція України; Декларація про загальні основи державної молодіжної політики в Україні (1992); Закон України “Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні” (1993); Закон України “Про освіту” (1991) [1].

Нині актуальним є завдання щодо удосконалення правового забезпечення захисту прав дітей і молоді. По-перше, існує проблема недостатнього забезпечення нормативно-правової бази щодо аспектів дитинства і молоді (наприклад, неопрацьованість питань із працевлаштуванням молоді). По-друге, багато існуючих правових актів “не спрацьовують”, не гарантуючи тим самим реалізації тих чи інших прав, що дає підставу говорити про порушення прав дітей і молоді. Для ефективного захисту прав дітей і молоді треба розібратися, в чому відмінність між захистом прав людини і прав дитини [2].

Специфіка соціально-педагогічного захисту прав дітей і юнацтва полягає в послабленні для дітей і молоді негативних наслідків тих процесів, що відбуваються в суспільстві, і забезпеченні реалізації їхніх інтересів і життєво важливих потреб завдяки створенню нових соціальних інститутів і видозміні існуючих.

Проблема захисту прав підростаючого покоління – загальносвітова проблема зі значною історією існування. У її розвитку виділяють ряд тенденцій, а саме: гуманізація і глобалізація в підходах до проблеми захисту прав: рух від індивіда в конкретній соціальній ситуації до бачення людини в широкому соціальному розумінні – у її зв'язку з природою, суспільством, космосом. Тобто у світлі пріоритетів загальнолюдських цінностей відбувається рух до розв'язання проблем глобального, планетарного характеру. Розкриємо проблему захисту прав на прикладі конфлікту двох сусідів. Наприклад, один із сусідів білий європеець, християнин і фахівець високої кваліфікації, а інший – африканець, мусульманин і низькооплачуваний працівник. У процесі спілкування в них можуть виникати проблеми і навіть конфлікти, у розв'язанні яких можливе обмеження прав учасників. Дані проблеми повинні вирішуватися не тільки через внесення коректив у конкретну ситуацію, а й шляхом розв'язання глобальних проблем етнічної, конфесійної взаємодії у світі. Одним із основних принципів є принцип самодопомоги. Його суть полягає в тому, що як ніхто не може жити чи вмерти за іншу людину, так ніхто не може й допомогти іншому, якщо ця допомога не буде прийнята.

Організація самодопомоги охопила різні соціальні сфери й верстви суспільства [3]. У цьому ключі особливе місце посідають соціально-психологічні й соціально-педагогічні аспекти: те, як людина ставиться до себе й до людей, як сприймає своє місце у силі, чи усвідомлює свої позиції; чи відповідає за те, що з нею відбувається. Іншим аспектом є організаційна діяльність, що охоплює планування самодопомоги, постановку й досягнення мети, аналіз і корекцію. Досліджуючи соціально-педагогічний захист дитинства і юнацтва, виділяють такі напрями:

1. Загальноосвітній напрям, перед яким стоїть завдання створити умови для інтелектуального, духовного й фізичного розвитку особистості. Цей напрям може реалізовуватися в основній, позашкільній і професійній освіті; здійснюватися через розгортання мережі дитячих, підліткових, молодіжних об'єднань, курсів, секцій, клубів, через створення спеціальних служб, експедицій (екологічних,

археологічних і етнографічних). Велику роль у формуванні еліти нації відіграють програми підтримки обдарованих дітей: конкурс “Нові імена”, конкурси молодих учених; збірники молодих учених, журнали, газети для дітей і молоді.

2. Виховно-профілактичний напрям ґрунтується на виявленні несприятливих психолого-педагогічних і соціальних факторів, що можуть детермінувати відхилення в фізіологічному, психічному, духовному й соціальному розвитку. Метою діяльності в цьому напрямі є профілактика фізичного й соціального нездоров'я. Об'єктами особливої уваги в цьому відношенні стають полікультурне (поліконфесійне) співтовариство; низькозабезпечений, неінтелектуальний асоціальний прошарок суспільства, місця компактного проживання етнічних меншин; середовище в місцях ув'язнення, виправно-трудових установах [4].

З кожним із зазначених об'єктів пов'язана певна система діяльності, зумовлена соціальними факторами, особливостями середовища і груп, що в них перебувають.

На ситуацію можна впливати різними способами, у тому числі й у означеному виховному профілактичному напрямі. Розв'язанню проблем такого спрямування сприятимуть:

- організація національної школи в місцях компактного проживання етносу (вона може виконувати функції клубу);
- організація дитячого садочка (можливо, домашнього);
- виїзд медичних бригад;
- мобільні консультаційні пункти за участю різних фахівців;
- групи само і взаємодопомоги;
- залучення молоді до занять спортом, творчістю, волонтерський рух [6].

3. Психолого-педагогічно-охоронний напрям існує на протигагу каральним засобам. Він передбачає захист неповнолітніх з відхиленнями в поведінці; дітей, підлітків, молоді, які зазнали насильства, так званих жертв насильства (домашнього, сексуального й іншого); молоді, що повернулася з місць позбавлення волі. Цей напрям реалізується за рахунок створення консультаційних пунктів (юридичні, психологічні консультації), де роз'яснюють права,

пільги, проводять профорієнтацію; проведення бесід, лекцій, лекторіїв (формують відповідальне ставлення, наприклад, до батьківських обов'язків, до власного здоров'я і т. д.); координація зусиль різних відомств для надання соціальної допомоги дітям-сиротам, дітям-інвалідам, молодим інвалідам; родинам: молодим, інвалідів, багатодітним, неповним родинам; жертвам катастроф (екологічних); біженцям, депортованим; створення мережі соціальних служб для молоді й населення (наприклад, центрів соціальної служби для молоді, спеціальних служб, волонтерського руху).

Особливу увагу в світі зараз привертає та частина молоді, що перебуває у в'язницях, слідчих ізоляторах, виправно-трудових установах [7]. Ряд дослідників і практиків у галузі соціальної роботи розцінюють тюремне ув'язнення людини як шкоду не тільки для неї, а й потенційно всьому суспільству. Адже людина, потрапивши до в'язниці, втрачає зв'язки з навколишнім світом, роботу, спеціальність, родину, дім. Перебуваючи в кримінальному середовищі, особистість криміналізується. Повертаючись на волю, вона несе весь цей негатив у середовище свого існування, найчастіше робить нещасливими своїх близьких і тих, хто поруч. Найуразливішою групою серед ув'язнених є молодь. Серед неповнолітніх ув'язнених високий рівень самогубств і каліцтв [8].

Значну роль у реабілітації ув'язнених відіграють неурядові громадські організації і соціальні служби. Це відбиває закономірну загальносвітову тенденцію. Наприклад, у Європейських тюремних правилах підкреслюється, що “адміністрація повинна здійснювати свою діяльність у тісному співробітництві із соціальними службами і соціальними організаціями, покликаними допомогти звільненим ув'язненим відновити своє місце в суспільстві” (Правило 89).

Засобом ресоціалізації засуджених може виступати і Церква. І якщо для світового досвіду соціальної роботи це не є новим, то для країн пострадянського простору даний напрям нині починає активно освоюватися.

Отже, для ефективного соціально-педагогічного захисту прав дітей і молоді треба враховувати: регіон; актуальні й найбільш типові проблеми (домашнє насильство, торгівля жінками, реалізація права на

освіту, подолання бідності); існуючі категорії дітей і населення, які потребують захисту.

Механізми захисту прав реалізуються за такою схемою: виявлення порушень права – планування стратегії – визначення тактики – реалізація захисту. Ефективним засобом підготовки дітей і молоді до захисту своїх прав є тренінги реалізації прав. На них можна організувати як просвітницьку роботу щодо ознайомлення з правами, шляхами їх реалізації і захисту, так і навчання за спеціальними методиками. На жаль, існуюча традиційна система не дає учням достатніх знань і вмінь у цій галузі, чим і пояснюється тотальна юридична безграмотність і правова безпорадність молоді.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конвенція про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

2. Міжнародне право: Навч. посіб. / За ред. М. В. Буроменського – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.

3. Права дітей, жінок і сімей в країнах НАТО і Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rodkom.org.ua/index.php/izdaniya/263-prava-o-sembe>.

4. Аналитическая справка по Проекту рекомендаций по правам и юр. статусу детей и родительских обязанностей Комитету министров Совета Европы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://via-midgard.info/news/in_russia/15041-analiticheskaya-spravka-po-proektu-rekomendacij.html.

5. Дацюк С. Проблемы и перспективы прав человека / Сергей Дацюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hvylya.org/analytics/society/problems-i-perspektivy-prav-cheloveka.html>.

6. Діти, жінки та сім'я в Україні // Стат. зб. “Державна служба статистики України”. – К., 2010. – 349 с.

7. Міжнародно-правовий захист прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jure.in.ua/node/48>.

8. Сніжко М. Захист прав дітей в Україні з урахуванням міжнародних договорів з питань сімейного права / М. Сніжко //

Юридичний журн. – 2009. – № 3. – С. 83-90.

В. М. Синицын,
*кандидат искусствоведения
(г. Винница)*

ХРИСТИАНСКАЯ КУЛЬТУРА ОБ ИСТОРИЧЕСКОМ ПАРАДОКСЕ В ОБРАЗОВАНИИ

*“Бессознательное структурировано как язык”
(Жак Лакан)*

*“Любовь не может быть навязана логикой”
(Афанасий Лимассольский)*

Сегодня нередко можно встретить расхожее понятие о том, что современный человек, как правило “говорит одно, думает другое, а делает третье”. При этом часто упоминаются такие его характеристики как *мозаичность сознания* и *клиповая психология*, *дискретность восприятия* и *пазловое мышление*. Иногда, даже само время, в которое мы живем, называют *эпохой исчезающего человека* благодаря тому, что “ненавистная рознь мира сего”, насильственно разделила целостную структуру личности, совсем как в сказке о разбитом зеркале Г. Андерсена. С тех пор, лишенный внутреннего единства, он вынужден существовать в мире *двойных – тройных стандартов*. Таким образом, можно констатировать, что до сего дня сохранилось противоречивое действие древнейшего архетипа дохристианской античной цивилизации, структурированное в языке в виде следующего правового неравенства: “Что позволено Юпитеру, – то не позволено быку”. Это чисто бытовая сентенция языческой культуры в результате обмирщения аксиологического пространства христианского мировосприятия сумела проникнуть даже в систему духовных отношений, о чем свидетельствует известная пословица: “Что попови можно, то дякови – зась”.

Итак, в современной практике, которая внешне ориентирована на измерение времени в календарных рамках христианской цивилизации, можно обнаружить немало культурных кодов имеющих языческое происхождение. Можно сказать, что налицо продолжение исторического диалога культур.

Если во времена вселенских учителей: Василия Великого, Григория Богослова и Иоанна Златоустого не считалось зазорным знание логических основ языческой мудрости, которое было необходимо для сознательного просвещения язычников откровением Премудрости Божией, то, начиная с тринадцатого века, с возникновением схоластики в европейском мышлении начинается обратный процесс переформатирования христианских ценностей на основе *ratio*. Мало кому известно, что изначально это слово соответствовало понятию *расчет*. Итальянское *ragionare* к тому времени совпадало с *calcolare*, что идентифицировало два действия: *думать и считать*. Правовая и “бухгалтерская” направленность в развитии познавательной деятельности [6, с. 223] весьма быстро оформилась в виде экономических отношений языческой традиции в духе “ты мне, я тебе”. В этом русле становится понятным возникновение в церковной практике западной церкви *вотивов и индульгенций*.

Со временем церковный раскол стимулировал чисто научный системный подход западного богословия к схоластическому изложению основ христианского учения. Эта тенденция прослеживается вплоть до практики современного протестантизма, в виде бизнес проекта широко рекламируемой “христианской доктрины”.

Родоначальником этой науки считается Фома Аквинский. Приведем ее классическое определение: “Заслуга высокой схоластики в том, что она дала позитивное обоснование христианскому мировоззрению в категориях логики, истины Откровения Божия ею были переведены на язык человеческого разума. Схоластическая строгая классификация церковных понятий в какой-то момент истории дала возможность примирить веру и знание. Это могло бы стать началом одухотворения всей науки и искусства. Но случилось

обратное: в последователях Фомы Аквинского схоластика вырождается из стройного богословского откровения в заданную и навязываемую идеологию. Поздняя схоластика полюбила свои категории и построения больше человека, для которого они первоначально предназначались, она стала не помощницей в созидании человеческого духа, а препятствием в его развитии” [1, с. 67-68].

Небезынтересна эмоциональная реакция на это явление в словаре В. Даля. Вот, что он пишет: “философия внешности, школярное направление, сухое, тупое, безжизненное” [2, с. 370]. Так дух свободного евангельского самоопределения: “Если хочешь?” вытесняется императивным навязыванием соответствия: “Должен! Обязан!” Почему же это произошло?

Утраченное измерение

*“Где бы ты ни был,
помни, что ты всегда
находишься в присутствии Бога”
(Ян Амос Коменский)*

Прежде всего обратим внимание на одно из последних открытий в области энцефалографических исследований мозга. Кроме уже известных трех состояний: бодрствования, быстрого и медленного сна, было обнаружено четвертое состояние – “молитвенного бодрствования”, когда кора головного мозга отключена и восприятие информации человеком происходит напрямую, минуя мыслительные процессы и анализ.

“В наших экспериментах, проводимых с людьми, находящимися в состоянии молитвы, – свидетельствует руководитель лаборатории нейропсихологии Санкт-Петербургского психоневрологического НИИ им. В. Бехтерева – профессор Валерий Борисович Слезин, – фиксировалось исчезновение альфа – и бета-ритмов, оставался только один дельта-ритм. То есть фактически мозг человека, находящегося в сознании, не работает. Ощущение такое, что человек куда-то уходит...

Это говорит о том, что по всей видимости, в своем мире мы ещё как-то ориентируемся, но есть и какие-то иные миры, иные состояния, иная реальность, о которых мы знаем или очень мало или практически ничего не знаем. Но это всё, каким-то образом влияет на нашу жизнь.

Самый важный вывод, который мы сделали: четвертое состояние мозга столь же необходимо человеку, как и три остальных. Отсутствие одного из них нарушает гармоническое развитие человека, приводит к болезни и деградации. Когда в жизни человека нет необходимого для него четвертого физиологического состояния мозга, нет молитвы, происходят серьезные негативные процессы” [3].

Тогда излишний рационализм делает существование человека сугубо функциональным и приводит к утрате ценностных ориентиров. Место нравственного постулата начинает занимать регламент – договорные правила поведения в духе главенствующей корпоративной морали. Блестящий анализ этого процесса содержится в культурологическом исследовании О. Шпенглера “Закат Европы”. Он справедливо указал, что “общечеловеческой морали не существует. Существует столько же моралей, сколько и культур” [4]. Непонимание этого приводит к возникновению такого широко распространенного в современном мире явления как двойная мораль и двойные стандарты.

Каким же образом молитва влияет на нашу жизнь? Подвиг священномученика Николая Кобранова во многом помогает нам понять какой огромный потенциал внутренних сил открывается духовному миру человека благодаря молитве. Несгибаемость воли засвидетельствована в каждом слове его письменного протеста на имя начальника секретного политического отдела НКВД: “Сегодня 260 дней моего третьего заключения. Сегодня 130 дней моей голодовки с 16 мая 1936 года. Грубо нарушены принципы веротерпимости и законы отделения Церкви от государства. Здоровьем и жизнью, мукой крайней вынужден в революционной среде защищать неприкосновенность убеждений” [5]. Что еще, кроме молитвы, помогло ему выстоять в этой неравной схватке с безбожной властью?

В его стихотворном послании своим духовным чадам дана исчерпывающая мотивация к молитвенной деятельности человека: в

дни счастья и несчастья, перед трудным подвигом, смущением, обидой, опасностью, искушением, печалью, возношением и слабостью, за милых и злых, за ушедших и родившихся, за то, чтобы устоять в победе над собой и, самое главное, чтобы Бог простил все вольные и невольные ошибки юных и зрелых лет. В результате такого молитвенного труда и создается внутренний мир человеческой личности. Недаром молитву называют хлебом души. Ниже приводим оригинал текста:

*“Молись в день радужного счастья,
Пред трудным подвигом – молись!
Молись, когда грозит несчастье,
Когда смущаешься – молись!
Молись, когда обиду сносишь,
Когда в опасности – молись!
Молись, когда за милых просишь,
За злого недруга молись!
Молись, когда слабеют силы,
Когда возносишься – молись!
Молись у дорогой могилы,
За жизнь рожденную – молись!
Молись в минуту искушенья,
Коль победил себя – молись!
Молись в печальное мгновенье,
Чтоб Бог простил тебя – молись!”*

Примерами такого внутреннего духовного делания полна вся отечественная история, начиная с благоверного князя Александра Невского, который с молитвенным возгласом: “Не в силе Бог, а в правде”, защищал нашу землю от нашествия шведов и тевтонского ордена. Молитва сопровождала во всех битвах защитника православия князя Острожского – преподобного Федора. Нельзя не упомянуть генералиссимуса Александра Суворова. Известно, что он пел на клиросе. Молитва составляла духовный стержень всех его побед. Без нее он не начинал ни одного сражения. Его перу принадлежит акафист Пресвятой Богородице. Молитвой руководствовался и его лучший ученик Михаил Кутузов. Молитвенным стоянием в вере вызваны

блестящие победы адмирала Федора Ушакова, ныне прославленного в лике святых.

Отдельное исследование потребовалось бы для перечисления целого ряда выдающихся ученых, художников, композиторов, писателей, врачей, педагогов и представителей других профессий, труд которых был одухотворен молитвой. У Николая Гоголя, например, сама структура его художественной речи родственна поэтическому языку Псалтири. Достаточно сравнить ритмическую организацию строф: “Славный город Миргород!” и “Живый в помощи Вышняго!”. И там и там налицо единый жанр славословия.

Все это есть не что иное, как неоспоримый фактор наличия в данном случае “жизни в присутствии Бога” или, иными словами, обращение к духовным истокам нравственной парадигмы бытия, о которой в свое время писал Ян Амос Коменский.

Если верить Жаку Лакану, что бессознательное структурировано как язык, то это, безусловно, язык молитвенной культуры. В нем сокрыта обратная перспектива человеческого сознания. Он проникает в глубь нашего сердца благодаря Божественной Литургии, церковным таинствам, евангельской притче туда, где обитает Царство небесное.

Внешний мир, в котором приоритетной является языческая идея неограниченного потребления, создал себе в области общения секулярное пространство, где нет Бога. Тут все как в логическом зазеркалье имеет свою противоположность. Искривленное отражение делит мир по принципу дуалистической морали на *своих и чужих, хороших плохих* и т. п.

Мы как бы попадаем на страницы древнейшего учебника – “Панчатантры” (языческого пятикнижия, изложенного в жанре басни с обязательным линейным выводом):

“Дурак не любит умного, бедняк – обогащенного,
Порочный – благонравного, распутница – стыдливую.

Все люди благородные и все живые существа

Своей природе следуют. Что толку в наказаниях?” [8, с. 128].

Вот и вся языческая псевдо мудрость с ее моральной логикой. Она существует только там, где нет любви, поскольку “любовь не

может быть навязана логикой. Любовь выше логики”. Ибо там, где есть любовь, “все прекратится, останутся только отношения человека с Богом” [8, с. 39]. Этими словами современного греческого богослова мы и хотели бы завершить описание основного культурного противоречия в современной стратегии образования.

Литература:

1. Сурова Л. Искание высот. – Клин, 2004.
2. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – СПб. ; М., 1882. – Т. 4.
3. [Электронный ресурс]. – Режим доступа к информации: <http://krasvremya.ru/professor-valerij-slezin-patriotizm-i-duhovnost-dva-urovnya-soznaniya>.
4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа к информации: http://az.lib.ru/s/shpengler_o/text_1922_zakat_evropy.shtml.
5. [Электронный ресурс]. – Режим доступа к информации: orthodox-ruza.ru/ruzskoe_blagochinie/novomucheniki_i_iskovedniki/sluzhil_v_ruzskom_uezde_moskovskoj_gubernii/nikolaj_yakovlevich_kobranov.
6. Свасьян К. Становление европейской науки. – Ереван, 1990.
7. Панчатантра. “Литературные памятники” – М., 1958.
8. Митрополит Лимассольский Афанасий. Голод по Богу. – М., 2011.

А. М. Трембіцький,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
(м. Хмельницький)

**СВЯЩЕНИК, ЖУРНАЛІСТ І ПИСЬМЕННИК
УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ХАРИТОН ДОВГАЛЮК –
УРОДЖЕНЕЦЬ ІЗЯСЛАВЩИНИ**

*У статті розкрито життєві шляхи, діяльність і творчу спадщину талановитого і відомого письменника і журналіста української діаспори США, але майже невідомого в Україні, уродженця Ізяславщини, священника і церковного діяча Харитона Довгалюка (*15.10.1916 – †26.11.2006).*

Ключові слова: письменник, журналіст, українська діаспора, священник, церковний діяч, село Криволука, Ізяславський район, Харитон Довгалюк

В Україні життєві шляхи і творча спадщина талановитого прозаїка української діаспори, уродженця Ізяславщини, священника Харитона Довгалюка, якого більшовики намагалися викреслити з анналів історії української культури, аж до початку ХХІ ст. були майже невідомими. Хоча короткі розвідки про нього опублікували дослідники з української діаспори І. Кмета-Ічнянський (Буенос-Айрес, 1973) [1], І. Дурбак (1975) [2], П. Маляр (Буенос-Айрес, 1977) [3], М. Гарасевич (Детройт, 1998) [4], а також подано в некролозі “Харитон Довгалюк” (Нью-Йорк, 2006) [5] та в “Енциклопедії української діаспори” (Нью-Йорк; Чикаго, 2009) [6].

Найбільш значимими стали цінні статті-рецензії знаного українського журналіста, літературознавця та літературного критика з української діаспори США Луки Луціва (30.10.1895 – †01.12.1984) на повісті Х. Довгалюка “Соколова дочка” та “Сповідь Андрія Заславського” (Нью-Йорк, 1974, 1975; 1978) [7; 8; 9]. Зокрема Л. Луців у статті “Про нові видання. Резюме за 1974 рік” (1975) пише, що українські письменники, які емігрували в роки Другої світової війни,

знають про свою рідну землю “те, що можна довідатися з часописів чи радіо” і майже не цікавляться “живуть українці в різних вільних країнах ... Дивне явище – еміграційна література без еміграційного життя... А те життя цікаве й різнорodne, як життя буває всюди”. На думку Л. Луціва, саме Х. Довгалюк своєю “Соколовою дочкою” почав писати про те, про що варто “знати... Чи воно так дуже тяжко пізнати це, про що належало б писати? Треба його вивчати...” [8, с. 8]. Йому заперечує І. Дурбак, який у статті “Чи дійсно “еміграційна література без еміграційного життя” (1975) пише, що “Нестор наших літературних рецензентів, д-р Лука Луців”, зрецензувавши “35 книжок, з глибоким знанням літературних проблем, обставин творчості й видавничих можливостей наших авторів і видавництв”, чомусь не помітив, що “не тільки Х. Довгалюк (автор знаменитої повісті з автентичного життя нашої сучасної молоді)”, але й такі прозаїки, як С. Парфанович, Д. Гуменна, Я. Острук, Г. Черінь, Д. Ярославська, Л. Лисяк, І. Савицька, Л. Коленська та ін. описали життя українських емігрантів. Вони присвятили свої твори “у великій мірі власне життю нашої еміграції. А дві книжки поезій Зої Когут віддзеркалюють життя й душевні переживання нашої еміграції в Австралії” [2].

Після здобуття незалежності про українського письменника, журналіста і священика Харитона Довгалюка згадали і в Україні. Короткі статті опублікували О. Винничук (2011) [10], Р. Доценко [11], В. Федотов [12], А. Трембіцький (2013) [13; 14]. Незначні статті-гасла подали довідково-інформаційні та енциклопедичні видання: “Енциклопедія Сучасної України” (Київ, 2008) [15], “Хмельничани в діаспорі” (Хмельницький, 2009) [16], “Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості” (Донецьк, 2012) [17] та інші [18].

Проте, на превеликий жаль, коротке біографічне гасло доктора філологічних наук, професора В. Мацька “Довгалюк Харитон” у довідково-інформаційному виданні “Хмельничани в діаспорі” (2009) містить значні неточності, хоча він й посиляється на свій особистий архів. Зокрема, він вказує, що Х. Довгалюк народився в 1898 р. у м. Ізяславі, а помер “близько 1992, США”, “був старшиною армії УНР.

Емігрував 1920 р. до Польщі” [16], хоча в цей час вже була оприлюднено гасло Р. Доценка “Довгалюк Харитон Ониськович” в “Енциклопедії Сучасної України” (2008), де вказано, що він народився в 1918 р. у с. Криволука, а помер 2006 р. [15], тобто аж ніяк не міг він бути “старшиною армії УНР”.



Харитон Довгалюк
Світлина 1977 р. [19, с.5].

Український прозаїк, журналіст, священник і церковний діяч української діаспори Харитон Ониськович Довгалюк (англ. *Kharyton Dovhaliuk*) народився 15 жовтня 1916 р. у мальовничому волинському селі Криволука (раніше с. Крива Лука) Заславського повіту (нині село Сошенської сільської ради, Ізяславського району, Хмельницької області – авт.) [5; 12; 20], а точніше на хуторі Замок, що за кілометр від села, на березі маленької річечки Змійки, притоки Горині [19, с.15]. Родина Довгалюків була невелика: дідусь Семен Карпович із козацького роду, бабуся Одарка, мати Клавдія, батько

Онисько і сам Харитон [19, с. 17].

Після закінчення сільської школи, Харитон у 1934–1936 рр. навчався у Кам’янець-Подільському інституті технічних культур [15], але через переслідування органами НКВС за те, що відважився написати контрреволюційну працю, де від “першої до останньої сторінки... ворожі напади проти совєтської влади” [19, с. 51], залишив навчання і вирішив “заховатися від усього, що ускладнює життя, стати хліборобом і шпортатись в землі”. Харитон “роздобув робочий одяг і пішов у радгосп, де завжди потребують робітників-наймитів. Дають мешкання, харч і в кінці кожного місяця кілька рублів, яких не вистачає для курців купити тютюну”. Але пропрацювавши в радгоспі

лише три тижні, він на прохання редактора Ізяславської газети “Заславський вісник” став завідувачем літературного відділу часопису, де й пропрацював до весни 1942 р. [19, с. 53-54].

Ще в 1941 р., під час Другої світової війни, разом із побратимами, заславськими поетами Герасем Соколенком і Миколою Болкуном він долучився до створення та діяльності в Ізяславі осередку Організації Українських Націоналістів під проводом Андрія Мельника [12; 21]. Про ці події Харитон Довгалюк пізніше згадував у листі до київського перекладача і літературознавця Ростислава Доценка, що німці довідавшись про національний рух, “починають швидко діяти, вишукують провідників” і вже в 1941 р. “гестапо зробило наліт на редакцію [газети] “Заславський вісник”. Я тоді був в Криволуці. Прискакав на коні вершник і швидко повідомив: тікай, бо Соколенка й Болкуна в Заславі вже немає...” [10; 12], а в “лютому 1942 року, вночі, прискакав до мене вершник посланець із запискою: “Тікай. Ми ледве врятувалися, а за тобою мають приїхати гестапівці. Тікай!” [12].

Проте йому не вдалося втекти і весною 1942 р. його вивезли на примусову працю в Німеччину [15]. Після закінчення Другої світової війни в 1945 р. емігрував у США [12; 15; 20], де закінчив Рочестерський технічний інститут (1960) і працював у корпорації “Херох” [15]. Був одружений з Оленою Петришин [12; 20], яка померла раніше нього [5].

На еміграції проводив значну церковно-релігійну діяльність. Хрещений за православним обрядом, він протягом усього життя залишався глибоко віруючою людиною і згуртувавши частину православних християн став фундатором української православної парафії в Рочестері (1952) [15]. Упродовж багатьох років був парохом православної церкви Чесного Хреста (Ютика). У 1985–1994 рр., після смерті владики Григорія Осійчука, о. Харитон Довгалюк разом із архієпископом Петром Колісником, отцями Іваном Хрестюком, Григорієм Крамаренком, Євгеном Мартиновичем, Борисом Забродським, обслуговував парафію Пресвятої Покрови (Чикаго) [10]. Але за станом здоров’я відійшов на спочинок і оселився в Рочестері, де у власному будинку спорядив каплицю й продовжив своє

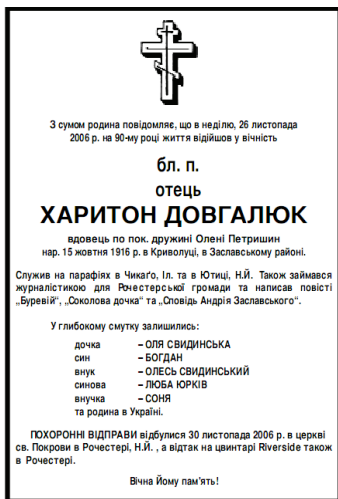
молитовне служіння аж до самої смерті [5; 12; 18; 21]. В той час у Рочестері хоча й нараховувалось понад 10.000 українців, але не могла “вдержатись українська радієва авдиція (*українське радіомовлення – авт.*)”. 1962 р. місцеві бізнесмени – “панство Крижанівські зголосили готовість фінансувати святочні українські радієві авдиції на Різдвяні та Великодні свята”. Невдовзі громада Рочестера зрозуміла, що самих святкових радіопередач українською мовою “таки трохи замало на таке скупчення українців”. Всі “охочі та свідомі українці”, бізнесмени і власники різних фірм та Український Клуб на “Вест-Сайді”, підтримали ініціативу членів Управи Відділу УККА, Михайла Єйна та Харитона Довгалюка, і зрозумівши “вагу тої засади, яку так влучно очеркнув парох місцевої церкви св. Йосафата Всечесний о. Чомко: “Громада без радія (*радіо – авт.*) то як церква без дзвона!”, вирішили фінансувати українські радіопередачі “щосуботи від год. 7-7:30 вечором”. Цей шляхетний почин М. Єйна і Х. Довгалюка всіма силами підтримали всі свідомі українці Рочестеру” [22].

Крім того значну увагу він, як член управ Українського Конгресового Комітету Америки та Української національної ради [15], член Культурно-освітнього комітету Української Федеральної Кредитної Спільки [12] та Об’єднання українських письменників “Слово” [12; 15; 20], приділяв культурно-освітній діяльності і, не маючи змоги повернутися в Україну, плекав надію на те, що Україна стане незалежною, вільною, і замайорять над нею жовто-блакитні прапори. Про це, зокрема, свідчить звіт Управи Відділу УККА в Рочестері який було оголошено на Загальних зборах Відділу 19 квітня 1964 р., що відбулися в Українсько-Американському Клубі. В звіті наголошувалося, що в “проводі громадського життя у місті Рачестері стоїть Відділ УККА”, який “улаштовує загальнонаціональні імпрези та дбає про культурно-освітню роботу серед української громади”. Загальні збори заслухавши звіт Управи підтримали її діяльність і на новий діловий (*1964 р. – авт.*) рік вибрали до Управи тих же осіб, серед яких був і Х. Довгалюк [23]. У своїй праці “Ми, розуміємо. Думки з приводу IX конгресу” (1966) Х. Довгалюк описує підготовку українців з діаспори до Ювілейного Конгресу УККА. Він зауважує, що ця “небуденна подія притягнула до себе увагу українського

суспільства в Америці, вона стала темою розмов, запитів, коментарів; в пресі друкуються дискусійні статті, серед яких на чолі місце вибилися: а) співпраця УККА з урядом УНР в екзилі і, б) який наш УККА: український чи американський?”. Далі автор пише, що не Державний Центр, – як “політичне вивершення”, чи всі “інші організації, товариства, політичні партії (в т. ч. УККА)”, – як “вивершення громадське”, а лише уряд УНР в екзилі, вибраний волею українського свідомого громадянства, може виступати від імені народу, “репрезентувати, говорити від імені України і її еміграції”. Водночас зауважує, що “УККА покликаний до життя, щоб допомогти УНР в екзилі в тяжких умовах еміграції виконати свою місію”. “Україна і еміграція домагається”, щоб цей уряд став діяльним центром українського політичного життя і визвольної боротьби. Х. Довгалюк закликав делегатів усіх партій, середовищ і груп, що візьмуть участь у Конгресі УККА не допустити, щоб Український Державний Центр перестав існувати, адже то “була б велика радість ворогам, а нам історична ганьба!” Далі автор пише, що, на жаль, “уряд УНР в екзилі дипломатично не визнаний і не може формально полагоджувати державні справи навіть у Вашингтоні, де колись наш уряд мав дипломатичні зв’язки, тепер акт визнання не чинний і місію амбасадора в Америці доручено вести УККА”. Саме Екзекутиву УККА, яку створили американці українського походження – повноправні громадяни Америки, українська еміграція посилає до Вашингтону і “домагається пробиватися до правди”, її “допускають до слова і слухають”. Адже ціллю УККА є “допомогти американському народові боротися із злом, серед якого комунізм є найгіршим, допомогти щоб утвердилась і укріпилась правда в усьому світі, а в першу чергу зняти кайдани неволі з України. То в інтересах всього вільного світу” [24].

Помер о. Харитон Довгалюк на 90-му році життя 26 листопада 2006 р. у м. Рочестер (штат Нью-Йорк, США) [5; 12; 15; 20]. Похоронні відправи відбулися 30 листопада 2006 р. у церкві святої Покрови в Рочестері, а потім на цвинтарі Riverside (Рочестер). У глибокому смутку залишились: дочка – Ольга Свидинська та її син Олесь Свидинський; син – Богдан (за освітою інженер), його дружина

Люба Юрків і донька Соня [54].



Некролог [5]

історичні події”. Рукопис цієї праці він відіслав “у видавництво в Києві і зараз же одержав відповідь та похвалу за літературний таланти”, і, що повість “незабаром має вийти книжкою”, а також отримав гонорар у двісті рублів. Проте вже через місяць його викликали в районний відділ НКВС [19, с. 50] і звинуватили в контрреволюційній діяльності та пропаганді “ідеології буржуазного націоналізму” [19, с. 51]. Рукопис повісті комуністичний режим конфіскував [15], адже йому не подобались “буржуазно-націоналістичні писання” Х. Довгалока [7]. Свою “першу літературну невдачу” він переживав досить важко [19, с. 53].

До літературної діяльності священник Харитон Довгалюк повернувся вже в еміграції. Яскравий і оригінальний літературний дорібок українського письменника (писав під псевдонімами: Борис Чернець, А. Стебло, і криптонімами “ХОД”, “Х. Дов.”) [15] на сьогодні складають: оповідання “Труна” (1965) [25], “Весілля в Кривій Луці” (1965) [26], “Недомелений мак” (1967) [27], “Новорічна забава”

(1967) [28], “Те, що ніколи не згасає” (1968) [29], “Гроші під ялинку” (1969) [30], збірка оповідань “Кладка над потоком” (1969) [21], повісті “Буревій” (1971) [31] і “Соколова дочка” (1973) [32], повість-спогади “Сповідь Андрія Заславського” (1977) [19], богословський трактат “Со святим духом” (2003) [33], “Ми, розуміємо. Думки з приводу IX конгресу” (1966) [24], “Капля в турне” (1979) [34], а також майже півсотні журналістських публікацій в часописах “Мітла” (Буенос-Айрес, Аргентина), “Свобода” (Нью-Йорк) [12; 15], “Українські вісті” (Берлін, Нью-Йорк) [12], “Народна воля” (Нью-Йорк), “Новий шлях” (Нью-Йорк) [15] тощо. Однак через те, що його творчість припадає на період життя в еміграції, Харитон Довгалюк в Україні майже незнаний, його твори, які з огляду на “досвід життя східних волинців під п’ятою тоталітарних режимів, набувають ще більшої вартості й правдиво свідчать про події минулої епохи, в якій все-таки людське і Боже знаходило собі місце” [12], на жаль, досі в Україні не перевидавалися (хоча варто зауважити, що копії праць “Труна”, “Весілля в Кривій Луці”, “Недомелений мак”, “Новорічна забава”, “Те, що ніколи не згасає”, “Гроші під ялинку”, “Буревій”, “Сповідь Андрія Заславського”, “Ми, розуміємо. Думки з приводу IX конгресу”, “Капля в турне” зберігаються в родинному архіві А. М. Трембіцького).

Характеризуючи його творчу спадщину варто зазначити, що одне з перших оповідань Харитона Довгалюка “Гроші під ялинку” (1969), це розповідь про довголітню дружбу двох колишніх однокласників-гімназистів Петра Бедрика і Михайла Дубовського, які в роки Другої світової війни в полоні “ділилися шматочком хліба”, а нині українці-емігранти, які не залежно від займаного становища залишилися друзями, завжди готовими прийти друг-другу на допомогу; про самозакохану письменницю, молоду вдовицю Клавдію, яка закохавшись у молодого художника, із-за своєї пихатості й гордовитості, на жаль, досить пізно, вже після смерті Петра зрозуміла, що українці можуть допомагати один-одному безкорисно. Це оповідання водночас є закликом о. Харитона Довгалюка вірити людям, тим більше своїм друзям [30].

Збірку оповідань Харитона Довгалюка “Кладка над потоком”

(1969) [21] складають повість “Знедолені” та сім оповідань про важке становище українських учителів і селян на Поділлі в 20–30-х рр. ХХ ст. [15].

Харитон Довгалюк у повісті “Буревій” (1971) [31] відтворив голод 1932–1933 рр., колективізацію і політичні репресії в Україні, а також діяльність загону УПА у Славутських лісах [15]. Автор у своєму зверненні до читача, пише: “Чим довше я перебуваю на еміграції, тим сильнішою стає любов до батьківщини, якою для мене є Україна. Деякі події, які тепер там відбуваються, викликають ентузіазм до творчої праці. Там назріває нова доба революційного руху молодого покоління за відродження Української Соборної Держави. Знову вигукнули гасло: “Геть від задрипанки – Москви!”. Тільки цим разом сильніше гучніша”. Все сильніше в Україні звучать твори В. Симоненка, де “зібрано мрії й думи українського народу, у них клич, щоб боротися й здобути волю”. Загалом, ці події і “заохотили мене, – вказує автор, – написати твір “Буревій”, щоб показати, що національний рух в Україні в тисяча дев’ясот шістдесятих роках – це не початок, а продовження боротьби українського народу за волю. І ті, що падали жертвою брутальної сваволі російського імперіалізму, стяли дороговказом для нового покоління... В моєму творі показано образки з життя на Волині між першою й другою світовими війнами. Я все те бачив, пережив і написав. А якби не написав, то не був би вірним сином України”. Водночас Х. Довгалюк зауважує: “Справжні імена героїв повісті і назви місцевостей, де відбувалися події, замінено літературними псевдонімами, за винятком Славутського лісу” [31, с. 5], що, на жаль, не дає можливості сучасним дослідникам встановити вояків загону УПА у лісах під Славутю.

Повість Х. Довгалюка “Соколова дочка” (1973) [32], – це розповідь про дівчину-“гіпсі” (*xini* – *авт.*) з німецько-української родини в США [15]. Л. Луців у своїй рецензії (Нью-Йорк, 1974) пише, що це праця про те життя, серед якого живе автор: “Маркова дочка Катерина, розпечена мамою, скінчила вже один рік університету в Нью-Йорку, де перейшла ступінь “семай гіпсі” і стала вже “ортодоксальним гіпсі”, це значить членкинею так званого “третього

світу”, метою якого є: “Роби те, що тобі до вподоби. У кожній годині прожитого життя відчуй щастя. Щоб досягнути щастя в житті, треба щодня споживати наркотики... Тільки через наркотик пізнаєш, що таке щастя”. Це повість про “змагання батьків здобути свою дитину з пекла “гіпсі”, про те як “Катерина з сорому затирила всі сліди за собою”, про тв. довгі перипетії які проходила Катерина, щоб вернути “до батьків, коли в неї “пробудилось почуття власної гідності”. Повість і досі є актуальна “не тільки для українського читача, але й для іншого, американського, без огляду на національне походження”. Це “твір на актуальну тему, про одне з найбільших лих”, а саме “про наркотики та про брак ідейного вмісту в житті деякої частини молоді” Америки. “Це пересторога для батьків, щоб дбали про національну свідомість своїх дітей та про їхнє релігійне життя, бо без того легко піти на манівці наркоманії та безідейного “гіпсі” [7].

Автобіографічна повість-спогади “Сповідь Андрія Заславського” (1977) [19] розкриває трагедію українства в часи більшовицьких і нацистських тоталітарних режимів, про провокації радянської контррозвідки проти повоєнної української еміграції [15]. Сьогодні, – зауважує В. Федотов, – ці винятково цінні спостереження письменника – нашого земляка, “з огляду “сімдесятилітній досвід життя східних волинців під п’ятою тоталітарних режимів, набувають ще більшої вартості й правдиво свідчать про події минулої епохи, в якій все-таки людське і Боже знаходило собі місце”. Водночас, це намагання письменника розкрити в кращих традиціях реалізму “не лише трагедію суспільства, а й вину його за поширення зла” [12]. Л. Луців у рецензії (Нью-Йорк, 1978) пише, що в повість “Сповідь Андрія Заславського” написана від першої особи, але це не значить, що мова йде про автора”. Адже автор твердить, що “навітлені в цій повісті події взяти з життя, вони правдиві”, але “якщо є незначні відхилення, то тільки тому, що автор пробував звичайні факти подати в мистецькій формі”. При цьому автор мав наміри “змалювати життя української людини в двох світах: під московсько-комуністичним режимом та в Америці”. В першій частині повісті автор описує дитинство свого героя, його студентські роки, працю в комуністичній редакції, участь у Другій світовій війні та

відвідини рідного села в 1945 р., з якого змушений був втікати, “бо совєтська влада мала його заарештувати, як буржуазного націоналіста”. Герой повісті оселившись в Америці, “стає лідером світової фірми “Епiк” яка продукувала фотокопіювальну машину”, і як “один із лідерів цієї фірми”, мав вісім мільйонів доларів власного майна. Проте “не забував ніколи про Україну, він обильно давав пожертви на українські цілі, належав до всіх центральних українських організацій і товариств, хоч знав, що “кожний його крок в Америці пильнувала російська розвідка”. Далі Л. Луців пише, що автор сміливо і правдиво пише “про українців в Америці, бо інші наші прозаїки чомусь то бояться американської тематики”, а “Довгалюк не наслідуює й не взорується, а є собою”. Л. Луців згадує, що Х. Довгалюк у розмові з ним казав, “що герой його твору, Андрій Заславський, “як на сповіді, пригадає та складає звіт, як він ішов своєю стежкою життя” [9, с. 2]. Загалом же, Х. Довгалюк пише, що в “еміграційній частині його життя наświetлено “драму життя, найстрашнішу, яку людина може перенести” [9, с. 3]. Професор Павло Маляр, у передмові “Реабілітація реалізму” до повісті пише, що Х. Довгалюк “найбільш наблизився до повноти висловлення ідеї, що червоною лінією проходила крізь усі попередні твори автора – письменник у кращих традиціях реалізму намагається розкрити не лише трагедію суспільства, а й вину його за поширення зла”. В своєму коротенькому слові до читача автор запевняє, що події твору “взяті з життя, вони правдиві” і нібито автора вони не стосуються, хоча “узяті вони не з чужого, з життя автора”. Перша частина повісті є здебільш автобіографічною, про що свідчить листування київського перекладача і літературознавця Ростислава Доценка. Так, в одному з листів Х. Довгалюк згадував такий епізод: “Одного дня гестапо зробило наліт на редакцію [газети] “Заславський вісник”. Я тоді був в Криволуці. Прискакав на коні вершник і швидко повідомив: тікай, бо Соколенка й Болкуна в Заславі вже нема... Я думаю, що їх могло врятувати те, що Болкун пливко говорив німецькою мовою, його мати була німецького роду”. Аналогічний сюжет подано в повісті: “Довідавшись про національний рух, німці починають швидко діяти, вишуковують провідників. У лютому 1942 року, вночі, прискакав до мене вершник післанець із запискою:

“Тікай. Ми ледве врятувалися, а за тобою мають приїхати гестапівці. Тікай!”. Лист без підпису, без згадки мого імені, тільки незаметно нарисований наш таємний знак, і це дає мені можливість розшифрувати, хто пише” [12]. “Сповідь Андрія Заславського”, – вказує Л. Луців, – має прочитати кожний українець, що “візьме її в руки”, щоб пригадати все те, що українці “переживали під час Другої світової війни і пізніше, коли московська рука хотіла” їх “досягнути і у вільному світі” [9, с. 3].

“Коли о. Харитону виповнилося 83 роки, святий Дух дорадив йому перед відходом у вічність написати книжку про його спілкування через святого Духа з Господом”. Богословський трактат о. Харитона Довгалюка “Со святим духом” (2003) [33], це його спілкування через святого Духа з Господом. Цю невелику книжечку, своє останнє прижиттєве видання, українською і англійською мовами, він надіслав до часопису “Свобода” зі супровідним листом, у якому писав: “Моя мета і покликання – прославити Бога” і зауважував, що читачі переглядаючи сторінки книжки, побачать “Божі чуда. Я живу со святыми Духами”. Книжка вийшла дуже малим накладом – 200 примірників, половину з яких автор вислав в Україну [18].

На превеликий жаль, життєві шляхи, суспільно-просвітницька і релігійно-церковна діяльність уродженця Ізяславщини, талановитого письменника і журналіста, нашого земляка, Харитона Довгалюка, ще й досі чекають свого сучасного українського дослідника. Його винятково цінна творча спадщина ще й досі залишається малодослідженою, адже його твори в Україні не перевидавалися, тому майже невідомою широкому загалу істориків, літературознавців і краєзнавців.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кмета-Ічнянський І. Про автора і його твір // Довгалюк Х. Соколова дочка. – Буенос-Айрес : Вид-во Юліана Середяка, 1973. – С. 5-7.
2. Дурбак І. Чи дійсно “еміграційна література без еміграційного життя” / Іван Дурбак // Свобода (Нью-Йорк). – 1975. – Ч. 49. – 13 берез. – С. 2.

3. Маляр П. Реабілітація реалізму // Довгалюк Х. Сповідь Андрія Заславського: Повість. – Буенос Айрес : Вид-во Юліана Середяка, 1977. – С. 7-13.

4. Гарасевич М. “Соколова дочка” Харитона Довгалюка // Ми не розлучались з тобою, Україно: Вибране. – Детройт : [б. в.], 1998. – С. 437-440.

5. Харитон Довгалюк [некролог] // Свобода (Нью-Йорк). – 2006. – Ч. 51. – 22 груд. – С. 29.

6. Маркусь В. Довгалюк Харитон / В. Маркусь // Енциклопедія української діаспори / [Гол. ред. В. Маркусь, співред. Д. Маркусь]. – Нью-Йорк ; Чикаго : [б. в.], 2009. – Кн. 1. – С. 250.

7. Луців Л. Про нові видання / Лука Луців // Свобода (Нью-Йорк). – 1974. – Ч. 76. – 23 квіт. – С. 2.

8. Луців Л. Про нові видання. Резюме за 1974-ий рік / Лука Луців // Свобода (Нью-Йорк). – 1975. – Ч. 40. – 28 лют. – С. 2, 8.

9. Луців Л. Про нові видання / Лука Луців // Свобода (Нью-Йорк). – 1978. – Ч. 92. – 25 квіт. – С. 2-3.

10. Винничук О. Українській Православній Церкві св. Покрови міста Чикаго – славних 60! / Ольга Винничук // Час і Події. – 2011. – Ч. 23. – 26 жовт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://www.chasipodii.net/article/9145/?vsid=fc5ad465> (14.10.2015). – Назва з екрану

11. Доценко Р. Поезія – на життя і смерть / Ростислав Доценко [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/S/Sokolenko/> (14.10.2015). – Назва з екрану.

12. Федотов В. Сповідь Андрія Заславського / Володимир Федотов [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://h.ua/story/363144/> (14.10.2015). – Назва з екрану.

13. Трембіцький А. М. Життєві шляхи і творча спадщина талановитого прозаїка української діаспори, уродженця Ізяславщини – священика Харитона Довгалюка / А. М. Трембіцький // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник: серія історична та філологічна [редкол. О. М. Завальнюк (гол. ред.), Є. І. Сохацька (від. ред.) та ін.]. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський

нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2013. – Вип. Х. – С. 222-227.

14. Трембіцький А. М. Письменник і священик Харитон Довгалюк / А. М. Трембіцький // Ізяславщина. Від давнини до сучасності: науково-краснознавче видання / за ред. В. Г. Берковського. – Ізяслав : [б. в.], 2013. – С. 120-123.

15. Доценко Р. І. Довгалюк Харитон Ониськович / Р. І. Доценко // Енциклопедія Сучасної України. Том 8: Дл-Дя. Додаток А-Г. – К. : [б. в.], 2008. – С. 172.

16. Мацько В. Довгалюк Харитон / Віталій Мацько // Хмельничани в діаспорі. Вип. 1.: Довід.-інформ. вид. / Упр. культури, туризму і курортів Хмельниц. облдержадмін.; Хмельниц. ОУНБ ім. М. Островського. – Хмельницький : [б. в.], 2009. – С. 39.

17. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / Упорядк. В. А. Просалової. – Донецьк : Східний вид. дім, 2012. – 516 с.

18. Книжка о. Харитона Довгалюка // Свобода (Нью-Йорк). – 2003. – Ч. 1. – 3 січ. – С. 19.

19. Довгалюк Х. Сповідь Андрія Заславського / Харитон Довгалюк. – Буенос-Айрес : Вид-во Юліяна Середяка, 1977. – 264 с.

20. Харитон Довгалюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: <http://uk.wikipedia.org/wiki> (14.10.2015). – Назва з екрану.

21. Довгалюк Х. Кладка над потоком [Текст] : (Оповідання) / Харитон Довгалюк ; обкл. Володимира Пилишенка ; вступне слово А. Галана. – Буенос-Айрес : Вид-во Юліяна Середяка, 1969. – 211 с.

22. Зубрицький П. Нова радієва “Веселка” над Рочестером / Петро Зубрицький // Свобода (Нью-Йорк). – 1964. – Ч. 214. – 17 листоп. – С. 4.

23. Народи-Відділів УНКА в Сиракюзах, Рачестері і Боффало // Свобода (Нью-Йорк). – 1964. – Ч. 152. – 15 серп. – С. 3.

24. Довгалюк Х. Ми, розуміємо. Думки з приводу IX конгресу / Харитон Довгалюк // Свобода (Нью-Йорк). – 1966. – Ч. 186. – 6 жовт. – С. 3.

25. Довгалюк Х. Труна (Оповідання) / Харитон Довгалюк // Свобода (Нью-Йорк). – 1965. – Ч. 80. – 30 квіт. – С. 2.

26. Довгалюк Х. Весілля в Кривій Луці / Харитон Довгалюк //

Свобода (Нью-Йорк). – 1965. – Ч. 151. – 18 серп. – С. 2; Ч. 152. – 19 серп. – С. 2; Ч. 153. – 20 серп. – С. 2; Ч. 154. – 21 серп. – С. 2; Ч. 155. – 24 серп. – С. 2; Ч. 156. – 25 серп. – С. 2; Ч. 157. – 26 серп. – С. 2-3; Ч. 158. – 27 серп. – С. 2; Ч. 159. – 28 серп. – С. 2, 4.

27. Довгалюк Х. Недомелений мак / Харитон Довгалюк // Свобода (Нью-Йорк). – 1967. – Ч. 11. – 20 січ. – С. 2.

28. Довгалюк Х. Новорічна забава / Харитон Довгалюк // Свобода (Нью-Йорк). – 1967. – Ч. 18. – 31 січ. – С. 4.

29. Довгалюк Х. Те, що ніколи не згасає / Харитон Довгалюк // Свобода (Нью-Йорк). – 1968. – Ч. 114. – 18 черв. – С. 2; Ч. 115. – 19 черв. – С. 2.

30. Довгалюк Х. Гроші під ялинку (Оповідання) / Харитон Довгалюк // Свобода (Нью-Йорк). – 1969. – Ч. 3. – 4 січ. – С. 2.

31. Довгалюк Х. Буревій [Текст] : повість / Харитон Довгалюк. – Буенос-Айрес : Вид-во Юліяна Середяка, 1971. – 245 с.

32. Довгалюк Х. Соколова дочка [Текст] : повість / Харитон Довгалюк. – Буенос-Айрес : Вид-во Юліяна Середяка, 1973. – 250 с.

33. Довгалюк Х. Со святим духом / Харитон Довгалюк. – Буенос-Айрес : Computoprint Cor, 2003. – 86 с.

34. Довгалюк Х. Капля в турне / Харитон Довгалюк // Свобода (Нью-Йорк). – 1979. – Ч. 159. – 17 лип. – С. 4.

*Life ways, activity and creational heritage of a talented and well-known in the world but not in Ukraine writer and journalist of the Ukrainian diaspora in the USA Kharyton Dovhalyuk (*15.10.1916 – †26.11.2006) are described in the article. He was born in Izyaslav district and is known as a priest and a churchman.*

Key-words: writer, journalist, Ukrainian diaspora, priest, churchman, village of Kryvoluka, Izyaslav district, Kharyton Dovhalyuk

М. В. Тютюнник,
студент 3 курсу
прот. Сергій Причишин-Кліновський,
кандидат богослов'я
(м. Хмельницький)

ОТЕЦЬ ІАННУАРІЙ ПЕСНЯЧЕВСЬКИЙ ЯК ФУНДАТОР НАРОДНОЇ ШКОЛИ В СЕЛІ КОПИСТИН ЛЕТИЧІВСЬКОГО ПОВІТУ

У статті розповідається про священика Іаннуарія Песнячевського та його вклад у розвиток народної школи села Копистин Летичівського повіту у другій половині XIX століття.

Ключові слова: *протоієрей Іаннуарій Песнячевський, церковнопарафіяльна школа, село Копистин, Летичівський повіт, Поділля.*

Церковнопарафіяльні школи стали основою для розвитку народної освіти. Навчання у цих школах сприяло підвищенню рівня духовності у дітей, давало їм корисні практичні знання, а також слугувало доброю підготовкою для подальшого навчання. На українських землях, що входили до складу Російської імперії, найбільше церковнопарафіяльних шкіл було засновано на Київщині, Волині і Поділлі. Цих шкіл, дякувати Богу, було дуже і дуже багато. Розкриємо про церковнопарафіяльну школу села Копистин, а також діяльність людини, яка багато зробила для розвитку цієї школи – отця Іаннуарія Песнячевського. Робота є актуальною, оскільки висвітлює важливі відомості про заснування народної школи на подільській землі, багато з яких, нажаль, залишаються недослідженими або були втрачені.

На основі вивчення комплексу джерел і літератури ставимо за мету дослідити стан народної освіти на Поділлі в другій пол. XIX ст. після видання імператорського указу Миколи I про відкриття народних шкіл при церквах і монастирях на прикладі діяльності народної школи в селі Копистин Летичівського повіту; узагальнити

відомі і маловідомі факти про життя і діяльність спостерігача церковнопарафіяльної школи в 4-му окрузі, настоятеля Копистинської Свято-Миколаївської церкви отця Іаннуарія Песнячевського.

У ході дослідження опрацьовано: фонд № 315 “Подільська духовна консисторія” Держархіву Хмельницької області; газети “Подільські Єпархіальні Відомості”, “Труди Подольського Єпархіального історико-статистического комітета” за редакцією священика Юхима Сіцинського і монографії кандидата історичних наук Володимира Перерви з історії шкільництва.

За часів царювання імператора Павла I уряд почав піклуватися про освіту для простого народу. Згодом були видані укази імператора Олександра I “Про введення наук в Російській імперії” (1803 р.) та указ імператора Миколи I “Про відкриття народних шкіл при церквах і монастирях” (1836 р.) Ці документи закликали духовенство посприяти розвитку народної освіти. Після цього священики розпочали відкривати парафіяльні школи за власні кошти. В 1861 році імператор Олександр II видав маніфест про відміну кріпацтва. Це сприяло підйому освітнього руху серед духовенства. Щорічно в єпархіях відкривались сотні церковнопарафіяльних шкіл. Духовенство витратило на них свій особистий час та кошти для купівлі необхідних речей. Нерідко, так як спочатку шкіл ще не було, діти навчалися у священика вдома. З 1859 по 1865 рр. на території імперії, лише зусиллями духовенства, було відкрито 21400 нових парафіяльних шкіл [14, с. 108-111].

В 1860 році недільні школи почали відкривати і представники інтелігенції, які з 1867 року також стали діяти при церквах. В наступні роки духовенство, дворянство та представники світської влади вели дискусії стосовно правильності навчання дітей при церкві. Одні імператори підтримували дворянство, інші – духовенство. Церковнопарафіяльні школи пережили багато важливих подій на різних етапах свого розвитку. Та фактом залишається те, що саме парафіяльні школи стали основою для розвитку освіти в Російській імперії.

У 1884 році були видані правила діяльності

церковнопарафіяльних шкіл. Згідно з цими правилами школи повністю підпорядковувались духовенству, а для управління ними були створені єпархіальні і училищні ради, а при Синоді – з 1885 року – училищна рада. Школи відомства Синоду ділились на два розряди: церковнопарафіяльні і школи грамоти. Перші були однокласні (з дворічним курсом навчання) та двокласні (з чотирирічним курсом). Навчали в них священики або затверджені єпархіальним архієреєм учителі (могли бути і учительки). При виборі перевага надавалась тим, хто закінчив духовні навчальні заклади. Спостерігачем був священик. У школах грамоти викладали Закон Божий, церковний спів з голосу, церковнослов'янське і російське читання, навчали писати і рахувати. В парафіяльних школах програма була ширшою, там викладались арифметика, а в чотирирічній – відомості з церковної та вітчизняної історії [15, с. 835-839].

Вже тогочасні історики Православної Церкви писали, що розквіт церковнопарафіяльної освіти розпочався саме на теренах нинішньої України. В 1860 році Волинська губернія налічувала 1055 шкіл, а Подільська – 1263 школи. За даними 1896 року в Київській губернії нараховувалося 1664 парафіяльні школи. І власне, українські губернії за числом церковнопарафіяльних шкіл зберігали першість до кінця існування Російської імперії [13, с. 75]. Цьому сприяла діяльність Єпархіального керівництва. Відкриття шкіл на території Київщини, Волині і Поділля було необхідним, оскільки ці регіони увійшли до складу Російської імперії значно пізніше і тут проживало багато католиків, які хотіли поширити свій вплив на місцеве населення. Церковнопарафіяльні школи швидко набули авторитету, і в них бажали навчатися не тільки православні учні, але й школярі інших віросповідань. Вони відвідували і свої, для того щоб не втратити самотутню культуру, і православні школи, щоб показати толерантне ставлення до братів-християн. Про активний розвиток освіти та потрібність учителів на території Подільської єпархії свідчить той факт, що в 1899 – 1900 навчальному році короткотермінові курси для підготовки вчителів екстерном, зокрема, вчителів церковного співу, діяли при всіх другокласних церковнопарафіяльних школах [13, с. 138].

З розпорядження Єпархіального керівництва народна школа відкрилась і в селі Копистин Летичівського повіту. А сталася ця велика для села подія в 1864 році стараннями настоятеля місцевої Свято-Миколаївської церкви о. Іаннуарія Песнячевського, який згодом займав в ній посаду спостерігача [2]. Іаннуарій Миколайович народився 4 травня (ст. стиль 21 квітня) 1830 року у селі Літківка Брацлавського повіту. Він був сином священика та достойним продовжувачем сімейної династії. Після закінчення повного курсу семінарської науки, 15 листопада 1853 року Преосвященнішим Євсевієм (Ільїнським) єпископом Подільським і Брацлавським висвячений в священика і направлений до Свято-Миколаївської Церкви в селі Копистин, на що отримав грамоту з кодом 107, яку все життя зберігав.

З розпорядження Єпархіального керівництва отець Іаннуарій також виконував обов'язки члена Благочинницької ради в 4-му окрузі [3]. За обранням місцевого окружного духовенства, він як депутат, їздив на училищні і єпархіальні з'їзди за власний кошт. Від 4–9 листопада 1888 року затверджений на посаді окружного Духівника [8].

Іаннуарій Миколайович мав багато нагород. За успіхи в пастирській та освітній діяльності Преосвященнішим Леонтієм (Лебединським) єпископом Подільським і Брацлавським нагороджений Набедреником (Набедреник – це парчевий прямокутник із зображенням хреста, який священики одержують як першу нагороду і носять з правого боку нижче пояса) [7], а за клопотанням Єпархіального керівництва нагороджений Синодальною Скуфією (Скуфія – повсякденний головний убір православних духовних осіб усіх ступенів та звань. Являє собою невелику круглу чорну, шапочку, що м'яко складається; складки одягненої скуфії утворюють навколо голови знамення хреста) [4], а пізніше Камилавкою (Камилавка – це високий циліндричний із розширенням догори головний убір з оксамиту, що носять православні священики як відзнаку, нагороду) [6]. За старанне служіння за сприяння Єпархіального керівництва нагороджений наперсним хрестом (Наперсний хрест священик носить під одягом або поверх його, на

шнурі або ланцюжку, надягнутий кругом шиї поверх ряс або фелоні), виданим Святим Синодом [9] і наперсним темно-бронзовим хрестом на Володимирській стрічці і медаллю на Андріївській стрічці в пам'ять про Кримську (Східну) війну 1853–1856 років. Згідно з Десятим народним переписом 1858 р. Іаннуарій Песнячевський був записаний при Свято-Миколаївській церкві. Одружений, дружина – Олександра Григорівна.

Засновник приходської освіти села був досвідченим священиком (станом на 1900 рік він служив у селі 47 років) [11, с. 523-524], дуже добре знав церковне читання, спів та катехізис (катехізис – доступний для всіх підручник з християнської віри, що побудований у вигляді питань-відповідей), завжди вивчав і розповідав прихожанам цікаві та повчальні проповіді, був для людей чудовим духівником та порадником. Вже в часи незалежності України під час відбудови храму в селі Копистин, який був зруйнований в часи радянської влади, було знайдено могилу отця Іаннуарія Песнячевського, яку теперішній Настоятель отець Сергій Причишин разом із парафіянами та працівниками сучасного Копистинського навчально-виховного комплексу перепоховали під стіною вівтаря.

Іаннуарій Миколайович виховав двох синів. Старший син Михайло добре знав церковне читання, спів та катехізис. Після закінчення навчання у Кам'янецькому Духовному училищі, журнальною постановою Єпархіального училищної Ради, від 16–17 грудня 1887 року Михайло був направлений учителем до Копистинської церковнопарафіяльної школи, яку заснував батько. Михайло зробив багато добрих справ для розвитку цієї школи. Згодом резолюцією Преосвященнішого Димитрія (Самбікіна), єпископа Балтського, Вікарія Подільського, 24 листопада 1888 року Михайло був призначений псаломщиком в село Копистин [5]. Молодший син Микола допомагав батькам по господарству.

Школа в Копистині була однокласною з дворічним терміном навчання. Розташувалась вона в спеціальній шкільній будівлі. На утримання школи кошти виділяли Подільське Єпархіальне керівництво, сам священик та деякі інші благодійники. В школі викладали Закон Божий (вивчення молитов, основні віхи Священної

історії, пояснення богослужіння та короткий катехізис), церковний спів з голосу, церковнослов'янське і російське читання, навчали писати і рахувати. У позаурочний час учням намагалися прищепити і деякі практичні навички, дітей навчали доглядати за рослинами і тваринами, а також організовувались екскурсії в повітове місто. Навчальний рік здебільшого починали у жовтні і закінчували у травні. Це було пов'язано з виконанням робіт у сільському господарстві. На дванадесяті та Великі Церковні свята, а також у перший і останній тиждень Великого посту і Світлу Великодню седмицю навчання не було.

Оскільки на той час не існувало закону про обов'язкову шкільну освіту, педагоги самотужки на основі іспитів вирішували, кому надавати свідоцтво про успішне закінчення церковнопарафіяльної школи. Таких, зазвичай, було небагато, тому що більшість школярів навчалися для отримання елементарних навичок грамоти.

За час своєї діяльності Копистинська, як і інші народні школи Подільської губернії, виконувала свою благородну справу – навчала дітей. У Подільській єпархії кількість однокласних церковнопарафіяльних шкіл зросла з 1391 в 1884 р. до 1707 в 1908 році [13, с. 127]. Вчителі шкіл мали можливість побачити талант вихованця та розвинути його. Проста сільська народна школа змогла покласти початок формування особистості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Хмельницької області, ф. 315, оп. 1, спр. 9184, Арк. 237-243.
2. Указ Подільської духовної консисторії від 6 листопада 1864 року № 15086.
3. Указ Подільської Духовної консисторії від 13 квітня 1871 року № 4411.
4. Указ Подільської духовної консисторії від 17 липня 1879 року № 5507.
5. Указ Подільської духовної консисторії за грудень 1888 року № 14560.

6. Свідомство Подільської духовної консисторії від 9 липня 1881 року № 7136.
7. Подільські єпархіальні відомості. – Кам'янець-Подільський. – 1868. – № 1.
8. Подільські єпархіальні відомості. – Кам'янець-Подільський. – 1888. – № 49.
9. Церковні відомості. – 1893. – № 20.
10. Брокгауз Ф. А. – Ефрон И. А. Новый энциклопедический словарь : в 86 т. / – Т.І.А (А-М). – СПб. : Тип. Акц. Общест. “Брокгауз – Ефрон”, 1915. – 979 с.
11. Сецинский Е. Труды Подольского Епархиального историко-статистического комитета. – Каменец-Подольский : Под ред. священника Евфимия Сецинского, 1901. – Вып. 9: Приходы и церкви Подольской епархии. – С. 523-524.
12. Перерва В. С. Історія шкільництва в містах і селах Київщини XIX – поч. XX ст. / В. С. Перерва. – Біла Церква, 2008. – 672 с.
13. Перерва В. С. Церковні школи в Україні(кінець XVII – поч. XX ст.): забутий світ / В. С. Перерва. – Біла Церква, 2014. – Т. 1. Загальна частина. – 576 с + 32 с. іл..
14. Причишин С. Алексеевское реальное училище г. Проскурова Подольской губернии и история преподавания в нем теологических предметов в начале XX века // Виховання і культура. – 2007. – № 1-2 (11-12). – С. 108-111.
15. Тальберг Н. История Русской Церкви. Т. 2. – // N.Y. Jordanville: Holly Trinita Monastery. Тип. Преп. Иова Почаевского, 1959.
16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua> – словник української мови, академічний тлумачний словник(1970–1980 роки).
17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org>

The article describes is about the archpriest Jannuariy Pesnuachevskiy and his contribution into the development of the people's

school of the village of Kopystyn, Letichiv district in the second half of the XIX century.

Keywords: *archpriest Jannuariy Pesnuachevskiy, parish school, the village of Kopystyn, Letychiv district, Podolia.*

Г. Я. Федух,
*старший викладач
(м. Хмельницький)*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ В ПРАКТИКУ РОБОТИ ІННОВАЦІЙНИХ ВИХОВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

На сучасному етапі розбудови незалежної Української держави дедалі суттєвішими стають питання розвитку педагогічної освіти, зростають вимоги до підготовки конкурентоспроможного вчителя.

Статистика засвідчує, що до школи йдуть працювати небагато випускників вищих педагогічних навчальних закладів, які мають високий рівень професійного спрямування та підготовки, усвідомлюють соціальну значущість професії педагога, визначають можливості педагогічної професії для реалізації своїх здібностей та нахилів [1].

Враховуючи це, працівники системи вищої освіти шукають нові підходи до підготовки майбутніх учителів, серед яких є інноваційні виховні технології, вміння впроваджувати їх у практику роботи сучасної початкової школи.

Нормативні документи в галузі педагогічної освіти звертають увагу вчених і практиків на посилення технологічного аспекту підготовки вчителя.

Про педагогічні технології тепер говорять всюди – у пресі, на нарадах, конференціях. У вузах запроваджено навчальний предмет “Освітні технології”. Однак, упровадження технологічного підходу в

практику шкільної освіти виявило тенденцію більш швидкого розвитку технології навчання порівняно з технологією виховання. Тому предмет “Виховні технології в сучасній початковій школі” у вищих навчальних закладах був уведений значно пізніше.

І хоча сьогодні вже гучно говорять про виховні технології, під цим розуміють технології хіба що просвітительства, інформаційних впливів, вважає педагог-теоретик І. П. Підласий: “Виховуємо поки що традиційно-людським впливом, прикладом. Якщо комусь хочеться назвати новими технологіями відомі з незапам’ятних часів виховні години або творчі справи, не будьмо занадто прискіпливими і суворими. Можливо з часом це справді приведе до певних удосконалень, що сприятимуть швидшому та якіснішому вирішенню проблем” [3, 27-28].

На лекціях, семінарських та практичних заняттях, конференціях студенти знайомляться з концептуальними положеннями, завданнями і змістом сучасних виховних технологій, вивчають досвід учителів-практиків щодо запровадження окремих технологій чи їх елементів у позакласній виховній роботі; здобувають вміння і навички з виховних систем, розробки та реалізації проєктів; засвоюють методику організації колективних творчих справ, застосування ситуацій успіху в роботі з дітьми тощо.

Так, уміння користуватися проєктними технологіями є показником високої кваліфікації педагога, його інноваційного мислення, орієнтації на особистісний і професійний розвиток дитини в процесі навчання та виховання. Для успішного планування, організації та реалізації навчально-виховних проєктів майбутній педагог має навчитись виконувати певні функції: допомагати учням у пошуку джерел, необхідних їм у роботі над проєктом; координувати процес роботи над проєктом; підтримувати і заохочувати учнів. Учитель сам має бути джерелом інформації і вміти допомагати учням, не виконуючи роботи замість них [2].

Вивчаючи технологію колективного творчого виховання, студенти набувають вмінь і навичок в організації певного способу життя колективу, де все ґрунтується на засадах моральності та соціальної творчості. Технологія колективного творчого виховання

дає можливість вдосконалювати пізнавально-світоглядну, емоційно-вольову та дієву сфери особистості учня та педагога, а тому педагог, працюючи з дітьми за цією технологією, повинен мати високий рівень розвитку творчого потенціалу, широкий світогляд, володіти достатніми вміннями у сфері організаторської та комунікативної діяльності. Саме на практичних заняттях, під час педагогічної практики майбутні вихователі вчаться будувати своє спілкування з вихованцями на основі дружньої прихильності та захопленості спільною творчою діяльністю, бути прикладом для дітей у дотриманні законів-заповідей колективу, серйозно ставитися до обрядів і символів, до самої форми життєдіяльності колективу [2].

Пріоритетним завданням системи освіти сьогодні є виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінностей. Не секрет, що від здоров'я учителя залежить якість навчального процесу, психологічний комфорт учнів у класі та їхнє здоров'я. В. О. Сухомлинський підкреслював: "Турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєдіяльності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра у власні сили". Тому під час вивчення теми "Здоров'язберігаючі технології в початковій школі" студенти поглиблюють знання, удосконалюють практичні вміння і навички з організації спортивних ігор та естафет, екскурсій та прогулянок; засвоюють методику проведення фізкультхвилинок і фізкультпауз, спортивних свят та конкурсів – вчаться реалізовувати завдання здоров'язберігаючих технологій в практичній діяльності. Адже головним є така організація навчально-виховного процесу на всіх рівнях, за якої якість навчання, розвиток та виховання супроводжуються не нанесенням шкоди здоров'ю учнів та вчителів. Розумне вирішення цього завдання дозволяє вирішити і два інших завдання, що безпосередньо пов'язані з ним: збереження здоров'я учителів і виховання культури здоров'я учнів [5].

Потужними засобами оволодіння новітніми технологіями є участь студентів у роботі гуртків, клубів, різноманітних творчих колективів, які активно діють у гуманітарно-педагогічній академії.

Так, заняття в лабораторії В. О. Сухомлинського спрямовані на глибше вивчення педагогічної спадщини великого педагога, цілого світу його педагогічних ідей і принципів, які мають надзвичайну цінність для кожного вчителя: “у вихованні немає головного і другорядного”; “виховання – це перш за все людинознавство”; принцип єдності навчання і виховання, науковості і доступності, наочності і абстрактності, суворості і доброти, тощо.

Серед найефективніших заходів в академії був круглий стіл організований кафедрою педагогіки і психології та радою лабораторії. Учасники круглого столу обговорили проблеми виховання Щасливої Людини у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. Зокрема, актуалізовано погляди педагога на проблему гуманності в освіті; проаналізовано ідеї педагога про роль вчителя у вихованні духовності та моральних цінностей особистості; описано практичні поради взаємодії школи та сім'ї у сучасному вимірі та становленні людини; розкрито сутність сучасної освітньої та виховної проблематики у педагогічних творах В. О. Сухомлинського [4].

Отже, впровадження нових педагогічних технологій, зокрема особистісно орієнтованих – “Ситуація успіху”, “Технологія колективного творчого виховання, проектних та ігрових технологій”, “Технології гуманного виховання В. О. Сухомлинського” – потребує відповідної підготовки вчителя: формування високого рівня духовності, соціальної, фахової й творчої активності, організованості, загальної та професійно-педагогічної культури, здатності до самовиховання і самовдосконалення, самоосвіти, фахової самоактуалізації, соціально-педагогічної самореалізації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Набока О. Професійно-орієнтоване навчання як інноваційна технологія підготовки майбутніх педагогів / О. Набока, С. Чайченко // Рідна школа. – 2014. – № 3. – С. 11-14.
2. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / [О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.] ; За заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с.
3. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. – К.,

2004. – 615 с.

4. Сухомлиністика про виховання Щасливої Людини // Матер. круглого столу. – Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. – 2014. – 197 с.

5. Христосенко О. Здоров'я дітей – багатство нації : Програма виховної роботи з учнями 1–4 класів / О. Христосенко, О. Антоненко // Початкова школа. – 2010. – № 6. – С. 43-48.

О. М. Широка,
аспірант
(м. Кам'янець-Подільський)

УЧАСТЬ ОСЕРЕДКІВ ЛКСМУ В АНТИПАСХАЛЬНИХ ТА АНТИРІЗДВЯНИХ КАМПАНІЯХ НА ПОДІЛЛІ У 1920-х РОКАХ

Питання організації антирелігійної пропаганди комсомольцями Подільського краю мало досліджене. У своїх монографіях та статтях О. Галамай [1], Л. Місінкевич [2], А. Зінченко [3] та інші у контексті досліджуваних проблем розглядали певні аспекти антирелігійної пропаганди, але спеціально означене питання не вивчали і не розкривали. Тому зусилля комсомольців щодо участі в організації антипасхальних та антиріздвяних кампаніях належно не осмислено і не відтворено в науковій літературі.

Метою цієї статті є висвітлення участі осередків ЛКСМУ Подільського регіону в організації атеїстичної пропаганди під час святкування Різдва та Пасхи у 1920-х рр.

Вище керівництво КСМУ вимагало від комсомольців вести антирелігійну пропаганду серед дітей. Перш за все йшлося про виховання матеріалістичного світогляду, формування у підростаючого покоління наукових поглядів на оточуючий світ тощо. Поряд з цим ставилась вимога викриття реакційної ролі релігії та духовенства у суспільному житті. Наголошувалось, що впливу на дитячу психіку церковних обрядів та релігійних свят необхідно протиставити пролетарські свята, які повинні повністю витіснити церковні, або

зменшити їх значимість [4, арк. 120].

Особливо активною атеїстична пропаганда ставала напередодні великих релігійних свят, а саме – Великодня та Різдва. Як надійний помічник партії, Центральний комітет ЛКСМУ направляв листи до всіх окружкомів комсомолу з вказівкою про організацію роботи спільно з органами політосвіти та спілкою безвірників по проведенню антипасхальної або антиріздвяної кампанії. Головна увага зверталася на організацію масової науково-освітньої роботи, що могла відвернути увагу молоді від участі в богослужіннях під час релігійних свят. Для цього пропонувалась організація розваг, вечорів, прогулянок, екскурсій, спортивних змагань із залученням до них якомога більшої кількості молоді. Керівні комсомольські органи зобов'язували первинні організації брати найактивнішу участь у підготовці масових антирелігійних вечорів у робітничих клубах і сільських будинках культури. Ставилась вимога щодо організації гуртків при політосвітніх установах та осередках безвірників для вивчення походження релігійного свята із забезпеченням участі у цих гуртках якомога більшої кількості молоді.

Великого значення у справі атеїстичного виховання підростаючого покоління надавалось антирелігійній літературі, особливо журналу “Безвірник”. Первинні осередки мали забезпечити масову передплату цього видання. Наголошувалось на важливості кампаній комсомольська пасха та комсомольське різдво. Активісти агітували молодь не брати участь у богослужіннях [5, с. 12]. Комсомольців закликали підтримувати кожен крок проти релігії як членів ВЛКСМ, так і позаспільчанської молоді, трудові колективи зробити центрами безвірництва, добитись викорінення релігійності зі свідомості молодих людей. Важливою вважалась активна підтримка руху за зняття дзвонів та закриття церков, які передавались під культурно-освітні установи. Комсомол, за задумом партійних органів, мав стати на чолі цього процесу і проводити роботу, підтримуючи спілку воєнничих безвірників у всіх її заходах. Обов'язком кожного осередку було створення з найактивніших комсомольців бойових ударних бригад воєнничих безвірників, які мали розгорнути свою діяльність по всіх містах і селах, ведучи боротьбу за свідомість кожної

молодої людини [5, с. 13].

Особливим завданням було відвернення уваги молоді від участі в релігійних обрядах. Пасхальні святкування пропонувалось використовувати для вивчення участі молоді в релігійних організаціях різних конфесій та впливу на неї церкви. Керівні партійні та комсомольські органи рекомендували використовувати спеціальні антипасхальні матеріали, що друкувалися в комсомольських часописах та в антипасхальному номері журналу “Антирелігіозник” [6, арк. 15]. Райкоми комсомолу звітували про виконану роботу по антирелігійній пропаганді та про роботу осередків по підготовці до різдвяних та великодніх свят, а саме: проведені бесіди зі спілчанами та школярами, організовані вечори відпочинку молоді та спортивні змагання [7, арк. 30].

Виконання розпоряджень з центру щодо втілення в життя антирелігійної пропаганди систематично контролювалось. Про це свідчать повторні листи до райкомів та місцевих осередків ЛКСМУ, в яких ще раз наголошувалось на важливості проведення масової антирелігійної кампанії. Для активізації роботи пропонувалось посилити керівництво осередками безвірників, забезпечити підприємства та установи своєчасною передплатою на газети та журнали “Безбожник” та “Антирелігіозник”, в яких друкувалися матеріали про антирелігійну роботу. Складено договір з видавництвом “Безбожник”, за яким монопольне право на передплату цих видань надавалось лише пошті, очевидно, для більш ефективного контролю за передплатою на антирелігійні видання з боку держави [8, арк. 73].

Наскільки важливим для держави було здійснення антирелігійної пропаганди за участю комсомолу показує розгляд цього питання на засіданнях бюро ЦК ЛКСМУ. В резолюції бюро на доповідь агітпропу, датованої 10 серпня 1927 року, наголошувалось на невиконанні директиви ЦК ЛКСМУ від 7 червня 1927 р. про посилення антирелігійної роботи. Особливо це стосувалось створення осередків безвірників, антирелігійних гуртків у системі навчання, організації первинних осередків товариства “Безвірник”, ознайомлення комсомольців з діяльністю релігійних організацій, розповсюдження антирелігійної літератури. Важливість цієї роботи

керівництво партії та комсомолу обґрунтовувало необхідністю протистояти впливу релігійних організацій, які розповсюджують свої ідеї серед молоді. Така ситуація, на думку бюро ЦК ЛКСМУ, була небезпечною, оскільки могла перешкоджати втіленню антирелігійної політики партії. Зважаючи на це, бюро ЦК пропонувало всім окружкам обговорити на засіданнях бюро згадану резолюцію, перевірити ступінь її виконання, визначити терміни та порядок втілення в життя невиконаних пропозицій. Пропонувалося всім комсомольським газетам та журналам активно розгорнути систематичну антирелігійну пропаганду та агітацію [8, арк. 221].

Про участь комсомолу в антирелігійній роботі та керівництво цією роботою партійних органів свідчить присутність на комсомольських зборах представника партійного осередку та обов'язковий розгляд інформації про проведення антипасхальної чи антиріздвяної кампанії. Збори зобов'язували всіх комсомольців брати активну участь у випуску стінгазети та розповідати про суть релігії та релігійних свят, влаштувати вечір, виставу, найняти духову музику. Кожен комсомолец мав забезпечити вступ до спілки безвірників, хоча б одного учасника. Планувалася також організація спортивного гуртка для проведення футбольних змагань [9, арк. 63]. Пропонувалися сценарії святкування Різдва та Великодня з текстами так званих червоних колядок та щедрівок, що публікувались у тогочасній пресі [10, с. 3]. Про результати проведеної роботи на комсомольських зборах звітував секретар осередку "Безвірник" [11, арк. 82], після чого, зазвичай, збори приймали рішення про його значну роль у житті села [11, арк. 82зв].

Отже, в 1920 роки на Поділлі комсомольське керівництво на всіх рівнях докладало максимум зусиль задля реалізації політики партії по атеїстичному вихованню молоді та повному викоріненню релігії з свідомості підростаючого покоління.

Комсомольські активісти під безпосереднім керівництвом представників комуністичної партії забезпечували передплату антирелігійної літератури, особливо журналу "Безвірник". Важливими кампаніями антирелігійної пропаганди були так звані комсомольська пасха та комсомольське різдво. Комсомольські активісти докладали

чимало зусиль для того, щоб молодь не брала участі у богослужіннях, підтримували кожен крок проти релігії як членів спілки, так і позаспілчанської молоді, намагались перетворити трудові колективи у центри безвірництва, добитись викорінення релігійності зі свідомості молодих людей. Осередки ВЛКСМ активно підтримували рух за зняття дзвонів і закриття церков, які передавались під культурно-освітні установи.

Таким чином, ми можемо стверджувати про антицерковну та антирелігійну спрямованість діяльності комсомольських осередків під безпосереднім керівництвом та постійним контролем комуністичної партії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Галамай О. М. Реалізація політики відокремлення церкви від держави у 20-х рр. XX ст. на Поділлі // Наукові записки Вінниць. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського : Зб. наук. пр. – Вінниця, 2001. – С. 81-83.
2. Місінкевич Л. Л. Реалізація державної політики щодо релігії та віруючих на Поділлі в 20 – 30-х рр. XX ст. // Краєзнавство. – 2003. – № 1-4. – С. 94-97.
3. Зінченко А. Л. Благовістя національного духу // Українська Церква на Поділлі в першій третині XX ст. / А. Л. Зінченко – К. : Освіта, 1993. – 256 с.
4. Державний архів Вінницької області, ф. 1, оп. 1, спр. 400, арк. 120.
5. Н. Потапчик. Комсомол проти релігії, за виконання п'ятилітки // Безвірник. – 1930. – 15 лют. (№ 3). – С. 9-13.
6. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО), ф. п. 1602, оп. 1, спр. 381, 123 арк.
7. ДАХО, ф. п. 1603, оп. 1, спр. 63, 80 арк.
8. ДАХО, ф. п. 1602, оп. 1, спр. 381, 123 арк.
9. ДАХО, ф. п. 1611, оп. 1, спр. 41, 92 арк.
10. Редакційна рубрика “Сільське життя. Різдвяний куток” // Червоний кордон. – 1924. – 7 груд. – (Ч. 63).
11. ДАХО, ф. п. 1611, оп. 1, спр. 41, 92 арк.

РЕЗОЛЮЦІЯ

ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції “Історія, культура та освіта: християнський вимір” (до 80-річчя від дня народження Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України)

19 листопада 2015 року у Хмельницькому інституті імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом відбулася ІХ Всеукраїнська науково-практична конференція **“Історія, культура та освіта: християнський вимір”**, організаторами якої виступили Хмельницька єпархія Української Православної Церкви і Хмельницький інститут МАУП.

Конференція зібрала близько 200 учасників із різних регіонів України. У спільній роботі брали участь духовенство, вчені-джерелознавці, краєзнавці, фахівці з історії України та історії Церкви, педагоги, представники Духовних шкіл, духовенство, викладачі і студенти вузів України.

У ході вченого зібрання відбулося відкриття та освячення музею Блаженнішого Митрополита Володимира в приміщенні Хмельницького інституту МАУП. У музеї представлені особисті речі спочилого Першосвятителя УПЦ, його книги, фотоальбоми, нагороди та подарунки, які у різні часи вручав Блаженніший Митрополит Хмельницькому інституту.

Учасники та гості вченого зібрання у своїх доповідях підкреслили, що спочилий у Господі Митрополит Київський і всієї України Володимир своїм служінням на благо Церкви і народу сприяв могутньому злету Православ'я у нашій країні, що стало провідною силою суспільства.

Завдяки старанням Митрополита Володимира в Україні більш ніж удвічі зросла кількість церковних громад, були відкриті нові храми та монастирі; Церква через свої благодійні програми та акції

почала активно впливати на суспільство, сприяти гуманізації його пріоритетів, оптимізації соціального клімату.

У ході наукового засідання встановлено, що саме Православна Церква була і залишається консолідуючою силою українського народу, силою, яка в усі часи сприяла утвердженню у суспільстві високої моралі та духовних цінностей.

Митрополит Володимир зумів вивести Церкву з ізоляції у відносинах з Державою та налагодити конструктивний діалог у справі пастирської опіки усіх верств населення та Державних інституцій, а також установити партнерські стосунки з діячами освіти, науки і культури, громадськими організаціями.

Дякуючи Богові за спілкування та плідну співпрацю, організатори, учасники та гості конференції постановили і у майбутньому докладати зусиль для подальшого дослідження духовної і культурної спадщини краю, ствердження Православної духовності у суспільстві та інтеграції християнських цінностей в освіту.

Блаженніший Владика був і залишиться для чисельних нащадків обличчям Української Православної Церкви, адже за роки його Предстоятельства виросло нове покоління, яке не пам'ятає своєї Церкви без нього. Живим словом, сповненим духовною мудрістю та художніми образами, він мав дар торкатися самої душі людини, спонукаючи її переглянути своє життя та намагатися йти у слід за Христом.

Учасники конференції винесли щиру подяку керуючому Хмельницької єпархії Української Православної Церкви – Високопреосвященнішому Митрополиту Хмельницькому і Старокостянтинівському АНТОНІЮ за благословення, участь у вченому зібранні та сприяння його проведенню.

Д О Д А Т К И



Предстоятель Української Православної Церкви Блаженніший Митрополит Київський і всієї України Володимир народився 23 листопада 1935 року у селі Марківці Хмельницької області в селянській родині.

І цей зв'язок з простим українським народом він не втрачав ніколи у своєму житті. У всіх ситуаціях він залишався людиною з великим, люблячим та вірним серцем, завжди близьким до кожного.

З самого дитинства майбутній Первосвятитель пов'язав своє життя з Церквою, прислугуючи у храмі рідного села. Після закінчення школи у 19-річному віці він вступив до Одеської духовної семінарії, далі – продовжив здобувати богословську освіту в Ленінградській духовній академії, яку закінчив 1962 року зі ступенем кандидата богослов'я.

Блаженніший Митрополит Володимир був видатним ієрархом, якого добре знали і цінували у всьому православному світі. Він був ректором Одеської духовної семінарії (1965–1966 рр.), заступником начальника Руської духовної місії в Єрусалимі (1966 р.), представником Руської Православної Церкви у Всесвітній Раді Церков (1966–1968 рр.), ректором Московської духовної академії (1973–1982 рр.), Патріаршим екзархом Західної Європи (1984–1987 рр.), Керуючим справами Московської Патріархії (1987–1992 рр.). Але головним послухом його життя стало Первосвятительське служіння Українській Православній Церкві. У найскладніший для Українського Православ'я час він врятував ситуацію, не допустивши релігійної війни.

Не дивлячись на важке становище, в якому опинилася Українська Православна Церква в 1992 році, Митрополит Володимир зумів вивести її з ізоляції у відносинах з державою та налагодити конструктивний діалог у справі пастирської опіки військовослужбовців, соціального служіння нездоленим, хворим, ув'язненим, а також встановити партнерські стосунки з діячими освіти, науки і культури, громадськими організаціями.

Ставши Митрополитом Київським, Його Блаженство ствердив авторитет принципу соборності, приймаючи доленосні для Церкви рішення завжди зі згоди всього єпископату, намагаючись робити все не простою більшістю голосів, а досягнувши загального консенсусу. Він не нав'язував себе Церкві і не розбудовував її за власним образом і подобою. До нього цілком можна віднести слова Святого Письма: Очеретини надломленої не доломить, і льону тліючого не погасить (Іс. 42:3). Таким чином, Блаженніший дозволяв проявляти Церкві свій універсальний і всеохоплюючий характер. А Вона, у відповідь, огортала його своєю любов'ю та дійсно народним шануванням.

Офіційний титул Предстоятеля – Блаженніший – став власним іменем Митрополита Володимира, яке було виправдане його життям і служінням Богові і людям. Він легко міг вступати у діалог з цілим світом у всій його різноманітності, проте завжди пам'ятав про його принципову відмінність від Церкви. Будучи чутливим до суспільних процесів, він утримував Церкву від змішування з ними, що дозволило зберегти такий її образ, який був би однаково прийнятним для людей з різними політичними поглядами та ідеологічними вподобаннями. Він без перебільшення був всім для всіх (див. 1 Кор. 9:22).

Блаженніший Митрополит Володимир відомий як проповідник, богослов, духовний письменник. У 1997-2014 роках побачило світ одинадцятитомне видання його праць.

Визнання авторитету Блаженнішого у православному світі промовисто засвідчують найвищі нагороди усіх Помісних Православних Церков. Видатні заслуги були відзначені також і численними високими державними нагородами. Найвищим ж визнанням Предстоятеля з боку Української держави стало нагородження Митрополита Володимира орденом Держави та званням «Героя України» у 2011 році.

Блаженніший Владика став і залишиться обличчям Української Православної Церкви. За роки Предстоятельства Митрополита

Володимира виросло нове покоління, яке не пам'ятає своєї Церкви без нього. Живим словом, сповненим духовною мудрістю та художніми образами, він торкався самої душі людини, спонукаючи її переглянути своє життя та намагатися йти у слід за Христом. Золотим правилом Його Блаженства були слова: нічого для себе не просити і ні від чого не відмовлятися. Це дійсно вершина християнського смирення і послуху – задовольнятися тим, що маєш, йти туди, де ти потрібен, і робите те, що необхідно. І сьогодні ці слова звучать як заповіт всім вірним Української Православної Церкви.

За 22 роки служіння Блаженнішого Митрополита Володимира на Київській кафедрі кількість парафій збільшилася з 5,5 тисяч у 1991 році до 12,5 тисяч у 2014 році, кількість монастирів збільшилася з 32 до 200, кількість духовних шкіл з 4 до 21, кількість церковних ЗМІ - з 1 видання до понад 500 друкованих, телевізійних, радіо і інтернет-проектів.

Митрополит Володимир відійшов до Господа 5 липня 2014 року на 79 році життя.

Споглядаючи життєвий шлях нашого Блаженнішого Господина і Отця, будемо, за словами апостола Павла, наслідувати його вірі (див. Євр. 13:7). І краща данина пам'яті новопреставленому Митрополиту Володимиру – вчитися тій увазі до людей, терпінню і любові, якими він згуртовував усіх навколо себе.

Поминаючи свого Предстоятеля, віримо, що разом з блаженною кончиною Митрополита Володимира боголюбивий український народ отримав того, хто невпинно молитиметься за Україну і за всіх нас, стоячи перед престолом Божим.

Підготовлено за матеріалами Фонду пам'яті Блаженнішого Митрополита Володимира: <http://mvfund.org/pro-fond/mitropolit-volodimir>



**ДУХОВНИЙ ЗАПОВІТ
БЛАЖЕННІШОГО МИТРОПОЛИТА ВОЛОДИМИРА
(Сабодана)**

**ДУМКИ ПРО МАЙБУТНЄ
УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ**

XX століття стало для Православної Церкви в Україні добою випробувань. Це і фізичне знищення духовенства, і голодомор 1932-1933 років, і підневільне життя Церкви в атеїстичному СРСР, і церковні розділення за часів незалежності... Більшу частину історичних випробувань, які випали на долю православного українського народу в минулому сторіччі, ми зазнали особисто, на власному досвіді. Цим досвідом, набутим протягом більш ніж 75 років життя в Церкві, хотілося б поділитися з братами-архієреями, народом Божим і особливо з молоддю — з тими, від кого залежить майбутнє нашої Церкви.

ПОДОЛАННЯ ЦЕРКОВНОГО РОЗДІЛЕННЯ

Розділення Православ'я в Україні — трагедія для віруючого українського народу, один з головних викликів не лише для нашої Церкви, але й для повноти Вселенського Православ'я.

Розділення мають сьогодні місце в багатьох Помісних Церквах. Але порівняно з ними українська проблема є особливо важкою, як за масштабом розділення (в Україні поза євхаристичним спілкуванням із Вселенським Православ'ям перебуває приблизно третина тих, хто сповідує православну віру), так і за характером структур, що перебувають у розділенні (не визнані Вселенською Церквою, ці структури визнаються державою як правомочні релігійні організації).

Подобається нам це чи ні, але ми маємо визнати: сподівання багатьох, що автокефальний рух в Україні локалізується в західному регіоні і з часом зійде нанівець, не виправдалися. Змінилися люди, безліч наших співвітчизників прийшли до православної віри саме в межах цього руху. Змінилася й ідеологія автокефальних структур. Якщо наприкінці минулого століття керівництво самопроголошеного Київського Патріархату публічно заявляло про намір долучитися до невизнаних православних Церков, створивши таким чином «паралельне православ'я», то сьогодні ця церковна спільнота зорієнтована на інший сценарій розвитку: отримання канонічного статусу шляхом входження до складу Константинопольського Патріархату, до якого з початку свого існування й до 1686 року належала Київська Митрополія. Нам відомо, що такі переговори хоча і з перемінним успіхом, але доволі інтенсивно тривають.

Створення на базі автокефальних структур в Україні митрополії Константинопольського Патріархату і паралельне існування двох православних юрисдикцій означатиме, що сучасний поділ Церкви і суспільства буде закріплено на багато років. Зрозуміло й інше: за сучасних умов Українська Православна Церква не має права бездіяльно дивитись на теперішнє розділення. Адже після створення в нашій країні паралельних структур, визнаних Вселенською Церквою, інших історичних можливостей для відновлення церковної єдності в Україні може вже й не бути. Увійшовши під омофор Константинополя, автокефальні структури можуть втратити не тільки

можливість самостійно вести переговори про об'єднання, але й саму потребу в них — потребу в канонічному визнанні своєї ієрархії.

Ситуація, коли третина православних християн у нашій країні перебуває у розколі із Вселенським Православ'ям, є абсолютно ненормальною і вимагає негайного вирішення. Є ціла низка рішень Священного Синоду та Собору єпископів Української Православної Церкви, в яких висловлена позиція нашої Церкви щодо об'єднання. Однак, висуваючи канонічні вимоги до тих, хто відокремився, ми водночас маємо засвідчити їм свою любов і бажання єдності.

Церкві та країні катастрофічно бракує єдності, але єдність не може виникнути механічно, на політичне замовлення, неможлива вона і без справ любові. Якщо одна людина хоче примиритися з іншою, вона повинна зробити перший крок назустріч тому, з ким хоче примиритися, хоча б той був і неправий. Так само і в питанні об'єднання з тими, хто перебуває в розколі, — не треба чекати кроків лише з іншої сторони. Бо якщо ми вже сьогодні не розкриємо один одному обійми любові й не будемо щиросердно шукати єдності, робити це завтра може бути вже пізно.

АВТОКЕФАЛІЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ ХИБНОГО РОЗУМІННЯ

Рух за автокефалію у новітні часи виник в Україні наприкінці 80-х років ХХ століття, коли православні клірики Галичини шукали можливості зберегти Православ'я в умовах бурхливого відродження парафій Греко- католицької Церкви на Західній Україні. Спираючись на національну ідею, автокефальний рух активно ширився Україною. З проголошенням незалежності України у 1991 році цей рух отримав підтримку від тодішньої влади, яка висунула гасло «незалежній державі — незалежна Церква» (Л.Кравчук).

Прихильники автокефалії вбачали в ній неодмінний атрибут державної незалежності. Натомість ті, хто жив цінностями великої російської культури або був прихильником збереження СРСР, стали наголошувати, що з набуттям автокефалії Церква нібито відійде від шляху спасіння.

Ці два антагоністичні підходи виявили себе у двох

богословських концепціях, у кожній з яких можна бачити ознаки еклезіологічної ересі. Абсолютизуючи автокефалію, прихильники церковної незалежності від Москви створили етнофілетичну концепцію, згідно з якою національна Церква є чи не головним засобом формування українського етносу. При цьому єдність із Вселенським Православ'ям відходила на другий план. З точки зору противників нового канонічного статусу Української Православної Церкви автокефалія почала сприйматися як засіб розхитати загальноцерковну єдність.

Так проблема церковного управління була штучно перенесена в площину політичних і цивілізаційних дискусій. З двох канонічних моделей єдності Православної Церкви в Україні із Вселенським Православ'ям (автокефалія або перебування у складі Московського Патріархату) по суті зробили дві протилежні ідеологічні моделі, які розділили український народ за ознакою політичних і культурних симпатій.

Позиція Предстоятеля Української Православної Церкви у цих дискусіях полягала в тому, що богословська або канонічна дискусія у Церкві не може відбуватися в умовах штучної політизації, а будь-які рішення щодо канонічного статусу нашої Церкви мають прийматися соборно, на підставі церковних канонів, а не політичних інтересів. Принципово утримуючись від того, щоб зайняти ту чи іншу ідеологічно зумовлену позицію, ми намагалися весь цей час дотримуватися суто церковних пріоритетів: перебування в євхаристичній єдності зі Вселенським Православ'ям і збереження єдності та соборності у внутрішньому житті Церкви.

Нам радили, а іноді й вимагали, будувати церковне життя за прикладом держав і політичних партій: Церкву російську або українську, Церкву правих або лівих, Церкву Заходу або Сходу, державну або таку, що стоїть в опозиції до держави та її інституцій. Але, ігноруючи ці поради та вимоги, увесь цей час ми, з Божої милості, намагалися в міру своїх сил сприяти розвитку справжньої християнської церковності, будуючи Церкву помісну, а не етнічну, Церкву, яка б відчувала соціальну відповідальність, але не була політизованою, Церкву, яка б не асоціювала себе лише з якоюсь

частиною України, але об'єднувала вірних Сходу й Заходу, Півдня та Півночі нашої країни.

Мало не щодня ми чули від різних за своїми політичними поглядами людей однакові слова: «вам потрібно якнайшвидше остаточно визначитися», «вашій Церкві тепер буде нелегко наздогнати політичні процеси» тощо. Уникаючи конфліктних ситуацій, ми здебільшого мовчали у відповідь. Згодом, якщо Господь давав нам таку можливість, ми намагалися пояснити свою позицію як вірним, так і цим «таємним радникам»: Церква не є «власністю» Предстоятеля або Синоду і керується своїми власними законами.

Яким буде майбутнє Православної Церкви в Україні? Чи зможуть православні в Україні об'єднатися? Чи увінчає об'єднавчі зусилля автокефальний статус, чи Українська Православна Церква й надалі реалізуватиме свою помісність у канонічній єдності з Руською Православною Церквою? Приступаючи до свого служіння як Предстоятель Української Православної Церкви, ми вважали, що остаточно вирішення цих питань відбудеться за нашого життя. Проте зараз, коли воно поволі добігає кінця, ми бачимо, що зробити остаточно вибір моделі єдності Православної Церкви в Україні зі Вселенським Православ'ям буде одним з головних завдань Української Православної Церкви за наших найближчих наступників.

Якими б не були їхні погляди на ці проблеми, до якої б моделі не схилився в майбутньому єпископат і церковний народ — важливо, щоб проблема автокефалії розглядалася тверезо, а її розуміння було вільним від політичних впливів.

Таким чином, піклуючись про чистоту церковного життя й майбутнє Української Православної Церкви, ми, з одного боку, маємо доносити до нашої пастви правильне богословське розуміння поняття автокефалії, а з іншого — пильно стежити, щоб під прикриттям боротьби «за» або «проти» автокефалії у церковну свідомість не проникала ересь етнофілетизму, в якій би формі вона не виявлялась: проросійського «політичного православ'я» чи українського націоналізму.

СОБОРНІСТЬ, ПРЕДСТОЯТЕЛЬ І СВОБОДА ІНШИХ

У нашій Церкві перебувають люди з різними поглядами щодо її майбутнього. Одним воно бачиться у збереженні статусу, який ми маємо сьогодні. Інші сподіваються, що Українська Православна Церква в майбутньому отримає автокефальний статус і стане ще однією Церквою- сестрою в родині Помісних Православних Церков.

З політичної точки зору, Предстоятель Церкви мав би здійснювати своє управління таким чином, щоб підсилювати партію однодумців і знесилювати опонентів. Але якщо Предстоятель стане на чолі тієї або іншої «сторони» (або ідеологічної партії) всередині Церкви, то він перестане бути центром єднання і втратить моральне право на умиротворення внутрішнього церковного життя. Саме тому, маючи власні погляди на майбуття Церкви, ми свідомо намагалися стояти осторонь дискусійних пристрастей і, шануючи свободу й позиції кожного, залишатися отцем для всіх.

Чи потрібна членам Церкви свобода, і де її межа? Чи має бути соборність у Церкві способом її життя чи книжним поняттям, про яке ми згадуємо лише для пояснення того, чим православне розуміння церковності відрізняється від католицького або протестантського? Мало знати правильні відповіді на ці питання. Потрібно жити так, щоб цінності свободи й соборності були реалізовані в церковному житті. Щиро намагаючись це зробити, ми змушували себе поступатися, чекати, а деколи й змінювати свою позицію або плани, коли останні були незрозумілими або неприйнятними для інших.

Підсумовуючи наш досвід, ми можемо сьогодні звернутися з порадою до наших наступників на посаді Предстоятеля: пам'ятайте про те, що будь- яка єпископська влада здійснюється у Церкві та разом із Церквою. Предстоятель Церкви — це друг і слуга кожного. Звісно ж, саме Предстоятель відповідальний за єдність і стан Церкви. Однак для того, щоб церковна єдність не будувалася на адміністративних засадах, потрібно, щоби Предстоятель шанував свободу інших і не порушував соборного устрою Церкви.

Пам'ятайте, що за будь-яких умов, незважаючи на безліч обов'язків і втому, Предстоятель має залишатися людиною і

відкритим, жертовно приймаючи у свою душу всіх, хто має в цьому потребу. Цінуюте і щиро любіть ближніх, яких нам дарує Господь. Не поспішайте складати остаточну думку про людину, не оточуйте себе тими, хто схожий на вас або завжди погоджується з думками, які ви висловлюєте, не тільки вимагайте від своїх співробітників відповідального виконання покладених на них завдань, але й щиро прощайте, коли вони помиляються або виявляють слабкість. Довіряйте своїм співробітникам, але разом з тим не забувайте особисто слідкувати за станом церковних справ, пам'ятаючи, що саме на вас покладено відповідальність за Церкву. Оточуйте себе сумлінними помічниками, але не відмовляйтесь і від самостійного керування. Адже відповідальність за помилки, зроблені іншими, все одно лягатиме на Предстоятеля.

ДУМКИ З ПРИВОДУ ОБРАННЯ НОВОГО ПРЕДСТОЯТЕЛЯ

Дозволимо собі висловити кілька думок щодо виборів нового Предстоятеля Української Православної Церкви.

Історія Церкви знає Предстоятелів, поставлених з Божого благословення або ж через попущення, коли Господь, бачачи наші гріхи й недовір'я до Його Промислу, попускає нам, задля майбутнього покаяння, скуштувати плоди свавілля. Щиро молячи Бога відвернути від нас таке випробування, звертаюся до кожного з єпископів нашої Церкви: обирайте Предстоятеля не з вигоди, керуючись не власними інтересами або чужою порадою, а маючи на увазі виключно інтереси Церкви.

Обираючи з поміж себе Предстоятеля, згадайте про виклики, які стоять перед нашою Церквою і про те, що сучасний світ можна назвати надто прозорим, коли життя кожного з нас є цілковито відкритим для світу. І хоча в кожного з архієреїв, напевно, є свої особисті думки з цього приводу, ми закликаємо вас пам'ятати про ті вимоги, яким має відповідати кандидат на посаду Предстоятеля.

Виконуючи своє служіння в суспільстві, де більшість складають бідні, ієрарх не повинен любити багатство або хизуватися своєю високою посадою. Якщо в Церкві, так само як у світському житті, влада належатиме багатим, вона нічим не відрізнятиметься від світу

цього.

Живучи у суспільстві, яке глибоко розділене за політичними уподобаннями, кандидат у Предстоятелі має постійно уникати політики. Бо якщо на чолі Церкви стане людина, душа якої потьмарена політичними пристрастями, то замість того, щоби сіяти в народі насіння віри, такий горе-ієрарх сіятиме пристрасті, якими сповнена його душа.

Предстоятель Української Православної Церкви повинен зсередини знати і відчувати культуру і традиції народу, серед якого він живе і виконує архіпастирське служіння. Адже людина, яка не сприймає і не відчуває місцевої культури, нездатна нести повноцінно Благую Звістку народові, серед якого проповідує.

Не обирайте й людину, про яку вам відомо, що вона безвідповідальна або владолюбна. Людина безвідповідальна не дбатиме про управління Церквою або ж фактично віддасть його в інші руки. Що ж стосується владолюбця, то хитрощами або лестощами здобувши довіру співбратів- єпископів, він неодмінно зрадить й утискатиме їх у майбутньому.

Нарешті, головна вимога, якій беззаперечно має відповідати майбутній Предстоятель — це жива християнська віра й засвідчене життям щире бажання бути з Богом, жити згідно з Його волею, шукаючи насамперед царства Божого і правди Його (Мф. 6:33). Адже без живої віри й досвіду молитви всі інші достоїнства кандидата на посаду Предстоятеля не матимуть жодного значення.

Справжні плоди принесе лише той, хто буде здатний, ставши на чолі Церкви, забувши про власні інтереси, щиро служити повноті Церкви. Закони життя невідворотні. І один з них полягає в тому, що кандидатів на високі посади завжди більше, ніж посад. Предстоятель Української Православної Церкви — лише один, а бажаючих взяти на себе його обов'язки не бракувало вже два роки тому.

Знаючи про це і маючи щирі дружні почуття до всіх співслужителів- архієреїв, радимо всім і благаємо кожного, хто має намір претендувати на посаду Предстоятеля: ще раз тверезо погляньте на себе і на ті таланти, якими обдарував вас Господь, і подумайте, чи під силу вам нести цей послух. Пам'ятайте: багато з того, що зараз вам

вибачають люди, потім вони можуть поставити вам у докір. Адже Предстоятель фактично позбавлений можливості жити приватним життям, обирати, де і коли йому служити, з ким спілкуватися. Більше того, він часто навіть не має можливості почитати улюблену книжку або завершити розпочаті раніше богословські дослідження — адже для цього теж потрібен час, якого катастрофічно бракує ієрарху, котрий добровільно погодився стати на чолі Церкви.

Важливим є і те, в якій атмосфері Українська Православна Церква прийме це доленосне рішення. У політичному житті обрання на чільні посади звичайно передбачає конкуренцію, партійність і глибоке розділення. У Церкві ж усе має бути зовсім інакше. Проте в її історії чимало прикладів, коли боротьба за владу розсварювала ієрархів і шкодила церковній єдності. Тому застерігаємо і благаємо братів-архієреїв — знайдіть у собі сили протистояти спокусі й не дайте духу лукавства і суперечок порушити церковний мир.

Пам'ятайте, що вже наступного дня після обрання Предстоятеля вам потрібно буде розбудовувати Церкву разом. Не шукайте серед себе «ворогів», не звертайте багато уваги на уявні або ж навіть і реальні людські недоліки. Адже хто б не отримав посаду Предстоятеля — людина, близька вам за своїми переконаннями чи ні, — коли Божим Промислом вона стане на чолі нашої Церкви, кожен з вас має бути її співробітником, розділяючи її молитви і труди заради церковного миру та єдності.

СПРАВИ ЛЮБОВІ

Двадцять років, які з Божої милості ми стояли на чолі Української Православної Церкви, припали на буремні часи перемін. Суспільство розділилося на бідних і багатих. Останні поспіхом відгородилися від перших високими парканами. Безліч людей, особливо похилого віку, які не змогли пристосуватися до нових суспільних реалій, опинилися за межею бідності. У цій ситуації Церква мала б стати ініціатором і посередником діалогу між багатими й бідними, не лише нагадуючи новим багатіям про їхню соціальну відповідальність, але й дієво допомагаючи знедоленим. Проте Церква, на жаль, не змогла вчасно відреагувати на нові виклики. Частково

через те, що тривалий час була штучно відокремлена від суспільного життя. Частково через те, що сама на той час активно заліковувала рани, завдані репресивною радянською машиною. Утім, слід визнати, що в цьому є і наша провина.

Сьогодні, коли наша Церква нарешті відроджує досвід соціального служіння, прийшов час особливої уваги Церкви до проблем знедолених. Дієва, реальна допомога цим людям має надаватися на всіх церковних рівнях: парафій, благочиній, єпархій. Але здійснюючи справи любові, ми не повинні вважати, ніби робимо щось надзвичайне, варте особливої подяки. Слід пам'ятати: без щоденних справ милосердя Церква не може бути образом Христової любові, а отже, не може бути собою.

«Хто затикає вухо своє від волення бідного, той і сам буде волати, — і не буде почутий» (Притч. 21:13). Коментуючи це місце з Книги притч Соломонових, святитель Феофан Затворник писав: «Ми часто дивуємося, чому Бог не чує наших молитов. Ось і причина! Це відбувається через те, що були, напевно, випадки, коли ми затикали вуха від слів, якими благали нас нужденні, ось і нас не чує Господь. Не велика біда, коли не чується молитва про щось тимчасове, а горе, якщо не стане Господь нас слухати, коли почнемо молитися Йому про відпущення гріхів наших. А не стане, якщо волення до Нього тих, кого ми зневажили, виявиться сильнішим за наші молитви. Потрібно спішити відвернути це лихо, за прикладом Закхея, якому за його мудре рішення сказав Господь: “Нині прийшло спасіння дому цьому” (Лк. 19:9)».

ВІДНОСИНИ З ДЕРЖАВОЮ ТА СУСПІЛЬСТВОМ

Починаючи своє служіння в Україні як Предстоятель Української Православної Церкви, ми потрапили у ситуацію жорсткого неприйняття нашої Церкви та її позиції з боку державної влади. Згодом втручання державних органів у церковне життя послабшало. Ситуація поліконфесійності, в якій опинилось українське суспільство, мало свої вади і переваги. З одного боку, це спокушало владу маніпулювати церквами, які тепер сприймалися нею саме в множині, задля просування власних інтересів. Утім, парадоксальним

чином, поліконфесійність утримала і державу, і церковну спільноту від спокуси одержавлення Церкви, перетворення її на складову державної влади.

Церква у своїх відносинах з державою й надалі має, з одного боку, вітати бажання держави співпрацювати, особливо у соціальних сферах та освіті, а з іншого — цінувати й оберігати свою свободу, пам'ятаючи, що її дуже легко втратити і надто важко повернути. Пам'ятаймо, що надто тісний союз Церкви зі світом і «князями людськими» може призвести до того, що народ втратить до неї довіру, вбачатиме у Церкві лише зовнішнє, тобто сприйматиме її як державну установу, де організовується його релігійне життя й відправляються його релігійні потреби.

Натомість Церква повинна надавати більше уваги розвитку стосунків із суспільством: відчувати його прагнення і занепокоєння, належним чином реагуючи на них. Церква має виступати посередником між державою та суспільством. У конфліктах між державою і суспільством, які дісталися Україні у спадок від радянської доби, Церква має займати сторону суспільства, невід'ємну частку якого складають члени Церкви. Майбутній Предстоятель Церкви має дбати про розвиток програм допомоги суспільству — особливо його знедоленій частині.

РОЛЬ ЦЕРКВИ В ОБ'ЄДНАННІ СУСПІЛЬСТВА

Українська Православна Церква має особливу місію об'єднання українського суспільства. Україна — держава, в політичному та культурному житті якої відчутне розділення на дві соціокультурні спільноти: східну й західну, Лівобережжя та Правобережжя. Східне українство не в останню чергу сформувалося внаслідок взаємодії української і російської культур. Західноукраїнська соціокультурна спільнота склалася переважно в результаті взаємодії з іншими європейськими культурами.

На жаль, багато політиків використовують культурні розбіжності між сходом і заходом нашої країни задля своїх власних цілей, тим самим розділяючи її. Але, з погляду Церкви, ці розбіжності є не слабкістю України, а її силою. Адже різномайття завжди містить у

собі величезний потенціал для розвитку. І Церква має сприяти реалізації творчого потенціалу українського різномайття. Українська Православна Церква об'єднує схід і захід, південь і північ нашої країни. Вона становить приклад для об'єднання України, де ніхто не вважає іншого менш вартим. Наш наступник має дбати про єдність Церкви та українського народу на засадах взаємоповаги та терпіння, що їх заповідавав Господь.

ОБ'ЄДНАВЧЕ ЗНАЧЕННЯ КИЇВСЬКОЇ СПАДЩИНИ

Передаючи давню кафедру Київських Митрополитів нашому наступнику, ми також маємо сказати кілька слів про значення богохранимого града Києва для України та нашої церковної свідомості.

Усвідомлюючи місце Русі у світовій історії, давньоруські книжники символічно ототожнювали її з головним містом держави — Києвом, перебудованим за часів Ярослава Мудрого за взірцем Єрусалима. Так виникла «київська ідея», яка намагалася визначити місце Русі та України у світовій історії через сприйняття давнього Києва як «нового Єрусалима».

Витоки цієї ідеї сягають доби Київської Русі. «Повість врем'яних літ» з її переданням про виникнення Києва з благословення апостола Андрія Первозванного, ідея Києва як міста Божого обрання та Присутності у «Слові про закон і благодать», Київ як «другий руський Єрусалим» митрополита Іова Борецького або образ небесного «святого Києва» у Тараса Шевченка... Варто лише назвати кілька видатних постатей вітчизняної історії та культури і стає зрозуміло: ідея Києва як нового Єрусалима дійсно здавна відіграє символічну об'єднавчу роль в українській свідомості та культурі.

Поклавши надію на Господа, будемо просити в Нього допомоги та щедрої милості й вірити, що разом з нами за народ України та її Церкву молитви до Господа та Пресвятої Богородиці підносять і сонми святих Землі Руської: святий рівноапостольний князь Володимир і благовірний князь Ярослав Мудрий, святителі Іларіон, Михаїл, Макарій і Петро, митрополити Київські, святитель Димитрій Ростовський, святі Антоній, Феодосій і всі преподобні отці Києво-

Печерські, преподобні отці Іов Почаївський, Афанасій Берестейський, Микола, князь Луцький, Макарій Канівський, Феодор князь Острозьський, священномученик Володимир, митрополит Київський і Галицький, з усіма новомучениками та сповідниками віри, які стражданнями та кров'ю засвідчили свою вірність Воскреслому, й увесь сонм святих, що прославилися на нашій землі.

НАСАМКІНЕЦЬ

Хочемо нагадати всім вірним Української Православної Церкви, а передусім нашим співбратам-архієреям, декілька мудрих слів із заповіту святого князя Ярослава Мудрого, часи правління якого назавжди лишаються «золотою добою» в історії Київської Русі:

«От я і відходжу із цього світу, а ви, сини мої, живіть між собою в любові... Якщо будете жити в любові між собою, і Бог буде з вами, і підгорне під вас ворогів ваших, і будете мирно жити. Та коли будете в ненависті жити, у сварках і міжусобицях, то й самі загинете, і землю батьків і дідів своїх полюбите, яку здобули трудом великим» (Повість врем'яних літ).

Тож будемо уникати спокус, зберігати мир у душах, оберігати єдність Церкви і нашої земної Батьківщини, і тоді, підійшовши до воріт смерті, ми з Божої милості потрапимо до того вічного міста, яке побачив тайновидець-апостол: «І я, Іоанн, бачив місто святе, Новий Єрусалим, що сховався з неба від Бога...» (Одкр. 21:2).

Благодать Господа Нашого Ісуса Христа, любов Бога Отця і причастя Святого Духа нехай перебуває з усіма вами.

† ВОЛОДИМИР

МИТРОПОЛИТ КИЇВСЬКИЙ І ВСІЄЇ УКРАЇНИ

ПРЕДСТОЯТЕЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

20.X.2013

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Адамський Віктор Романович – старший викладач Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Атаманюк Алла Василівна – викладач циклової комісії загальноосвітньої та фундаментальної підготовки Хмельницького економіко-правового коледжу Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Атаманюк Микола Васильович – голова Хмельницького обласного осередку Всеукраїнської молодіжної громадської організації “Студентська республіка” (м. Хмельницький).

Блажевич Юрій Іванович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, член Національної спілки краєзнавців України (м. Хмельницький).

Вітюк Олександр Олегович – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри соціальних технологій Вінницького соціально-економічного інституту ВНЗ Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна” (м. Вінниця).

Голева Тетяна Володимирівна – викладач соціальних дисциплін Вінницького технічного коледжу (м. Вінниця).

Григоренко Любов Олегівна – учениця Хмельницької ЗОШ І–ІІІ ступенів № 18 імені Героя України В’ячеслава Чорновола (м. Хмельницький).

Григоренко Олександр Петрович – доктор історичних наук, професор, академік Міжнародної академії інформатизації, член Національної спілки краєзнавців України, дійсний член Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам’янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (м. Хмельницький).

Дацюк Олександр Анатолійович – кандидат богослов'я, протоієрей, секретар Хмельницької єпархії УПЦ, завідувач кафедри українського православ'я і теології Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Загрія Олександр Анатолійович – студент 5 курсу Вінницького соціально-економічного інституту Вищого навчального закладу “Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна” (м. Вінниця).

Задорожний Олександр Миколайович – студент 5 курсу Вінницького соціально-економічного інституту Вищого навчального закладу “Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна” (м. Вінниця).

Ковальчук Оксана Леонідівна – старший викладач кафедри фундаментальної підготовки Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Коцюк Володимир Дмитрович – кандидат історичних наук, декан факультету денної форми навчання Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Кучеров Геннадій Геннадійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, філософії і права Подільського державного аграрно-технічного університету (м. Кам'янець-Подільський).

Ляшук Оксана Миколаївна – викладач Хмельницького торговельно-економічного коледжу КНТЕУ (м. Хмельницький).

Моздір Віталій Вікторович – аспірант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський).

Никитюк Світлана Іванівна – викладач кафедри англійської мови факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський).

Олійник Валентина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Олійник Юрій Васильович – кандидат історичних наук, начальник відділу інформаційних технологій Державного архіву Хмельницької області (м. Хмельницький).

Пономарьова Олена – студентка Вінницького соціально-економічного інституту Вищого навчального закладу “Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна” (м. Вінниця).

Петрик Тетяна Михайлівна – викладач циклової комісії фінансових та облікових дисциплін Хмельницького економіко-правового коледжу Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Прицишин-Кліновський Сергій Максимович – кандидат богослов'я, протоієрей, священник Хмельницької єпархії УПЦ, старший викладач кафедри українського православ'я і теології Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом (м. Хмельницький).

Сініцин Володимир Михайлович – кандидат мистецтвознавства, доцент Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, член-кореспондент міжнародної академії креативної педагогіки АМСКП (м. Вінниця).

Трембіцький Анатолій Михайлович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри комерційного та трудового права Хмельницького інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України Міжрегіональної Академії управління персоналом, член НТШ і НСКУ, Почесний краєзнавець України (м. Хмельницький).

Тютюнник Микола – студент 3 курсу історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Хмельницький).

Федух Галина Яківна – старший викладач кафедри педагогіки і психології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький).

Широка Ольга Миколаївна – аспірант кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (м. Кам'янець-Подільський).

ЗМІСТ

ЗВЕРНЕННЯ

ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕННИШОГО АНТОНІЯ, МИТРОПОЛИТА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО І СТАРОКОСТЯНТИНІВСЬКОГО.....	3
--	----------

Білий Л. Г.

ВСТУПНЕ СЛОВО.....	7
---------------------------	----------

Блажевич Ю. І.

МАЛА БАТЬКІВЩИНА В ЖИТТЄВОМУ І ДУХОВНОМУ КОНТЕКСТІ МИТРОПОЛИТА ВОЛОДИМИРА (САБОДАНА)..	9
---	----------

Адамський В. Р.

ПРОБЛЕМА ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА ШПАЛЬТАХ ГАЗЕТИ “ЖИТТЯ ПОДІЛЛЯ”.....	20
---	-----------

Атаманюк А. В., Атаманюк М. В.

ДУХОВНІ ДІЯЧІ ПОДІЛЛЯ ХІХ–ХХ СТ.	31
--	-----------

Вітюк О. О., Голєва Т. В.

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ПОДІЛЛІ В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ У 1917–1918 РР.	40
--	-----------

Григоренко О. П., Григоренко Л. О.

РАДЯНСЬКА ВЛАДА І РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ У 1954–1964 РОКАХ.....	49
---	-----------

Дацюк О. А.

ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	65
--	-----------

Загрія О. А.

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	75
--	----

Задорожний О. М.

СТАНОВИЩЕ МОЛОДІ НА ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОМУ ТА МІСЦЕВОМУ РІВНЯХ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ.....	81
---	----

Ковальчук О.Л.

ПРОБЛЕМИ ПАТРІОТИЧНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	88
---	----

Кучеров Г. Г., Коцюк В. Д.

ЛІТЕРАТУРНІ ПОТРЕБИ НАСЕЛЕННЯ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ТА СПРОБИ СІЛЬСЬКИХ “ПРОСВІТ” ЇХ ЗАДОВОЛЬНИТИ (1917–1923 РР.).....	95
---	----

Ляшук О. М.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРЕНАХ ПОДІЛЛЯ В ЛІПНІ-ЛИСТОПАДІ 1917 Р.	111
---	-----

Моздір В. В.

ПОГЛЯДИ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА КУЛЬТУРНІ ЗВИЧАЇ, ТРАДИЦІЇ, ОБРЯДИ, ПРИКМЕТ ПОДОЛЯН НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.	128
--	-----

Никитюк С. І.

ФУНКЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ В УМОВАХ ЗАОЧНОЇ ОСВІТИ.....	134
---	-----

Олійник В. В.

ХРАМ СВЯТОЇ СОФІЇ ЯК СИМВОЛ ДУХОВНОГО НАДБАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (ЗА РОМАНОМ “ДИВО” П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО).....	139
--	-----

Олійник Ю. В.

ПОЛІТИКА НАЦИСТСЬКОЇ ВЛАДИ У СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ СФЕРІ НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ КАМ’ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	142
---	-----

Петрик Т. М.

ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА ПЕТРА МОГИЛИ...	148
---	-----

Пономарьова О.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ І МОЛОДІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	151
--	-----

Синицын В. М.

ХРИСТИАНСКАЯ КУЛЬТУРА ОБ ИСТОРИЧЕСКОМ ПАРАДОКСЕ В ОБРАЗОВАНИИ.....	157
---	-----

Трембіцький А. М.

СВЯЩЕНИК, ЖУРНАЛІСТ І ПИСЬМЕННИК УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ХАРИТОН ДОВГАЛЮК – УРОДЖЕНЕЦЬ ІЗЯСЛАВЩИНИ.....	164
--	-----

Тютюнник М. В., Причишин-Кліновський С. М.

ОТЕЦЬ ІАННУАРІЙ ПЕСНЯЧЕВСЬКИЙ ЯК ФУНДАТОР НАРОДНОЇ ШКОЛИ В СЕЛІ КОПИСТИН ЛЕТИЧІВСЬКОГО ПОВІТУ.....	179
--	-----

Федух Г. Я.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ В ПРАКТИКУ РОБОТИ ІННОВАЦІЙНИХ ВИХОВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	186
--	-----

Широка О. М.

УЧАСТЬ ОСЕРЕДКІВ ЛКСМУ В АНТИПАСХАЛЬНИХ ТА АНТИРІЗДВЯНИХ КАМПАНІЯХ НА ПОДІЛЛІ У 1920-х РОКАХ.....	190
---	-----

РЕЗОЛЮЦІЯ.....	195
-----------------------	-----

ДОДАТКИ	197
----------------------	-----

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	215
-----------------------------------	-----

ЗМІСТ.....	219
-------------------	-----

Наукове видання

**ІСТОРІЯ, КУЛЬТУРА ТА ОСВІТА:
ХРИСТІЯНСЬКИЙ ВИМІР**

(до 80-річчя від дня народження Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

З 41 Історія, культура та освіта: християнський вимір (до 80-річчя від дня народження Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України): зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во ХІ МАУП, 2016. – Вип. 5. – 224 с.

Приватне акціонерне товариство “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”
*Свідомство про внесення до Державного реєстру суб’єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.*

**Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України**
29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101А
Тел.: (0382) 71-66-15, 61-25-19
Ел. адреса: himaup@ukr.net
www.maup.km.ua

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела
відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.*

**Здано в набір 23 січня 2016 р. Підписано до друку 28 січня 2016 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 300 прим.**